

ΣΕΙΡΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

3/2025
Μάιος 2025

**Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΕΕ ΚΑΙ
ΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ**

**Μια κριτική αξιολόγηση και η ανάγκη για ένα νέο
κοινωνικοοικονομικό υπόδειγμα**

**Ανδρέας Θεοφάνους
Μαίρη Βάρδα**

**ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

UNIVERSITY *of* NICOSIA

1993-2025 ΤΡΙΑΝΤΑ ΔΥΟ ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

3/2025
Μάιος 2025

**Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΕΕ ΚΑΙ
ΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ**

**Μια κριτική αξιολόγηση και η ανάγκη για ένα νέο
κοινωνικοοικονομικό υπόδειγμα**

**Ανδρέας Θεοφάνους
Μαίρη Βάρδα**

**Η έρευνα αυτή πραγματοποιήθηκε με τη στήριξη του
Ιδρύματος Universitas**

Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΕΕ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ
ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ - Μια κριτική αξιολόγηση και η ανάγκη για ένα νέο
κοινωνικοοικονομικό υπόδειγμα

5/2025

Λευκωσία, Μάιος 2025

Copyright © Ανδρέας Θεοφάνους και Μαίρη Βάρδα, Κυπριακό Κέντρο
Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων

Εκδόσεις: Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων

Βιογραφικά

Ανδρέας Θεοφάνους

Ο Ανδρέας Θεοφάνους γεννήθηκε το 1960. Σπούδασε Οικονομικά και Πολιτικές Επιστήμες στο *Susquehanna University* της Πολιτείας της Πενσυλβανίας με υποτροφία του προγράμματος *Fulbright*, αποφοιτώντας με πρώτη τιμητική διάκριση το 1983 (*Valedictorian*). Συνέχισε τις σπουδές του με υποτροφία του *Pennsylvania State University*, απ' όπου έλαβε τους τίτλους Μ.Α. και Ph.D. στα Οικονομικά, το 1985 και το 1988 αντίστοιχα. Διετέλεσε Σύμβουλος επί οικονομικών θεμάτων του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας (1990-1993). Είναι Καθηγητής Οικονομικών και Δημόσιας Πολιτικής και Πρόεδρος του Κυπριακού Κέντρου Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, το οποίο είναι διασυνδεδεμένο με το Πανεπιστήμιο Λευκωσίας.

Έχει επισκεφθεί αριθμό Πανεπιστημίων και Δεξαμενών Σκέψης ως Επισκέπτης Καθηγητής, Ανώτερος Επιστημονικός Συνεργάτης ή/και προσκεκλημένος ομιλητής στην Ευρώπη, τις ΗΠΑ, τον Καναδά, τη Μέση Ανατολή, την Ιαπωνία και την Αυστραλία.

Είναι συγγραφέας και συν-επιμελητής διαφόρων βιβλίων, συγγραμάτων και κειμένων πολιτικής για πολιτικά και οικονομικά θέματα καθώς και για θέματα που σχετίζονται με την Κύπρο, την ΕΕ, την ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου καθώς επίσης και ζητήματα διακυβέρνησης διεθνικών και πολυεθνικών κρατών. Μεταξύ άλλων, σημειώνονται τα βιβλία του: "The Cyprus Question and the EU: The Challenge and the Promise" (Intercollege Press, Nicosia 2004), *The Political Economy of a Cyprus Settlement: The Examination of Four Scenaria*, Nicosia, PRIO Report 1/2008, 2008, «Η Κύπρος Ενώπιον Διλημμάτων – Σκέψεις και Προβληματισμοί» (Εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2011), «Η Διακυβέρνηση και η Πολιτική Οικονομία μιας Ομοσπονδιακής Κύπρου» (Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα 2016), «Η Δεκαετία των Κρίσεων και το Αύριο» (Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα 2021) και «ΑΠΟ ΤΗ ΔΕΣΜΕΥΜΕΝΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΟΥ 1960 ΣΤΙΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ – Συνοπτική Αξιολόγηση του Κυπριακού και της Πολιτικής όλων των Προέδρων (Εκδόσεις Hippasus, Λευκωσία 2023).

Το 2004 εισήγαγε τη διμηνιαία ηλεκτρονική έκδοση In Depth και στις αρχές του 2010 τη νέα σειρά Κειμένων Πολιτικής του Κυπριακού Κέντρου Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων. Από το Φθινόπωρο του 2017 είναι επίσης

επιμελητής του μηνιαίου ηλεκτρονικού εντύπου Eastern Mediterranean Policy Note.

Είναι παντρεμένος με την Ανδρούλλα Θεοφάνους με την οποία απέκτησαν τρεις γιους, τους Φειδία, Ανδρόνικο και Ευαγόρα.

Μαίρη Βάρδα

Η Μαίρη Βάρδα σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες και Διεθνείς Σχέσεις στο University of Manchester, απ' όπου αποφοίτησε με άριστα (First Class Honours), και ολοκλήρωσε μεταπτυχιακές σπουδές στις Διεθνείς Σχέσεις με άριστα (Distinction) στο ίδιο Πανεπιστήμιο. Είναι υποψήφια διδάκτωρ στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων και των Ευρωπαϊκών Σπουδών, στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών και Διακυβέρνησης. Από το 2023 είναι Επιστημονική Συνεργάτιδα του Κυπριακού Κέντρου Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων το οποίο είναι διασυνδεδεμένο με το Πανεπιστήμιο Λευκωσίας. Το ερευνητικό της έργο εστιάζει σε ζητήματα ευρωπαϊκής πολιτικής, εργασιακών συμβάσεων, ιδεολογίας και πολιτικής οικονομίας.

Έχει εργασθεί σε ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα, όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Union for the Mediterranean.

Το ερευνητικό της έργο περιλαμβάνει τις πιο κάτω δημοσιεύσεις: Theophanous, A. και Varda, M. (2025, forthcoming), "An Assessment of the Socioeconomic Relations between the Republic of Cyprus and the EU before and after Accession", Routledge Handbook of European Union Enlargement and Pre-Accession Assistance, Theophanous, A. & Varda, M. (2024), "Rising Discontent with the EU, the Rise of the Right and the 2024 European Parliament Elections in Cyprus", στο 2024 EP Elections in the Shadow of Rising Populism, ECPS και Varda, M. (2023), "Flexible Contracts and Other Euphemisms for Precarity", Eastern Mediterranean Policy Note, 88, σσ. 1-4.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
I. ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΕΕ ΜΕΧΡΙ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2013	10
II. ΟΙ ΣΥΝΕΧΕΙΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ.....	19
III. ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΗΜΕΡΑ	31
IV. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ.....	48
V. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΕ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ	54
VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΗ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗΣ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ.....	63
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	70

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παρόν κείμενο πολιτικής δεν επιχειρεί μια εξαντλητική εξέταση της κυπριακής οικονομίας. Ωστόσο, στοχεύει να παρουσιάσει μια συνοπτική εικόνα της κυπριακής οικονομικής πραγματικότητας, εκτιμώντας διάφορες παραμέτρους και πτυχές της οικονομίας. Η παρούσα ανάλυση είναι ενδεικτική και στοχεύει στη δημιουργία μιας βάσης για περαιτέρω, εμπειριστατωμένη έρευνα και προβληματισμό.

Ειδικότερα, η παρούσα εργασία αποσκοπεί στην κριτική αξιολόγηση της οικονομικής πορείας της Κύπρου από την ένταξή της στην ΕΕ και στην Ευρωζώνη μέχρι σήμερα. Στα πλαίσια αυτά επιδιώκει να εντοπίσει και να εξετάσει τις διαρθρωτικές αλλαγές, καθώς και τον κοινωνικοοικονομικό αντίκτυπο των πολιτικών της ΕΕ από τη συμμετοχή στην κοινή ευρωπαϊκή αγορά και στην Ευρωζώνη. Ταυτόχρονα υπογραμμίζουμε ότι η Κύπρος χρειάζεται ένα νέο κοινωνικοοικονομικό μοντέλο για την αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ανάλυση εστιάζει στις συζητήσεις σχετικά με τις κοινωνικές επιπτώσεις της ένταξης στην ΕΕ και στην Ευρωζώνη, αξιολογώντας, μεταξύ άλλων, συγκεκριμένα τις προοπτικές κοινωνικής κινητικότητας, την ανισότητα και τις δημογραφικές μεταβολές. Υπό αυτό το πρίσμα, γίνεται συνοπτική αναφορά στα μεταναστευτικά ρεύματα. Επιπρόσθετα, αξιολογούνται οι επενδύσεις στην κυπριακή οικονομία και οι συναφείς προεκτάσεις τους.

Η μεθοδολογική προσέγγιση δίνει έμφαση στην ανάλυση ποιοτικών δεδομένων και στην αξιολόγηση γεγονότων και στοιχείων που προέρχονται από δευτερογενείς πηγές. Η εν λόγω προσέγγιση επιτρέπει την καταγραφή συγκεκριμένων τάσεων, οι οποίες συμβάλλουν στην εμβάθυνση της κατανόησης των εξελίξεων και στον καθορισμό κριτηρίων για την ανάπτυξη ενός νέου κοινωνικοοικονομικού υποδείγματος.

Ταυτόχρονα, επισημαίνεται ότι το υφιστάμενο μοντέλο του Νεοφιλελευθερισμού έχει επηρεάσει σημαντικά τα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα της χώρας καθώς και τις αναπτυξιακές προοπτικές της.¹ Το ζητούμενο είναι η διαφοροποίηση του εν λόγω μοντέλου.

¹ Ο Νεοφιλελευθερισμός, όπως ορίζεται από τον David Harvey, συνιστά ένα μοντέλο πολιτικοοικονομικής σκέψης και πρακτικής που στοχεύει στην «αποκατάσταση των συνθηκών

Η πρώτη ενότητα έχει ως τίτλο «Από την ένταξη στην ΕΕ μέχρι τη μεγάλη κρίση του 2013». Στο πλαίσιο αυτό αξιολογείται πρώτα απ' όλα η πορεία από το οικονομικό θαύμα μέχρι την ένταξη στην ΕΕ. Γίνεται επίσης αναφορά στην ένταξη στην Ευρωζώνη με την υιοθέτηση του ευρώ καθώς και στις αλλαγές που επήλθαν στον πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα της οικονομίας. Αξιολογούνται επίσης τα δομικά χαρακτηριστικά της κυπριακής οικονομίας καθώς και οι ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες που οδήγησαν στη μεγάλη κρίση.

Στη δεύτερη ενότητα, «Οι συνεχείς κρίσεις και οι προεκτάσεις», επιχειρείται μια συνοπτική αλλά ποιοτική αξιολόγηση των δεδομένων. Εξετάζονται, μεταξύ άλλων, το πρόγραμμα εξυγίανσης και οι συνέπειες, η προσπάθεια προσέλκυσης ξένων επενδύσεων και η ανάκαμψη. Επιπρόσθετα, γίνεται αναφορά στην πανδημία, στις γεωπολιτικές εξελίξεις και στις προεκτάσεις τους. Η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία οδήγησε σε μια μεγάλη αντίδραση της Δύσης, η οποία επέβαλε πολλαπλές κυρώσεις εναντίον της Μόσχας. Αναπόφευκτα, η Κύπρος ακολούθησε τις επιλογές της ΕΕ. Ως εκ τούτου, σήμερα οι σχέσεις Μόσχας-Λευκωσίας είναι στο χειρότερο επίπεδο που υπήρξαν ποτέ. Πέραν τούτου, ο πόλεμος στη Γάζα και οι ευρύτερες εξελίξεις στη Μέση Ανατολή δημιουργούν επιπρόσθετες αλυσιδωτές προεκτάσεις που δεν αφήνουν την Κύπρο ανεπηρέαστη. Η επανεκλογή του Τράμπ και η πολιτική του αναπόφευκτα δημιουργούν νέα δεδομένα.

Η τρίτη ενότητα αξιολογεί τα υφιστάμενα δεδομένα στην κυπριακή οικονομία. Εξετάζονται οι σύγχρονες οικονομικές προκλήσεις περιλαμβανομένων και των

συσσώρευσης του κεφαλαίου (capital accumulation) και την αποκατάσταση της εξουσίας των οικονομικών ελίτ» μέσω της απελευθέρωσης των αγορών, της ιδιωτικοποίησης δημόσιων αγαθών, της απορρύθμισης της εργασίας και της συρρίκνωσης του κράτους πρόνοιας.¹ Ο Κώστας Λαπαβίτσας, υπογραμμίζει πως ο Νεοφιλελευθερισμός δεν είναι απλώς ιδεολογικό ρεύμα, αλλά ένας συγκεκριμένος ιστορικός τρόπος αναδιάρθρωσης του καπιταλισμού, που μεταφέρει τον κίνδυνο και την επισφάλεια από το κράτος και τις επιχειρήσεις στα άτομα.¹ Το Νεοφιλελεύθερο μοντέλο προωθεί τον περιορισμό του ρόλου του κράτους στην οικονομία, αντιμετωπίζοντας τον δημόσιο τομέα ως μη αποτελεσματικό και υπερδιογκωμένο. Οι δημόσιες υπηρεσίες συχνά στοχοποιούνται για ιδιωτικοποίηση, στη βάση της πεποίθησης ότι οι μηχανισμοί της αγοράς εξασφαλίζουν μεγαλύτερη αποδοτικότητα, ανταγωνιστικότητα και μείωση κόστους. Η προσέγγιση αυτή υποτάσσει τους κοινωνικούς στόχους στη λογική της αγοράς, μετασχηματίζοντας τον δημόσιο τομέα προς μια κατεύθυνση προσανατολισμένη στο κέρδος. Στο παρόν κείμενο, ο όρος «Νεοφιλελευθερισμός» θα χρησιμοποιείται για να περιγράψει το σύνολο αυτών των πρακτικών και πολιτικών που έχουν υιοθετηθεί από το κυπριακό κράτος, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1990 και μετά. Βλέπε συναφώς David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, Oxford, 2005 και Costas Lapavistas, *Against the Troika: Crisis and Austerity in the Eurozone*, Verso Books, New York, 2015.

διαφορών μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Επιπρόσθετα γίνεται αναφορά στις αλλαγές στην οικονομία, με έμφαση στις ξένες επενδύσεις, την έξαρση της διαφθοράς και τον έλεγχο σημαντικών τομέων από ξένα κεφάλαια. Επίσης, παρουσιάζεται συνοπτική αξιολόγηση των κατευθυντήριων αρχών της φορολογικής μεταρρύθμισης. Σκιαγραφείται επίσης η σημερινή εικόνα και η τρέχουσα κατάσταση του τραπεζικού τομέα.

Το τέταρτο κεφάλαιο εξετάζει τις κοινωνικές και δημογραφικές πραγματικότητες. Παρουσιάζονται οι κοινωνικές ανισότητες, τα προβλήματα των νέων και το μεταναστευτικό ζήτημα, το οποίο συνδέεται με τις δημογραφικές προκλήσεις και την πολιτική του κράτους και της ΕΕ.

Η πέμπτη ενότητα με τίτλο «Η Οικονομική Πολιτική της ΕΕ και οι Προεκτάσεις για την Κύπρο» επικεντρώνεται στη δομή και στη λειτουργία της Ευρωζώνης, δίνοντας έμφαση στον ρόλο της Γερμανίας ως καθοριστικού παράγοντα. Γίνεται αναφορά στο Σύμφωνο Σταθερότητας και στη νομισματική πολιτική, καθώς και στη σημασία της ανταγωνιστικότητας και της αγοράς εργασίας για την οικονομική ανάπτυξη. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στην ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, στην πολιτική της πράσινης ανάπτυξης, η οποία έχει αμφισβητηθεί στις ΗΠΑ μετά την επανεκλογή του Τραμπ, στα προγράμματα διαρθρωτικών προσαρμογών αλλά και στον στόχο ενδυνάμωσης της ευρωπαϊκής άμυνας.

Η έκτη και τελευταία ενότητα, αναφέρεται στα συμπεράσματα και προβάλλει την ανάγκη αναζήτησης ενός νέου οικονομικού υποδείγματος. Επιπρόσθετα, δίνει έμφαση σε προτάσεις πολιτικής που στοχεύουν στην αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων, με κεντρικούς άξονες τη βελτίωση της κυβερνητικής αποτελεσματικότητας και την καταπολέμηση της διαφθοράς. Υπογραμμίζεται η ανάγκη για διαφανείς και αποτελεσματικούς μηχανισμούς διοίκησης, καθώς και για την ενίσχυση των ελεγκτικών θεσμών με στόχο τη μείωση της κακοδιαχείρισης. Παράλληλα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία και τον ρόλο του κράτους και στην ανάγκη για στήριξη των ευάλωτων ομάδων και την καταπολέμηση των ανισοτήτων. Η παρούσα ενότητα υπογραμμίζει την επιτακτική ανάγκη για ένα καινοτόμο οικονομικό μοντέλο, το οποίο θα ενσωματώνει τη διαφάνεια με την ισότιμη κατανομή των πόρων, διασφαλίζοντας τη βιώσιμη κοινωνική συνοχή και την αειφόρο οικονομική ανάπτυξη.

I. ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΕΕ ΜΕΧΡΙ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2013

Η Κυπριακή Δημοκρατία ιδρύθηκε το 1960 σε μια εποχή που η οικονομία του νησιού βρισκόταν σε πρώιμο στάδιο εξέλιξης.² Την περίοδο 1960-1973, ο μέσος ετήσιος ρυθμός πραγματικής οικονομικής μεγέθυνσης ήταν 7%.³ Το 1974 και μεταγενέστερα η οικονομία αντιμετώπισε τις καταστροφικές συνέπειες της εισβολής. Μεταξύ άλλων, το 1974 και 1975, η ύφεση ήταν -7,7% και -15,6% αντίστοιχα.

Με την τουρκική εισβολή και την κατοχή του 37% του εδάφους, πέραν των άλλων διαστάσεων, τα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα ήταν καταθλιπτικά.⁴ Η ανεργία ανήλθε στο 25% το 1974, ενώ ο πληθωρισμός έφτασε το 16,18%, οδηγώντας σε αυξημένη ανισότητα και φτωχοποίηση.⁵ Παράλληλα, σημειώθηκε κύμα μετανάστευσης, με περίπου 51.500 άτομα να εγκαταλείπουν την Κύπρο μεταξύ 1974 και 1979, ενώ άλλοι 15.000 εργάστηκαν προσωρινά στο εξωτερικό.⁶

² Η οικονομία βασιζόταν κυρίως στον πρωτογενή τομέα και το εμπόριο διεξαγόταν στο πλαίσιο των αποικιοκρατικών σχέσεων, κληρονομώντας τους θεσμούς και τις δομές που αναπτύχθηκαν κατά τη βρετανική αποικιοκρατία από Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, "Ιστορία της Κύπρου 1878-1955", 15/09/2020.

³ Andreas Theophanous, "Economic Growth and Development in Cyprus 1960-1984", *Modern Greek Studies Yearbook*, Volume 7, 1991, pp. 105-132.

⁴ Μιχάλης Περισιάνης, "Οι οικονομικές κρίσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας", *Economy Today*, 22/05/2020 και Andreas Theophanous, "Anatomy of the Economic Miracle 1974-1994" (in Greek), in N. Peristianis and G. Tsangaras (Eds.), *Anatomy of a Metamorphosis: Cyprus After 1974*, Intercollege Press, Nicosia, 1995, pp. 13-33.

⁵ Ο τότε Υπουργός Οικονομικών, Ανδρέας Πατσαλίδης, σημείωσε το 1977 σε ομιλία του στο Διεθνές Δημοσιογραφικό Συμπόσιο ότι οι κατεχόμενες γεωργικές περιοχές αντιστοιχούσαν στο 80% της παραγωγής εσπεριδοειδών και καπνού – δύο βασικών εξαγωγικών προϊόντων – και περίπου στο 50% της συνολικής γεωργικής παραγωγής. Επιπλέον, το λιμάνι της Αμμοχώστου, μέσω του οποίου διεκπεραιωνόταν το 80% του εξωτερικού εμπορίου, όπως και το διεθνές αεροδρόμιο Λευκωσίας, χάθηκαν, διακόπτοντας τις αεροπορικές συνδέσεις από τον Ιούλιο του 1974 έως τον Φεβρουάριο του 1975. Η κατάληψη του 70% της τουριστικής βιομηχανίας, που βρισκόταν στην Αμμόχωστο και την Κερύνεια, επέφερε σοβαρό πλήγμα στον τουρισμό. Ταυτόχρονα, περίπου 200.000 άνθρωποι εκδιώχθηκαν από τις κατεχόμενες περιοχές, μένοντας χωρίς στέγη και βασικά αγαθά, δημιουργώντας τεράστιο δημοσιονομικό βάρος για το κράτος, το οποίο είχε ελάχιστα έσοδα λόγω της παύσης οικονομικής δραστηριότητας. Ο Πατσαλίδης υπογράμμισε ότι η ανεργία είχε φτάσει σε πρωτοφανή επίπεδα+, αγγίζοντας το 35% του ενεργού πληθυσμού.

⁶ Country Studies, "Cyprus - Economic Development", 12/04/2020.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 – ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ, ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ 1974-1988

ΕΤΟΣ	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ	ΑΝΕΡΓΙΑ	ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ
1974	-7,7%	25,0%	16,2%
1975	-15,6%	10,9%	4,6%
1976	20,3%	7,4%	3,8%
1977	16,4%	3,1%	7,2%
1978	7,8%	2,0%	7,4%
1979	9,9%	1,7%	9,5%
1980	5,8%	2,0%	13,5%
1981	2,5%	2,6%	10,8%
1982	6,0%	2,8%	6,4%
1983	5,6%	3,3%	5,1%
1984	8,8%	3,3%	6,0%
1985	4,9%	3,3%	5,0%
1986	3,7%	3,7%	1,2%
1987	7,1%	3,4%	2,8%
1988	8,7%	3,3%	3,4%

Πηγή Στατιστική Υπηρεσία Κύπρου (CyStat) και indexmundi

Η ανάκαμψη της κυπριακής οικονομίας υπήρξε εντυπωσιακή. Γι' αυτό η περιγραφή ως «οικονομικό θαύμα» δεν ήταν υπερβολή. Αντίθετα, απεικόνιζε την πραγματικότητα. Η ανοδική πορεία της κυπριακής οικονομίας συνεχίστηκε. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 άρχισαν να επιστρέφουν Κύπριοι οποίοι είχαν φύγει πριν ή και μετά το 1974. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 η κυπριακή οικονομία άρχισε να χρειάζεται ξένους εργάτες. Η ουσία του οικονομικού θαύματος ήταν η επιβίωση και η συνέχεια της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η αξιοσημείωτη οικονομική ανάκαμψη μετά την τουρκική εισβολή του 1974 παρά την απώλεια σημαντικού εδάφους και οικονομικών πόρων, ήταν εντυπωσιακή. Η Κύπρος κατάφερε να ανοικοδομήσει την οικονομία της και να επιτύχει σημαντική ανάπτυξη.⁷ Για την εξέλιξη αυτή συνέβαλε ουσιαστικά η

⁷ Demetrios Christodoulou, *Inside the Cyprus miracle: the labours of an embattled mini-economy*, Volume 2, University of Minnesota, 1992 και Andreas Theophanous, "Anatomy of the Economic Miracle 1974-1994" (in Greek), in N. Peristianis and G. Tsangaras (Eds.), *Anatomy of a Metamorphosis: Cyprus After 1974*, op. cit., pp. 13-33.

στροφή στον τριτογενή τομέα και η εισροή ξένου κεφαλαίου που επέκτεινε τις παραγωγικές δυνατότητες της χώρας, μετατρέποντάς την από αγροτοβιοτεχνική σε οικονομία υπηρεσιών.

Το 1988 άρχισε να υλοποιείται η συμφωνία της Τελωνειακής Ένωσης με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΟΚ). Σταδιακά συρρικνώθηκαν ο πρωτογενής και δευτερογενής τομείς της οικονομίας και αυξήθηκε σημαντικά ο τριτογενής τομέας ως ποσοστό του ΑΕΠ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 - ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ, ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΚΑΙ ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ 1988 – 2023

ΕΤΟΣ	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ (%) ΤΟΥ ΑΕΠ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ (%) ΤΟΥ ΑΕΠ	ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ (%) ΤΟΥ ΑΕΠ
1988	-	-	-
1993	-	-	-
1995	5,2%	22,0%	72,8%
1998	4,7%	20,7%	74,6%
2004	3,5%	20,5%	76,0%
2008	2,4%	20,7%	76,9%
2013	2,3%	12,1%	85,6%
2015	2,1%	11,6%	86,2%
2017	2,1%	13,0%	84,9%
2019	2,0%	14,4%	83,6%
2021	1,7%	12,9%	85,4%
2023	1,3%	11,8%	86,9%

Πηγή Στατιστική Υπηρεσία Κύπρου (CyStat)

Η ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ το 2004 αποτέλεσε ένα κομβικό σημείο στην πορεία της κυπριακής οικονομίας, επιφέροντας σύνθετες επιπτώσεις στους τομείς της πρωτογενούς και δευτερογενούς παραγωγής. Ενώ η συμμετοχή στην ΕΕ προσέφερε σημαντικά εμπορικά και επενδυτικά οφέλη, όπως η πρόσβαση στην ενιαία αγορά και η αξιοποίηση ευρωπαϊκών κονδυλίων, παράλληλα επέφερε πολυδιάστατες προκλήσεις σε σχέση με την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας.

Συγκεκριμένα, η αυξημένη έκθεση στον ανταγωνισμό, ιδίως στον γεωργικό τομέα, δημιούργησε πιέσεις στους κυπριακούς παραγωγούς, οι οποίοι έπρεπε να ανταγωνιστούν με μεγαλύτερες και πιο αποδοτικές επιχειρήσεις από άλλες χώρες της ΕΕ. Επιπλέον, η υιοθέτηση του κοινοτικού κεκτημένου, αν και απαραίτητη για την εναρμόνιση με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, δημιούργησε αρκετές προκλήσεις, ιδίως για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Αναλυτικότερα, ο πρωτογενής τομέας (γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία) παρουσίασε συνεχή μείωση, από 5,2% του ΑΕΠ το 1995 σε μόλις 1,8% το 2023. Οι αυστηρές ευρωπαϊκές ρυθμίσεις, η αυξημένη εξάρτηση από εισαγωγές και η αδυναμία του εγχώριου αγροτικού τομέα να ανταγωνιστεί τα φθηνότερα προϊόντα άλλων κρατών-μελών περιόρισαν δραστικά τη συνεισφορά του στην οικονομία. Σε αυτή την εξέλιξη συνέβαλε και η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) της ΕΕ, η οποία αν και σχεδιάστηκε για τη στήριξη των αγροτών, συχνά επικρίνεται για την άνιση κατανομή των ωφελημάτων της.

Ιδιαίτερο ρόλο διαδραμάτισε η ανισότητα στην κατανομή των κοινοτικών επιδοτήσεων, όπου το μεγαλύτερο γεωργικό κεφάλαιο, ιδίως σε χώρες με εκτεταμένες καλλιεργήσιμες εκτάσεις, επωφελείται περισσότερο, αφήνοντας τους μικρότερους παραγωγούς –όπως αυτούς της Κύπρου– σε μειονεκτική θέση⁸. Παράλληλα, οι κοινοτικές επιδοτήσεις συχνά δεν επαρκούσαν για να στηρίξουν τη βιωσιμότητα του τομέα, θέτοντας σε κίνδυνο την επιβίωση των μικρών παραγωγών και οδηγώντας σε συρρίκνωση του αγροτικού τομέα, απώλεια θέσεων εργασίας και αυξημένη εξάρτηση από εισαγωγές.

Αντίστοιχα, ο δευτερογενής τομέας (βιομηχανία, μεταποίηση, κατασκευές) υπέστη σοβαρή πτώση μετά το 2013, όταν μειώθηκε από το 20,7% το 2008 σε μόλις 12,1% του ΑΕΠ το 2013. Η εξέλιξη αυτή ήταν αποτέλεσμα διαφόρων παραγόντων, και οφειλόταν κυρίως στη μειωμένη ανταγωνιστικότητα, στην οικονομική κρίση και στη μνημονιακή πολιτική της ΕΕ. Παρά την ανάκαμψη που παρατηρείται μετά το 2015, ο τομέας δεν έχει επιστρέψει στα προ του 2013 επίπεδα, γεγονός που υποδεικνύει τις μακροχρόνιες επιπτώσεις των πολιτικών προσαρμογής. Οι αυστηροί κανονισμοί και οι πολιτικές ανταγωνισμού, αν και έχουν στόχο τη διασφάλιση ίσων όρων ανταγωνισμού, δημιούργησαν πρόσθετα εμπόδια στις μικρές και μεσαίες βιομηχανίες της χώρας. Σε αντίθεση με τις μεγάλες βιομηχανικές οικονομίες ευρωπαϊκών χωρών, οι κυπριακές

⁸ Θοδωρής Γεωργακόπουλος, "Ευθύνεται η Κοινή Αγροτική Πολιτική για τις κινητοποιήσεις των αγροτών", *Διανέοσις*, 19/03/2024.

μεταποιητικές επιχειρήσεις δεν διαθέτουν την ίδια πρόσβαση σε κεφάλαια και τεχνολογική καινοτομία, γεγονός που έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητά τους.⁹ Πέραν τούτου, το μέγεθος της εσωτερικής αγοράς αποτελεί ακόμα ένα (ανταγωνιστικό) μειονέκτημα. Η αποβιομηχάνιση και η υποχώρηση της γεωργίας έχουν αφήσει την κυπριακή οικονομία υπερβολικά εξαρτημένη από τον τριτογενή τομέα (υπηρεσίες, τουρισμός, χρηματοοικονομικά), η συμβολή του οποίου είναι μετά το 2013 γύρω στο 87% του ΑΕΠ.¹⁰

Συμπερασματικά, η ένταξη στην ΕΕ δημιούργησε ένα σύνθετο οικονομικό περιβάλλον για την Κύπρο, απαιτώντας προσαρμοστικότητα και στρατηγικές πολιτικές για την αντιμετώπιση των προκλήσεων και την αξιοποίηση των ευκαιριών. Η μονοδιάστατη δραστηριότητα καθιστά την οικονομία ευάλωτη σε εξωτερικές κρίσεις και περιορίζει τη δυνατότητα ισοζυγισμένης ανάπτυξης και στρατηγικής αυτάρκειας.¹¹

Αυτή η τάση παρατηρήθηκε και στην περίπτωση της Μάλτας, η οποία εντάχθηκε παράλληλα με την Κυπριακή Δημοκρατία στην ΕΕ. Σε αντίθεση με τη Μάλτα, όμως, σε κάποια φάση ο κυπριακός τραπεζικός τομέας είχε αυξηθεί σε βαθμό που ήταν πλέον επικίνδυνο για τη σταθερότητα της χώρας.¹²

Αντίθετα, χώρες όπως η Γερμανία έχουν καταφέρει να διατηρήσουν ισχυρούς τους πρωτογενείς και δευτερογενείς τομείς, παρά τις ίδιες πολιτικές της ΕΕ. Η επιτυχία της Γερμανίας οφείλεται στη βιομηχανική της βάση, στις επενδύσεις στην τεχνολογία και στην αποτελεσματική αξιοποίηση των ευρωπαϊκών κονδυλίων. Ένα παράδειγμα είναι η στρατηγική αξιοποίηση των πόρων από την KfW (την κρατική αναπτυξιακή τράπεζα), η οποία υποστήριξε τη βιομηχανική ανάπτυξη μέσω στοχευμένων επενδύσεων σε τομείς όπως η παραγωγή φωτοβολταϊκών.

Η επιτυχία της Γερμανίας να προσαρμόζεται στο ευρωπαϊκό οικονομικό πλαίσιο αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα συγκεκριμένων κρατών-μελών να

⁹ Δημοσιονομικό Συμβούλιο Κύπρου, "Ισοζύγιο Πληρωμών Κύπρου", 15/04/2024.

¹⁰ United Nations Economic Commission for Europe, "Cyprus Countries in Figures", 14/02/2024.

¹¹ Δημοσιονομικό Συμβούλιο, "Ισοζύγιο Πληρωμών Κύπρου", 15/04/2024.

¹² Adonis Pegasiou, The Cypriot Economic Collapse: More than a Conventional South European Failure, EPSA 2013 Annual General Conference Paper 334.

αξιοποιούν τις πολιτικές της ΕΕ προς όφελός τους.¹³ Η ισχυρή και διαφοροποιημένη οικονομία της Γερμανίας, σε συνδυασμό με τις αποτελεσματικές κυβερνητικές πολιτικές, την έμφαση στην καινοτομία και την ισχυρή εξαγωγική βάση, της επιτρέπουν να αξιοποιεί τις ευκαιρίες που προσφέρει η ενιαία αγορά και να προσαρμόζεται στις αλλαγές του παγκόσμιου οικονομικού περιβάλλοντος.

Ωστόσο, η δυνατότητα των κρατών-μελών να αξιοποιούν τις πολιτικές της ΕΕ διαφέρει σημαντικά. Παράγοντες όπως η δομή της οικονομίας, η ανταγωνιστικότητα, η ποιότητα των θεσμών και η ικανότητα εφαρμογής πολιτικών επηρεάζουν την ικανότητα των χωρών να αποκομίζουν οφέλη από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Οι χώρες με λιγότερο ανεπτυγμένες οικονομίες ή με διαρθρωτικές αδυναμίες μπορεί να αντιμετωπίσουν δυσκολίες στην προσαρμογή στο ευρωπαϊκό οικονομικό πλαίσιο, δημιουργώντας οικονομικές ανισορροπίες και υπονομεύοντας την κοινωνική συνοχή στην ΕΕ.

Η ανάγκη για πολιτικές που να στηρίζουν την οικονομική σύγκλιση και να μειώνουν τις ανισότητες μεταξύ των κρατών-μελών είναι σημαντική για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας και της αποτελεσματικότητας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Μια τέτοια πολιτική όμως δεν υφίσταται σήμερα.

¹³ Κώστας Λαπαβίτσας, "Αναρτήσεις Απριλίου 2024", Costas Lapavitsas blog, 25/04/2024.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 – ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ,
ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ 1990-2008

ΕΤΟΣ	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ	ΑΝΕΡΓΙΑ	ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ
1990	7,4%	1,8%	4,5%
1991	0,7%	3,0%	5,0%
1992	9,4%	2,1%	6,5%
1993	0,7%	2,7%	4,9%
1994	5,9%	2,7%	4,7%
1995	8,4%	2,6%	2,6%
1996	1,3%	3,1%	3,0%
1997	2,6%	3,4%	3,6%
1998	6,1%	3,3%	2,2%
1999	5,0%	6,0%	1,7%
2000	6,0%	5,0%	4.1%
2001	4,0%	4,0%	2,0%
2002	3,7%	3,3%	2,8%
2003	2,6%	4,1%	4,1%
2004	5,0%	4,7%	2,3%
2005	4,9%	5,3%	2,6%
2006	4,7%	4,5%	2,5%
2007	5,1%	3,9%	2,4%
2008	3,7%	3,7%	4,7%

Πηγές Στατιστική Υπηρεσία Κύπρου (CyStat) , macrotrends για στοιχεία πραγματικού ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης μετά το 1995 και indexmundi για στοιχεία ανεργίας μέχρι το 1999

Η κυπριακή οικονομία πέρασε μια μακρά περίοδο αδιάλειπτης οικονομικής μεγέθυνσης, η οποία διήρκεσε μέχρι την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008.¹⁴ Αν και οι κύκλοι ανάπτυξης-ύφεσης συνήθως κυριαρχούν στις οικονομίες των καπιταλιστικών χωρών, η κυπριακή οικονομία έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά με σχετικά μακρές περιόδους οικονομικής ανάπτυξης.¹⁵ Όπως

¹⁴ Μιχάλης Περσιάνης, "Οι οικονομικές κρίσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας", *op. cit.*

¹⁵ Χάρης Πολυκάρκου, "Στα €27 δισ. το ΑΕΠ για το 2022, στο 5,6% ο ρυθμός ανάπτυξης", *Sigmalive InBusiness*, 1/3/2023.

συμβαίνει με πολλές άλλες μικρές οικονομίες που βασίζονται στις υπηρεσίες, οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και ο τουρισμός αποτελούν τις σημαντικότερες πηγές συσσώρευσης κεφαλαίου.¹⁶

Το κυπριακό πολιτικοοικονομικό σύστημα δεν κατανόησε επαρκώς τη σημασία και τα δεδομένα της ένταξης της χώρας στην Ευρωζώνη και την υιοθέτηση ενός, ισχυρότερου, αυτοκρατορικού θα μπορούσε να λεχθεί, νομίσματος. Ούτε κατανοήθηκε επαρκώς η αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης, ούτε οι σοβαρές αδυναμίες της. Το χειρότερο ήταν ότι δεν υπήρξε καμία αλλαγή σε πρακτικές και νοοτροπίες. Δεν δόθηκε καμία σημασία στην εφαρμογή μιας πιο αυστηρής δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής. Επιπρόσθετα, το τραπεζικό σύστημα συνέχισε τις πρακτικές που υπήρχαν για χρόνια προηγουμένως. Η πρακτική της χορήγησης δανείων χωρίς επαρκείς εξασφαλίσεις, σε συνδυασμό με τα εξαιρετικά υψηλά καταθετικά επιτόκια, αποτέλεσε μια σημαντική αιτία της οικονομικής κρίσης στην Κύπρο. Η αλόγιστη δανειοδότηση αύξησε τον κίνδυνο για τις τράπεζες, ενώ τα υψηλά καταθετικά επιτόκια οδήγησαν σε ψηλότερα δανειακά επιτόκια και αύξησαν το κόστος χρηματοδότησης. Ως αποτέλεσμα, υπερίσχυε η αφερεγγυότητα και ο υπερδανεισμός όλων των οικονομικών δρώντων, νοικοκυριών, επιχειρήσεων και τραπεζών. Το κράτος και τα περισσότερα νοικοκυριά ξόδευαν πέραν των δυνατοτήτων τους. Αυτές οι πρακτικές υπονόμισαν τη σταθερότητα, επιταχύνοντας τη χρηματοπιστωτική αποδυνάμωση και συμβάλλοντας στη διαμόρφωση της κρίσης που κορυφώθηκε με το κούρεμα καταθέσεων το 2013.

Συγκεκριμένα, το 2013, πάνω από το 50% των συνολικών δανείων είχαν καταστεί μη εξυπηρετούμενα ενώ το 2012 ήταν 26,5% και το 2011 14,1%.¹⁷ Αυτά τα ποσοστά αποτυπώνουν τη σοβαρότητα της οικονομικής κρίσης και την αδυναμία αποπληρωμής τους.¹⁸ Παράλληλα, καταδεικνύουν ότι οι πολιτικές της Τρόικα είχαν αποσταθεροποιητικά αποτελέσματα. Σημειώνεται συναφώς ότι η αύξηση των ποσοστών επηρεάσθηκε και από τον τρόπο υπολογισμού των μη εξυπηρετούμενων δανείων.¹⁹

¹⁶ Dharmapala Dhammika and James R. Hines Jr., "Which countries become tax havens?", *Journal of Public Economics*, Volume 93, Issue 9-10 2009, pp. 1058-1068.

¹⁷ Αντώνης Αντωνίου, "154δς τα μη εξυπηρετούμενα στο τέλος 2012", *Sigmalive InBusiness*, 15/01/2013.

¹⁸ Μιχάλης Περισιάνης, "Οι οικονομικές κρίσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας", *op. cit.*

¹⁹ Κεντρική Τράπεζα Κύπρου, "Ανακοίνωση", 14/12/2012.

Ο τότε Διοικητής της Κεντρικής Τράπεζας, Αθανάσιος Ορφανίδης, σωστά έκρουε τον κώδωνα του κινδύνου για αποσταθεροποίηση ως αποτέλεσμα των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και άλλων διαρθρωτικών αδυναμιών της οικονομίας. Δυστυχώς όμως, παρέβλεψε τα κακώς έχοντα και τις πρακτικές στον τραπεζικό τομέα, που ήταν στο επίκεντρο των αρμοδιοτήτων του.²⁰ Ούτε πρόβλεψε έγκαιρα τις προεκτάσεις των εν λόγω πρακτικών.

Η καταστροφή του ηλεκτροπαραγωγικού σταθμού στο Βασιλικό κοντά στο Μαρί στις 11 Ιουλίου 2011 ήταν ενδεικτικό καθώς και συμβολικό ενός συστήματος που όδευε προς την κατάρρευση. Το συνολικό κόστος για την οικονομία ξεπερνούσε τα €2 δις.

Η απόφαση της ΕΕ στις 11 Οκτωβρίου 2011 για το «κούρεμα» του ελληνικού χρέους²¹ προκάλεσε σοβαρές ζημιές ύψους περίπου €4,5 δις. στις κυπριακές τράπεζες, κυρίως στη Λαϊκή Τράπεζα και στην Τράπεζα Κύπρου, που αντιστοιχούσαν περίπου στο 25% του ΑΕΠ της Κύπρου. Το κυπριακό τραπεζικό σύστημα και οι αρμόδιες αρχές δεν είχαν αντιληφθεί τις επικείμενες εξελίξεις και τις μακροπρόθεσμες συνέπειές τους, ενώ δεν έλαβαν τα απαραίτητα μέτρα, γεγονός που επιδείνωσε την οικονομική κρίση.

Τη συγκεκριμένη στιγμή, η Κύπρος έπρεπε να προσφύγει στους Ευρωπαϊκούς Θεσμούς. Ταυτόχρονα, η Τράπεζα Κύπρου και η Λαϊκή Τράπεζα, θα έπρεπε να συγχωνευθούν. Οι κινήσεις αυτές προϋπόθεταν τόλμη, πολιτική βούληση, αποφασιστικότητα, καθώς και ορθολογιστική αξιολόγηση των δεδομένων. Το κόστος αυτής της πολιτικής θα ήταν πολύ χαμηλότερο σε σύγκριση με αυτό που προέκυψε τον Μάρτιο του 2013, ως αποτέλεσμα της αδράνειας, της απρονοησίας, λανθασμένων αποφάσεων και διαχρονικών πρακτικών.²²

Η κυπριακή κρίση η οποία κλιμακώθηκε το 2013 ήταν αποτέλεσμα ενδογενών και εξωγενών παραγόντων. Υπήρχαν σοβαρά προβλήματα στο τραπεζικό σύστημα, στο δημοσιονομικό πεδίο, καθώς και στον τομέα ακινήτων. Αυτά συνυπήρχαν με ευρύτερα διαρθρωτικά προβλήματα. Αυτά όμως δεν αποτελούν δικαιολογία για την πρωτοφανή σκληρότητα που επέδειξε η Τρόικα. Ενώ και

²⁰ Sigmalive, "Αρχείο Ειδήσεων", 22/12/2012.

²¹ Taxheaven, "Συμφωνία για κούρεμα του ελληνικού χρέους κατά 50% - μόνιμη η εποπτεία στην Ελλάδα", 27/10/2011.

²² Jean-François Drevet, and Andreas Theophanous, "Cyprus and the EU: Appraisal and Challenges", *Notre Europe*, 17/05/2013 και Andreas Theophanous, "The Way Out of the Cyprus Economic Crisis", Jacques Delors Institute (blog), 14/3/2014.

άλλες χώρες, όπως η Ιταλία και η Ισπανία, αντιμετώπισαν τραπεζικά προβλήματα μόνο στην Κύπρο επιβλήθηκε το κούρεμα καταθέσεων.

Το υφιστάμενο οικονομικό μοντέλο που ακολουθεί η Κυπριακή Δημοκρατία είναι ιδιόμορφο. Οι οικονομικές πολιτικές πηγάζουν από το Νεοφιλελεύθερο μοντέλο, αλλά την ίδια στιγμή το κράτος συντηρεί ένα όχι και τόσο αποδοτικό, όμως δαπανηρό, δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα, στον οποίο αναπόφευκτα συντηρούνται και πελατειακές σχέσεις. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί πολλαπλά προβλήματα. Οι υφιστάμενες πολιτικές του κράτους δεν ανταποκρίνονται επαρκώς στις ανάγκες των πολιτών. Επιπρόσθετα σε πολλούς τομείς υφίσταται άναρχη ανάπτυξη.

II. ΟΙ ΣΥΝΕΧΕΙΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η Κύπρος αντιμετώπιζε σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα, τα οποία, δυστυχώς, δεν έτυχαν των απαιτούμενων χειρισμών. Η μεγάλη έκθεση του τραπεζικού τομέα στο ελληνικό χρέος, η αλόγιστη δανειοδότηση χωρίς επαρκείς εξασφαλίσεις, η ύπαρξη ενός υπερμεγέθους τραπεζικού συστήματος, και η χαμηλή αποδοτικότητα της δημόσιας διοίκησης, σε συνδυασμό με την επικράτηση πελατειακών σχέσεων, δημιούργησαν ένα ευάλωτο οικονομικό περιβάλλον.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 - ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ 2002-2013

ΕΤΟΣ	ΑΝΕΡΓΙΑ (% ΑΕΠ)	ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ (%ΑΕΠ)	ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ (%ΑΕΠ)	ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΧΡΕΟΣ	ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΕΛΛΕΙΜΑΤΑ /ΠΛΕΟΝΑΣΜΑΤΑ (%ΑΕΠ)
2002	3,3%	2,8%	61,8%	-	-
2003	4,1%	2,0%	63,7%	-	-6,3%
2004	4,5%	2,3%	65,4%	-	-4,1%
2005	5,3%	2,6%	64,7%	-	-2,5%
2006	4,5%	2,2%	60,0%	-	-1,9%
2007	3,9%	2,4%	54,0%	267,6	3,2%
2008	3,7%	4,7%	45,6%	-	-1,2%
2009	5,4%	0,2%	54,3%	-	-0,6%
2010	6,3%	2,6%	56,3%	-	-4,7%
2011	7,9%	3,3%	65,8%	324,6	-5,7%
2012	11,9%	3,1%	80,1%	-	-5,8%
2013	15,9%	-0,4%	103,7%	338,9	-4,9%

Πηγές Στατιστική Υπηρεσία Κύπρου (CyStat) για στοιχεία Ανεργίας και Πληθωρισμού, Eurostat για στοιχεία Δημόσιου Χρέους, Trading Economics για στοιχεία Ιδιωτικού Χρέους και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) για στοιχεία Δημοσιονομικών Ελλειμμάτων/Πλεονασμάτων

Η κυπριακή κρίση προέκυψε ως αποτέλεσμα διαφόρων προβλημάτων στον τραπεζικό τομέα, στο δημοσιονομικό πεδίο, καθώς και στον τομέα των ακινήτων, ενώ παράλληλα υφίστατο σοβαρό πρόβλημα ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Ταυτόχρονα, η ευρύτερη ευρωπαϊκή και διεθνής κρίση αναπόφευκτα επηρέασε και την Κύπρο. Τον Μάρτιο του 2013 η χώρα ήταν στα πρόθυρα της κατάρρευσης. Απαιτείτο η στήριξη της Τροϊκά. Το πρόγραμμα που δόθηκε τελικά στην Κύπρο ήταν από σκληρό έως τιμωρητικό. Ήταν επίσης πειραματικό, καθώς μια τέτοια τακτική δεν είχε δοκιμαστεί ποτέ ξανά. Κύριο χαρακτηριστικό του τελικού Μνημονίου ήταν το κούρεμα καταθέσεων στην Τράπεζα Κύπρου και τη Λαϊκή Τράπεζα.

Η Λαϊκή Τράπεζα τελικά έκλεισε, ενώ ταυτόχρονα υπήρξαν δημοσιονομικά μέτρα λιτότητας καθώς και ιδιωτικοποίηση συγκεκριμένων υπηρεσιών όπως η Αρχή Λιμένων. Στην πορεία του χρόνου έκλεισαν και οι Κυπριακές Αερογραμμές (2015).²³ Η κρίση του κυπριακού τραπεζικού συστήματος είχε συνέχεια με το κλείσιμο της Συνεργατικής Κεντρικής Τράπεζας (ΣΚΤ) το 2018 ως αποτέλεσμα εξαγοράς μέρους των δραστηριοτήτων της από την Ελληνική Τράπεζα, καθώς η ΣΚΤ αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα με τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια, τα οποία διοχετεύτηκαν στην κακή τράπεζα που ιδρύθηκε, την «ΚΕΔΙΠΕΣ». ²⁴ Πρόσφατα (Νοέμβριος 2024) ένα μεγάλο μερίδιο της Ελληνικής Τράπεζας αγοράστηκε από την Eurobank (τράπεζα από την Ελλάδα).²⁵ Δεν είναι υπερβολή να λεχθεί ότι ο κυπριακός τραπεζικός τομέας ανήκει εν πολλοίς σε ξένα κεφάλαια.

Μετά την αναδιάρθρωση του τραπεζικού τομέα, έχει παρατηρηθεί μια ουσιαστική υποβάθμιση της ποιότητας των παρεχόμενων τραπεζικών υπηρεσιών, παράλληλα με την αύξηση του κόστους τους, κάτι που επιβαρύνει σημαντικά τους πολίτες. Η συρρίκνωση του αριθμού των τραπεζικών καταστημάτων και του προσωπικού έχει οδηγήσει σε χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες και έλλειψη προσωπικής εξυπηρέτησης. Επιπλέον, οι αυξημένες προμήθειες για διάφορες τραπεζικές υπηρεσίες επιβαρύνουν οικονομικά τους πολίτες. Το βάρος αυτό είναι πιο αισθητό στους χαμηλοσυνταξιούχους και τους πολίτες με χαμηλά εισοδήματα. Η προώθηση των ηλεκτρονικών υπηρεσιών, χωρίς να λαμβάνεται υπ' όψιν ο ψηφιακός αναλφαβητισμός κυρίως για τους πιο ηλικιωμένους πολίτες, δημιουργεί επιπλέον οικονομικά βάρη. Παράλληλα, η μεγάλη διαφορά μεταξύ των χαμηλών καταθετικών και των ψηλών δανειστικών επιτοκίων συγκριτικά με την Ευρωζώνη κρίνεται από τους πολίτες ως κερδοσκοπική. Η υποβάθμιση της ποιότητας και η αύξηση του κόστους των τραπεζικών υπηρεσιών επηρεάζουν αρνητικά την καθημερινότητα των πολιτών, δημιουργώντας αίσθημα ανασφάλειας και δυσπιστίας, υπογραμμίζοντας την ανάγκη ουσιαστικών βελτιώσεων.

²³ Μιχάλης Ιγνατίου, "Το παλιό ποτέ μονοπώλιο των Κυπριακών και των Ολυμπιακών Αερογραμμών - τα πολλά χρέη έκλεισαν τους εθνικούς αερομεταφορείς", *Hellas Journal*, 22/06/2023.

²⁴ Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, "Εκθεση Ερευνητικής Επιτροπής για Συνεργατισμό", 31/03/2019.

²⁵ Παναγιώτης Ρουγκάλας, "Εξαγορά Ελληνικής Τράπεζας από Eurobank - συνδικαλιστικές ανησυχίες για επόμενη μέρα", *Φιλελεύθερος*, 15/03/2024.

Είναι σημαντικό να κατανοηθεί ο ρόλος των κυπριακών τραπεζών στην κρίση του 2013. Οι κυπριακές τράπεζες, και ιδιαίτερα οι δύο μεγαλύτερες τράπεζες, η Τράπεζα Κύπρου και η Λαϊκή Τράπεζα, αγόραζαν μαζικά ελληνικά ομόλογα. Η κατάσταση αυτή δεν διαφοροποιήθηκε αρκετά όταν ξεκίνησε η κρίση στην Ελλάδα. Οι λανθασμένες αυτές αγορές δυσχέραναν τη θέση των μεγαλύτερων κυπριακών τραπεζών, καθώς το κούρεμα του ελληνικού χρέους που πραγματοποιήθηκε το 2011 προκάλεσε ζημιές ύψους €4,5 δισ. στις κυπριακές τράπεζες.²⁶ Η δυνατότητα να επωφεληθούν από τις υψηλές αποδόσεις των ελληνικών κρατικών ομολόγων συνέβαλε στην υπερβολική έκθεση των κυπριακών συστημικών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων στον ελληνικό κίνδυνο. Συνολικά, η έκθεση των κυπριακών τραπεζών στον ελληνικό κίνδυνο ήταν πολλαπλή. Πριν από το κούρεμα των ελληνικών ομολόγων τον Φεβρουάριο του 2012, η συνολική τους έκθεση στο ελληνικό δημόσιο χρέος - δηλαδή κυρίως σε κρατικά ομόλογα της Ελλάδας - έφτανε περίπου τα €27 δισ., ποσό που αντιστοιχούσε στο 140% του κυπριακού ΑΕΠ. Μεταξύ άλλων, ελληνικά ομόλογα αξίας €5 δισ. αποκτήθηκαν το 2009 και το 2010, χωρίς η Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου να εγείρει οποιαδήποτε αντίρρηση ή να παρέμβει ουσιαστικά στην επενδυτική στρατηγική των τραπεζών.²⁷ Παράλληλα, οι κυπριακές τράπεζες κατείχαν και ιδιωτικά ελληνικά χρέη, δηλαδή δάνεια και επενδύσεις σε ελληνικές επιχειρήσεις και άλλους μη κρατικούς φορείς, συνολικού ύψους περίπου €22 δισ., δηλαδή περίπου 120% του ΑΕΠ.

Η κυπριακή οικονομία, παράλληλα με την κρίση στον τραπεζικό τομέα, αντιμετώπιζε σοβαρές προκλήσεις, όπως η απουσία ανταγωνιστικότητας, τα χρόνια δημοσιονομικά ελλείμματα και το αυξανόμενο δημόσιο χρέος. Η έλλειψη ανταγωνιστικότητας, που οφειλόταν σε διάφορους παράγοντες περιόριζε τις εξαγωγές και την οικονομική ανάπτυξη. Τα χρόνια δημοσιονομικά ελλείμματα, αποτέλεσμα ψηλών δημόσιων δαπανών, φοροδιαφυγής και αναποτελεσματικής φορολογικής διαχείρισης, οδήγησαν σε σταθερή αύξηση του δημόσιου χρέους. Το ψηλό δημόσιο χρέος περιόριζε την ικανότητα της κυβέρνησης να χρηματοδοτεί δημόσιες δαπάνες και να αντιμετωπίζει οικονομικές κρίσεις, ενώ

²⁶ Μιχάλης Περισιάνης, "Οι οικονομικές κρίσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας", *op. cit.*

²⁷ Η προοπτική υψηλών αποδόσεων οδήγησε στην υπερβολική έκθεση των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων στο ελληνικό δημόσιο χρέος το οποίο ανερχόταν σε €27 δισ. πριν από το «κούρεμα» του Φεβρουαρίου 2012, δηλαδή στο 140% του κυπριακού ΑΕΠ. Ειδικότερα, ομόλογα του ελληνικού Δημοσίου ύψους €5 δισ. αποκτήθηκαν το 2009 και το 2010, χωρίς καμία αντίδραση από την Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου. Τα ιδιωτικά ελληνικά χρέη που κατείχαν οι κυπριακές τράπεζες εκτιμώνται σε €22 δισ. δηλαδή στο 120% του εγχώριου ΑΕΠ βλέπε συναφώς Jamet Jean-François, "The Euro Zone as Revealed in Cyprus", Robert Schuman Foundation, 15/04/2013.

δυσκόλευε τον δανεισμό από τις διεθνείς αγορές. Η συνδυασμένη επίδραση αυτών των παραγόντων επιδείνωσε την οικονομική κρίση, αναγκάζοντας τη χώρα να έχει ανάγκη από εξωτερικό δανεισμό.

Όταν η Κύπρος απώλεσε την πρόσβαση στις χρηματοπιστωτικές αγορές από τον Μάιο του 2011, λόγω των υποβαθμίσεων από τους οίκους αξιολόγησης, εξαιτίας της δυσπιστίας των επενδυτών για τη βιωσιμότητα του κυπριακού χρηματοπιστωτικού συστήματος, η Λευκωσία στράφηκε πρώτα απ' όλα στη Μόσχα, χωρίς να ζητήσει καμία ευρωπαϊκή στήριξη.

Ως εκ τούτου, τον Δεκέμβριο του 2011, η Κύπρος έλαβε δάνειο ύψους €2,5 δισ από τη Ρωσία,²⁸ σε μια προσπάθεια να αποφύγει την ευρωπαϊκή οικονομική βοήθεια και τις απαιτούμενες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Η κυπριακή κυβέρνηση θεωρούσε ότι η ρωσική βοήθεια θα παρείχε μεγαλύτερη πολιτική αυτονομία, σε σχέση με τις ανεπιθύμητες υποχρεώσεις που θα της επέβαλλαν η ευρωπαϊκή παρέμβαση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο(ΔΝΤ). Ωστόσο, η κυπριακή οικονομία χρειαζόταν επειγόντως ένα πρόγραμμα διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων για να αντιμετωπίσει τα βαθιά ριζωμένα της προβλήματα, ενώ η καθυστέρηση στη λήψη μέτρων και υποβολής αιτήματος για στήριξη από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕΜΣ) επιδείνωσε την οικονομική κρίση.

Η επιλογή της κυπριακής κυβέρνησης να επιδιώξει ρωσικό δάνειο, αγνοώντας την ανάγκη για άμεσα μέτρα και μεταρρυθμίσεις, αποδείχθηκε λανθασμένη, καθώς τα οικονομικά δεδομένα συνέχισαν να επιδεινώνονται, γεγονός που τελικά την ανάγκασε να προσφύγει σε ευρωπαϊκή βοήθεια με δυσμενέστερους όρους. Επιπρόσθετα, είχε προκύψει και η αναδιάρθρωση του ελληνικού δημόσιου χρέους τον Φεβρουάριο του 2012.²⁹ Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια €4,5 δισ. για τον τραπεζικό τομέα, δηλαδή το 25% του ΑΕΠ, εκ των οποίων τα €3,8 για τις δύο μεγαλύτερες τράπεζες της χώρας. Το κράτος αναγκάστηκε να ανακεφαλαιοποιήσει τη Λαϊκή Τράπεζα, η οποία αντιμετώπιζε τα μεγαλύτερα προβλήματα, με το ποσό των €1,8 δισ. τον Μάιο του 2012. Το δάνειο που χορηγήθηκε από τη Ρωσία απορροφήθηκε, εξ ολοκλήρου για την πληρωμή των λειτουργικών δαπανών του κράτους.³⁰

²⁸ Voria, "Κύπρος: Υπεγράφη το δάνειο από Ρωσία", 23/12/2011.

²⁹ Δικαιοσύνη, "Αναδιάρθρωση του ελληνικού δημοσίου χρέους 2012 - απορρίφθηκε η αγωγή κατόχων ελληνικών χρεογράφων από το ΓΔΕΕ", 18/09/2020.

³⁰ Όμως, η βραχυπρόθεσμη επιλογή της κυπριακής κυβέρνησης προσέκρουσε σε δύο πραγματικότητες: την επιδείνωση της οικονομικής κρίσης στο νησί, που συνδέεται εν μέρει με

Το ΔΝΤ και ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη μέλη, όπως η Γερμανία και η Ολλανδία, εξέφρασαν αμφιβολίες για τη βιωσιμότητα του κυπριακού δημόσιου χρέους σε περίπτωση χορήγησης δανείου ύψους €17 δις³¹, το οποίο είχε υπολογιστεί για τις ανάγκες ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών και την κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών του δημοσίου. Σημειώνεται ότι ο τότε Πρόεδρος, Νίκος Αναστασιάδης, είχε ζητήσει ένα τέτοιο δάνειο για να αποφύγει το κούρεμα καταθέσεων.³² Το δημόσιο χρέος θα έφτανε στο 140% του ΑΕΠ, σε σύγκριση με το 91,2% στο τέλος του 2012. Σε αυτή τη ανησυχία προστέθηκε μια βασική επιφύλαξη σχετικά με το μέγεθος του κυπριακού τραπεζικού τομέα και τη συμμόρφωσή του με τα ευρωπαϊκά πρότυπα όσον αφορά τη διαφάνεια. Με βάση την ιρλανδική εμπειρία, επρόκειτο να διασφαλιστεί ότι ο φορολογούμενος δεν θα κληθεί να αναλάβει μόνος του το κόστος της ανακεφαλαιοποίησης του τραπεζικού συστήματος. Οι ενδοιασμοί των πιστωτών σχετικά με τη βιωσιμότητα του κυπριακού χρέους οδήγησαν σε διαπραγματεύσεις για την επιβολή αυστηρών μέτρων λιτότητας και τη διαμόρφωση του προγράμματος οικονομικής βοήθειας προς την Κύπρο. Κατά τη διάρκεια των διαβουλεύσεων, αποφασίστηκε η μείωση του ύψους της οικονομικής βοήθειας, παράλληλα με την αύξηση της συμμετοχής τόσο των μετόχων και των κατόχων τραπεζικών αξιογραφών, όσο και των καταθετών στο κόστος της διάσωσης. Αυτό έγινε παρά τις έντονες αντιρρήσεις της κυπριακής κυβέρνησης, και τις έντονες αντιδράσεις στην κυπριακή κοινωνία.

Για να ξεπεραστεί αυτό, το Eurogroup ανέβαλε την ολοκλήρωση του σχεδίου για τον Μάρτιο του 2013, καθώς οι προεδρικές εκλογές της 17ης και 24ης Φεβρουαρίου 2013 επρόκειτο να οδηγήσουν σε πολιτική αλλαγή και υπήρχε η προσδοκία ότι θα υπήρχε μια πιο συνεργάσιμη κυβέρνηση.³³

την έκρηξη της φούσκας των ακινήτων, και την αναδιάρθρωση του ελληνικού δημόσιου χρέους τον Φεβρουάριο του 2012. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια € 4,2 δις. για τον τραπεζικό τομέα, δηλαδή το ένα τέταρτο του εθνικού πλούτου, εκ των οποίων τα € 3,8 για τις δύο μεγαλύτερες τράπεζες της χώρας. Ως εκ τούτου, το Δημόσιο αναγκάστηκε να ανακεφαλαιοποιήσει τη Λαϊκή Τράπεζα με το ποσό των € 1,8 δις. ευρώ τον Μάιο του 2012. Ταυτόχρονα, η ενίσχυση που χορηγήθηκε από τη Ρωσία διοχετεύθηκε εξ ολοκλήρου στην πληρωμή των λειτουργικών δαπανών του κράτους βλέπε συναφώς Jamet Jean-Francois, "The Euro Zone as Revealed in Cyprus", op. cit.

³¹ Ibid.

³² Από συνομιλία του Ανδρέα Θεοφάνους με τον Γερούν Ντάισελμπλουμ κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στην Κύπρο ως φιλοξενούμενος του Κυπριακού Κέντρου Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων μεταξύ 10-12 Νοεμβρίου, 2018.

³³ Jean-Francois Jamet, "The Euro Zone as Revealed in Cyprus", op. cit.

Ελλόχευε ο κίνδυνος η κυπριακή κρίση να γίνει ευρωπαϊκή, κάτι που εκ πρώτης όψεως δεν ήταν ανάλογο με την οικονομική σημασία του νησιού για την ΕΕ (0,2% του ΑΕΠ της ΕΕ).³⁴ Η στάση του Eurogroup και του ΔΝΤ να περιορίσουν το ύψος της ευρωπαϊκής βοήθειας, οδήγησαν σε μια λύση εν μέρει αντίθετη με το κοινοτικό δίκαιο. Το σχέδιο προέβλεπε τη σταδιακή φορολόγηση όλων των τραπεζικών καταθέσεων: 6,75% κάτω από €100.000 και 9,9% πάνω από το ποσό αυτό. Οι καταθέσεις κάτω των €100.000 αντιπροσώπευαν τα €30 από τα €68 δισ. σε ρευστότητα που κατείχαν τότε (2013) οι τράπεζες.³⁵ Οι διατάξεις αυτές επρόκειτο να παράσχουν στις κυπριακές αρχές σχεδόν €5,8 δισ. Εκτός από το ποσό αυτό θα υπήρχε βοήθεια ύψους €10 δισ., η οποία θα καταβαλλόταν υπό την προϋπόθεση της εφαρμογής διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και ενός ελέγχου του τραπεζικού συστήματος με σκοπό την αξιολόγηση των επιπτώσεων του ξεπλύματος χρήματος εντός του συστήματος.³⁶

Δεν είναι υπερβολικό να λεχθεί ότι η Κύπρος χρησιμοποιήθηκε ως πειραματόζωο. Πέραν τούτου, η Μέρκελ χρησιμοποίησε την Κύπρο ως σημείο επίδειξης πυγμής για τις επερχόμενες εκλογές της Γερμανίας. Η Κύπρος ανέκαμψε παρά την Τρόϊκα .³⁷ Το κόστος όμως ήταν βαρύτατο. Η στάση της Τρόϊκα και το πρόγραμμα που επέβαλε στην Κύπρο αποτελούσε ένα μίγμα αφ' ενός Νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας και αφ' ετέρου μιας τιμωρητικής συμπεριφοράς. Ότι η Κύπρος χρειαζόταν ένα ριζοσπαστικό πρόγραμμα εξυγίανσης δεν υπήρχε καμία αμφιβολία. Αυτό που δόθηκε τελικά δεν ήταν προς τη σωστή κατεύθυνση.

Η διακυβέρνηση Χριστόφια καθώς και ο τότε Διοικητής της Κεντρικής Τράπεζας Αθανάσιος Ορφανίδης, έχουν τις δικές τους ευθύνες για την κρίση. Για παράδειγμα, ήταν αδιανόητο ο Χριστόφιας και ο Ορφανίδης να μην έχουν την

³⁴ InBusiness News, "Το 0,2% του ΑΕΠ της ΕΕ έχει η Κύπρος", 08/05/2020.

³⁵ Βασίλης Σκουρής, "Κούρεμα καταθέσεων στην Κύπρο: Οι στιγμές ενός χάους", *In.gr*, 10/04/2019.

³⁶ Η επιβολή φόρου στις καταθέσεις κάτω των €100.000, όμως, έρχεται στην πραγματικότητα σε αντίθεση με την οδηγία του 1994 για τα συστήματα εγγύησης των καταθέσεων (ΣΕΚ), η οποία αναθεωρήθηκε το 2009 και η οποία εγγυάται όλες ανεξαιρέτως τις καταθέσεις μέχρι του ποσού των 100.000 ευρώ. Παρόλο που το Eurogroup υπογράμμισε την ιδιαιτερότητα της κυπριακής κατάστασης για να δικαιολογήσει αυτά τα μέτρα, υπήρξε πράγματι αντίφαση με μία από τις κύριες δεσμεύσεις που ανέλαβε η ΕΕ όταν ξεκίνησε η οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση το 2009 βλέπε συναφώς Γιώργος Ψυλλάκης, "Πώς και πότε έγινε το κούρεμα καταθέσεων στη Λαϊκή", *InBusiness News*, 26/07/2016.

³⁷ Ανδρέας Θεοφάνους, "Η σημασία της γνώσης, των δεξαμενών σκέψης και η περίπτωση της Κύπρου", *eKypros News*, 18/11/2023.

ανάλογη επικοινωνία σε μια τέτοια κρίσιμη περίοδο. Αλλά ούτε και η διακυβέρνηση Αναστασιάδη ήταν επαρκώς προετοιμασμένη για να αντιμετωπίσει αυτό που ερχόταν. Ούτε ο ρόλος του Πανίκου Δημητριάδη τον οποίο διόρισε ο Δημήτρης Χριστόφιας ως Διοικητή της Κεντρικής Τράπεζας, τον Μάιο του 2012, απεδείχθη εποικοδομητικός. Η ανεπάρκεια της εκάστοτε κυπριακής ηγεσίας αλλά και το ίδιο το πρόγραμμα εξυγίανσης επιδείνωναν την κρίση. Δεν είναι υπερβολή να λεχθεί ότι υπήρξε και εξευτελισμός των Κυπρίων και της χώρας.

Θα ήταν δυνατό να είχε υπάρξει ένα διαφορετικό πρόγραμμα εξυγίανσης. Πρώτα απ' όλα η χρονική του διάρκεια μπορούσε να ήταν πέντε χρόνια αντί τρία. Στο δημοσιονομικό πεδίο θα ήταν λογικό να υπάρξουν μειώσεις στο δημόσιο μισθολόγιο από την πρώτη χρονιά και μεταγενέστερα να υπήρχαν παγοποιήσεις μισθών, προσαυξήσεων και της ΑΤΑ καθ' όλη τη διάρκεια του πενταετούς προγράμματος. Ταυτόχρονα επιβαλλόταν ο πλήρης εξορθολογισμός του τομέα των Κοινωνικών Ασφαλίσεων και του συνταξιοδοτικού στο σύνολο του, κάτι που δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα. Με το ίδιο σκεπτικό σημειώνεται ότι απαιτείτο και απαιτείται εξορθολογισμός του τρόπου λειτουργίας των δημοσίων πανεπιστημίων. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι τα οικονομικά προβλήματα του Πανεπιστημίου Κύπρου είναι ενδεχομένως μεγαλύτερα από αυτά των Κυπριακών Αερογραμμών.

Αναφορικά με τον τραπεζικό τομέα, η καθολική φορολογία των εισοδημάτων από τα επιτόκια του 2012 με ποσοστό 75% καθώς και η συγχώνευση της Τράπεζας Κύπρου και της Λαϊκής Τράπεζας θα αποτελούσαν ουσιαστικά βήματα προς την ορθή κατεύθυνση. Αυτά όμως δεν έγιναν. Ταυτόχρονα, η εφαρμογή των μέτρων λιτότητας από τις εκάστοτε κυβερνήσεις δεν διαφοροποίησε ουσιαστικά τα δεδομένα στον δημόσιο τομέα. Πέραν τούτου, το χάσμα στους όρους απασχόλησης με τον ιδιωτικό τομέα έχει διευρυνθεί.

Ένας από τους τρόπους που επέλεξε η κυβέρνηση Αναστασιάδη να ανακάμψει ήταν η επικέντρωση στο πρόγραμμα προσέλκυσης ξένων επενδύσεων με την παροχή διαβατηρίων. Αν και αυτό οδήγησε σε πολλές στρεβλώσεις οι οποίες εξακολουθούν να υφίστανται μέχρι σήμερα, όταν εισήγαγε αυτό το πρόγραμμα η κυβέρνηση η κοινωνικοοικονομική κατάσταση της Κύπρου ήταν άθλια.³⁸ Ως αποτέλεσμα αυτού του προγράμματος, υπήρξε και εξακολουθεί να υφίσταται

³⁸ Είχε παρατηρηθεί η δημιουργία των κοινωνικών παντοπωλείων καθώς αρκετοί Κύπριοι δυσκολεύονταν να τα βγάλουν πέρα. Η κατάσταση αυτή δεν είχε προηγούμενο.

μια τάση πώλησης ακινήτων σε ξένους και ξένα συμφέροντα. Η κατάσταση αυτή έχει οδηγήσει σε σημαντικές αυξήσεις στις τιμές των ακινήτων και στα ενοίκια. Ένα μεγάλο ποσοστό νέων Κυπρίων ουδέποτε θα αποκτήσει τη δική του κατοικία ή διαμέρισμα. Στο παρελθόν το ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό οικοδόμημα ήταν τέτοιο που ήταν εφικτό για τη συντριπτική πλειοψηφία των νέων να αποκτήσουν ιδιόκτητο σπίτι ή διαμέρισμα. Επιπλέον, το πρόγραμμα πολιτογραφίσεων, το οποίο προωθήθηκε έντονα μετά την κρίση, συνέβαλε στην ενίσχυση της οικονομίας, αλλά με σημαντικό κοινωνικό κόστος, όπως η διόγκωση της αγοράς ακινήτων και η αύξηση των τιμών. Πολλά σπίτια, διαμερίσματα και επιχειρήσεις πουλήθηκαν εν πολλοίς σε ξένα κεφάλαια, σε τιμές πολύ χαμηλότερες της πραγματικής τους αξίας. Αυτό ενέτεινε την ανισότητα, καθώς οι νέοι Κύπριοι αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες στην απόκτηση ιδιόκτητης κατοικίας.

Υπογραμμίζεται επίσης ότι το συγκεκριμένο πρόγραμμα ήταν τέτοιο που επέτρεψε την έξαρση της διαφθοράς σε διάφορα επίπεδα. Μέχρι σήμερα δεν κατέστη δυνατό αφ' ενός να προωθηθεί ένα υπόδειγμα ισοζυγισμένης κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης και αφ' ετέρου η προώθηση ενός ευνομούμενου κράτους ως αποτέλεσμα τη πάταξης της διαφθοράς σε όλα τα επίπεδα.³⁹

Ένας άλλος παράγοντας που βοήθησε στην ανάκαμψη της κυπριακής οικονομίας είναι το ευνοϊκό φορολογικό σύστημα και τα ευνοϊκά επιτόκια. Αυτά είναι που προσέλκυσαν πολυάριθμα υπεράκτια κεφάλαια στη χώρα, καθιστώντας την Κύπρο φορολογικό παράδεισο.⁴⁰

Αυτή η στρατηγική είχε σημαντικές επιπτώσεις σε έναν από τους βασικούς τομείς της κυπριακής οικονομίας: τον τουρισμό. Η εισροή κεφαλαίων ενθάρρυνε την ανάπτυξη τουριστικών υποδομών κατά μήκος των ακτών, δημιουργώντας μια δυναμική στον κατασκευαστικό τομέα, με κίνδυνο να

³⁹ Index.cy, "Δίκη διαφθοράς ξεκινά για το πρόγραμμα επενδύσεων για πολιτογράφηση στην Κύπρο", 14/02/2024.

⁴⁰ Συγκεκριμένα, ο χαμηλός εταιρικός φορολογικός συντελεστής (12,5%) σε συνδυασμό με τις ευνοϊκές ρυθμίσεις για τα εισοδήματα από μερίσματα και τόκους, καθώς και η ύπαρξη πληθώρας συμφωνιών αποφυγής διπλής φορολογίας, δημιούργησαν ένα ιδιαίτερα ελκυστικό περιβάλλον για ξένες επιχειρήσεις και επενδυτές. Αυτό το καθεστώς ενίσχυσε τη ροή κεφαλαίων προς την Κύπρο, δίνοντας ώθηση κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών (νομικές, λογιστικές και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες).

δημιουργηθούν ξανά οι προϋποθέσεις για μια νέα φούσκα ακινήτων, όπως συνέβη στην Ιρλανδία και την Ισπανία.

Η κυπριακή οικονομία, μετά από μια περίοδο ανάκαμψης από την κρίση του 2013, θεωρείτο ότι ήταν έτοιμη να εισέλθει σε μια νέα αναπτυξιακή πορεία, όταν η πανδημία του COVID-19 προκάλεσε ένα παγκόσμιο κλυδωνισμό/σοκ. Οι πρωτοφανείς επιπτώσεις της πανδημίας, με τα περιοριστικά μέτρα και τις διαταραχές στις εφοδιαστικές αλυσίδες, ανέτρεψαν τις προσδοκίες και έθεσαν την κυπριακή οικονομία σε μια νέα περίοδο αβεβαιότητας. Στο οικονομικό πεδίο τα δεδομένα ήταν εξαιρετικά δύσκολα με τα παρατεταμένα lockdown. Οι εργαζόμενοι στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα, στον τραπεζικό τομέα καθώς και εν πολλοίς σε μεγάλες επιχειρήσεις διατήρησαν τους μισθούς τους. Όμως σε πολλές μικρομεσαίες επιχειρήσεις αναπόφευκτα υπήρξαν απολύσεις ή μεγάλες μειώσεις μισθών. Η πανδημία επηρέασε και τις επενδύσεις, τις αποδόσεις των μετοχών και τη συνολική οικονομική κατάσταση.⁴¹ Το 2020, το κατά κεφαλή εισόδημα μειώθηκε κατά 8%.⁴² Ταυτόχρονα η ανισότητα αυξήθηκε.

Από την πλευρά της η Κυβέρνηση προσπάθησε με μια επεκτατική δημοσιονομική πολιτική να περιορίσει το κοινωνικοοικονομικό κόστος. Αξίζει να σημειωθεί ότι τον Μάρτιο του 2020 η Βουλή κλήθηκε να εξετάσει και να εγκρίνει δέκα νομοσχέδια με τη διαδικασία του κατεπείγοντος. Τα νομοθετήματα αυτά στόχευαν στη στήριξη των επιχειρήσεων και των αυτοτελώς εργαζομένων, καθώς και στην ανακούφιση των οφειλετών, στο πλαίσιο του ειδικού προγράμματος «Στήριξη της Οικονομίας για την αντιμετώπιση του Κορωνοϊού Covid-19». Παράλληλα, ανεστάλη η υποχρέωση υποβολής φορολογικής δήλωσης εισοδήματος για εταιρείες και αυτοτελώς εργαζόμενους. Επιπρόσθετα, ανεστάλη η υποχρέωση καταβολής δόσεων για οφειλέτες που είχαν ενταχθεί σε ρυθμίσεις αποπληρωμής κοινωνικών ασφαλίσεων.⁴³

Ενώ η όλη πολιτική μπορούσε να ήταν καλύτερη σε διάφορα επίπεδα εν τούτοις η στάση της Κυβέρνησης κρίνεται ως θετική. Αξίζει να προσθέσουμε ότι και η ΕΕ προσέφερε οικονομική βοήθεια στα κράτη-μέλη, παραμερίζοντας την

⁴¹ European Commission, "Country Health Profile - Cyprus", 13/12/2021.

⁴² Νικόλας Τσιμπουράκης, "Οι επιπτώσεις στις χρηματαγορές από πανδημία και ρωσική εισβολή", *Alpha News*, 22/07/2022.

⁴³ Μαρία Κονιώτου, "COVID19: Όσα έφερε το 2022 και πώς εξελίχθηκε η πανδημία στην Κύπρο", *Cyprus Times*, 27/12/2022

πολιτική λιτότητας που ακολουθούσε.⁴⁴ Η ΕΕ παρείχε στοχευμένα προγράμματα όπως το Σχέδιο Ανάκαμψης "Next Generation", το οποίο προνοούσε €1,8 τρισεκατομμύρια σε κονδύλια μέχρι το 2023.⁴⁵ Η Κύπρος εξασφάλισε συνολικά €1,22 δισ. από αυτό το πρόγραμμα. Από αυτά, €1,005 δισ. ήταν σε μορφή επιχορήγησης και €200,3 εκατ. σε μορφή δανείου.⁴⁶ Παρά την οικονομική βοήθεια που προσέφερε η ΕΕ, δεν τόλμησε να προχωρήσει σε αναθεώρηση της ευρύτερης της οικονομικής πολιτικής με ένα επεκτατικό μακροοικονομικό σχέδιο.⁴⁷

Η πολιτική της σκληρής λιτότητας, με δρακόντεια μέτρα μείωσης των δημόσιων δαπανών, ιδίως στον τομέα της υγείας, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία σημαντικών κενών στα δημόσια νοσοκομεία της Κύπρου, όπως και σε πολλές άλλες χώρες. Αυτό οδήγησε σε ελλείψεις προσωπικού, υποβάθμιση υποδομών και αύξηση χρόνων αναμονής, επιβαρύνοντας τους πολίτες και το ιατρικό προσωπικό, και υπογραμμίζοντας την ανάγκη για επενδύσεις στον τομέα της δημόσιας υγείας. Στην πράξη, κατέστη σαφές ότι η αντιμετώπιση της υγείας αποκλειστικά μέσα από το πρίσμα του δημοσιονομικού κόστους ή της άμεσης οικονομικής αποδοτικότητας έχει σοβαρούς κινδύνους. Το κοινωνικό και υγειονομικό κόστος δεν ήταν ευκαταφρόνητο.

Ενώ στις αρχές του 2022 η Κύπρος και η ανθρωπότητα, προσέβλεπαν σε μια νέα εποχή με συγκρατημένη αισιοδοξία μετά από μια εξαιρετικά δύσκολη δεκαετία- η διεθνής οικονομική κρίση, η κρίση της Ευρωζώνης και η πανδημία- η Ρωσία εισέβαλε στην Ουκρανία στις 24 Φεβρουαρίου του 2022. Η αντίδραση της Δύσης ήταν έντονη. Οι κυρώσεις που επιβλήθηκαν εναντίον της Ρωσίας την κατέστησαν ως "the most sanctioned nation" (η χώρα με τις περισσότερες κυρώσεις). Η κατάσταση αυτή οδήγησε στην αύξηση των τιμών της ενέργειας και άλλων αγαθών και υπηρεσιών. Η Ευρώπη, καθώς και ένα μεγάλο μέρος της παγκόσμιας οικονομίας, βρέθηκαν ενώπιον ισχυρών πληθωριστικών πιέσεων.

Ενώ οι κύριοι παράγοντες που οδήγησαν στον πληθωρισμό έπρεπε να αναζητηθούν στην πραγματική οικονομία, η Ευρωπαϊκή και η Αμερικανική

⁴⁴ Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, "Πανδημία COVID-19: αντίκτυπος στην οικονομία", 12/09/2022.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, "Οικονομικός αντίκτυπος του πολέμου στην Ουκρανία", 24/05/2022.

⁴⁷ Ανδρέας Θεοφάνους, *Η Δεκαετία των Κρίσεων και το Αύριο: οι προκλήσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας και η αναζήτηση προοπτικής*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2021, σελ.303-304.

Κεντρική Τράπεζα αντέδρασαν με συναφείς αυξήσεις των επιτοκίων. Αναπόφευκτα αυτό δημιούργησε επιπρόσθετα προβλήματα καθώς ένα μεγάλο μέρος των δανειοληπτών βρέθηκαν ενώπιων υποχρεώσεων με μεγαλύτερες δόσεις. Λαμβάνοντας υπ' όψιν όλα τα συναφή δεδομένα, το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα χιλιάδων εργαζομένων μειώθηκε.

Η Κύπρος επηρεάστηκε περισσότερο από τις εξελίξεις αυτές. Πέραν των ευρύτερων οικονομικών συνθηκών, η Κύπρος είχε ιδιαίτερες οικονομικές και πολυδιάστατες σχέσεις με τη Ρωσία. Οι κυρώσεις της ΕΕ και της Δύσης γενικότερα, δημιούργησαν νέα δεδομένα. Πέραν τούτου, οι ΗΠΑ και η Βρετανία επεδίωξαν και πέτυχαν τη μείωση της ρωσικής παρουσίας στην Κύπρο. Έτσι πολλές επιχειρήσεις ρωσικών συμφερόντων, περιλαμβανομένης της τράπεζας Russian Commercial Bank-RCB έκλεισαν⁴⁸ Παράλληλα, και άλλες επιχειρήσεις που πρόσφεραν υπηρεσίες σε φυσικά άτομα ρωσικής καταγωγής και σε ρωσικές εταιρείες επηρεάστηκαν δυσμενώς. Επίσης, ο τουρισμός από τη Ρωσία κατ' ουσίαν έπαψε να υφίσταται. Είναι δύσκολο για άτομα ρωσικής υπηκοότητας να ανοίξουν λογαριασμούς στην Κύπρο έστω και αν δεν έχουν σχέση με το καθεστώς. Τα δεδομένα για την Κύπρο ήταν εξαιρετικά δύσκολα, καθώς η χώρα και πάλι εκκαλείτο σε σύντομο χρονικό διάστημα να προβεί σε ριζοσπαστικές αναπροσαρμογές.

Το 2011, ένα τρίτο του συνόλου των ξένων επενδύσεων στο νησί προέρχονταν από ρωσικά κεφάλαια, ενώ το ύψος των περιουσιακών στοιχείων που ανήκαν σε ρωσικές εταιρείες και τράπεζες σε κυπριακά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ανερχόταν σε €31 δισ.⁴⁹ Οι δεσμοί αυτοί διακόπηκαν μετά τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία. Αυτό επηρέασε δυσμενώς την κυπριακή οικονομία.

Από την ΕΕ δεν υπήρξε η οποιαδήποτε στήριξη για την Κύπρο. Η κυπριακή οικονομία επηρεάστηκε, επίσης δυσμενώς, από την άνοδο των επιτοκίων και τον πληθωρισμό. Εκ των πραγμάτων, αναπόφευκτα αυξήθηκε και η ανισότητα ακόμη περισσότερο. Οι πολιτικές της κυβέρνησης δεν κατάφεραν να αναχαιτίσουν το πρόβλημα αυτό.

Με την έναρξη του πολέμου στη Λωρίδα της Γάζας στις 7 Οκτωβρίου 2023, τα δεδομένα για την Κύπρο κατέστησαν ακόμα πιο δύσκολα. Πέραν της αβεβαιότητας που δημιουργείται στην ευρύτερη περιοχή, έχουν αυξηθεί οι

⁴⁸ Μαρίνα Ξυψητού, "Κλείνει η ρωσική τράπεζα της Κύπρου", *Πρώτο Θέμα*, 28/02/2022.

⁴⁹ Υπουργείο Οικονομικών, "Ετήσια Έκθεση 2012", 30/03/2013.

μεταναστευτικές ροές προς την Κύπρο⁵⁰, θέτοντας πρόσθετες πιέσεις στο σύστημα διαχείρισης ασύλου και στις υποδομές της χώρας. Η προσπάθεια της κυπριακής κυβέρνησης να αναδείξει τη χώρα ως σημαντικό δρώντα σε θέματα ανθρωπιστικής πολιτικής αποτελεί θετική εξέλιξη, όμως αυτό δεν αρκεί. Η Κύπρος αντιμετωπίζει σοβαρές προκλήσεις σε διάφορους τομείς, όπως η οικονομία, το Κυπριακό και η παράνομη μετανάστευση. Είναι σημαντικό η Κύπρος να αναπτύξει μια πιο ενεργητική και διεκδικητική εξωτερική πολιτική, προκειμένου να διασφαλίσει τα συμφέροντά της και να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει. Η κυβέρνηση οφείλει να προβάλει ενεργά τα αιτήματά της προς τους εταίρους, τόσο στην ΕΕ όσο και σε διεθνές επίπεδο, για να διασφαλίσει τη δικαιολογημένη αλλά και αναγκαία υποστήριξη και τη συνεργασία σε σχέση με την οικονομία, το Κυπριακό και την παράτυπη μετανάστευση.

III. ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΗΜΕΡΑ

Αναπόφευκτα η Κύπρος σήμερα βρίσκεται σε ένα δύσκολο περιβάλλον. Προφανώς η χώρα δεν μπορεί να επηρεάσει τις εξωγενείς εξελίξεις. Όμως μπορεί να λειτουργήσει στρατηγικά με τρόπο που να περιορίζονται οι αρνητικές συνέπειες και στην καλύτερη περίπτωση να δημιουργούνται κάποιες προοπτικές.

Η διαφθορά αποτελεί σημαντικό εμπόδιο για την αποτελεσματική λειτουργία της Κύπρου και της οικονομίας της. Σύμφωνα με τον Δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς του 2024 της Διεθνούς Διαφάνειας, η Κύπρος κατέλαβε την 46η θέση ανάμεσα σε 180 χώρες (η χώρα που κατατάσσεται πρώτη θεωρείται ότι διαθέτει τον πιο έντιμο δημόσιο τομέα). Η σχετική πρόοδος των τελευταίων ετών δεν έχει ακόμη αποκαταστήσει την επίδοση της Κύπρου στο επίπεδο του 2012, όπου κατείχε την 29^η θέση.

Η αντίληψη ότι υπάρχει διαφθορά είναι έντονη μεταξύ των πολιτών, με το 94% των Κυπρίων το 2022 να θεωρούν ότι είναι διαδεδομένη στη χώρα.⁵¹ Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το σκάνδαλο του προγράμματος "χρυσών διαβατηρίων", που επέτρεπε σε επενδυτές με ελάχιστη επένδυση €2 εκατ. να

⁵⁰ Deutsche Welle, "SZ: Ανησυχία στην Κύπρο για τον πόλεμο στη Γάζα", 08/03/2024.

⁵¹ Council of Europe, "Fifth Evaluation Round: Preventing Corruption and Promoting Integrity", 29/09/2023.

αποκτήσουν την κυπριακή υπηκοότητα. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή άσκησε σκληρή κριτική στο πρόγραμμα αυτό, το οποίο τελικά διαφοροποιήθηκε ριζικά.⁵²

Η διαφθορά επηρεάζει αρνητικά την οικονομία, αποθαρρύνοντας τις επενδύσεις και υπονομεύοντας την εμπιστοσύνη στους θεσμούς. Στο παρελθόν, η Κύπρος είχε κατηγορηθεί για εμπλοκή σε σκάνδαλα ξεπλύματος χρήματος, όπως αποκαλύφθηκε σε έρευνες του Διεθνούς Κονσόρτσουμ Ερευνητικών Δημοσιογράφων (ICIJ) το 2023, που έδειξαν ισχυρές συνδέσεις με υψηλόβαθμα στελέχη του Κρεμλίνου.⁵³ Όμως έχουν παρθεί μέτρα τα οποία έχουν περιορίσει σημαντικά το φαινόμενο αυτό.

Η διαφθορά περιορίζει την αποδοτικότητα της δημόσιας διοίκησης, αυξάνει το κόστος των δημόσιων έργων και μειώνει την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων, είναι απαραίτητη η ενίσχυση των μηχανισμών διαφάνειας, η εφαρμογή αυστηρών νόμων κατά της διαφθοράς και η προώθηση μιας κουλτούρας λογοδοσίας.

Ακόμα ένα κυβερνητικό πρόγραμμα το οποίο οφείλουμε να εξετάσουμε είναι η μεταρρύθμιση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Λίγους μήνες μετά την εφαρμογή της, οι αρχικές προσδοκίες για μείωση των εξόδων και βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών διαψεύδονται. Αντί να επιτευχθεί οικονομικός εξορθολογισμός, οι πολίτες βλέπουν τα έξοδα να αυξάνονται. Οι αποφάσεις που λήφθηκαν δεν φαίνεται να είχαν ως προτεραιότητα το δημόσιο συμφέρον αλλά τη διατήρηση των πελατειακών σχέσεων.⁵⁴

Τα πολιτικά κόμματα, που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του νέου θεσμικού πλαισίου, τώρα αναζητούν λύσεις για τα προβλήματα που οι ίδιες τους οι αποφάσεις δημιούργησαν. Ένα από τα χαρακτηριστικά ζητήματα που αναδείχθηκαν είναι η σύγκυση σχετικά με τις αρμοδιότητες των αντιδημάρχων. Παρότι δημιουργήθηκαν 93 θέσεις αντιδημάρχων, η νομοθεσία δεν καθόρισε με σαφήνεια τον ρόλο και τις ευθύνες τους, με αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να λαμβάνουν υψηλές αμοιβές χωρίς να έχουν συγκεκριμένα καθήκοντα.⁵⁵

⁵² Ibid.

⁵³ ICIJ, "Cyprus Confidential", 15/10/2023.

⁵⁴ Κώστας Καθαρίου, "Θέσεις μάχης για την τοπική αυτοδιοίκηση - πού επενδύουν κόμματα και υποψήφιοι", *Φιλελεύθερος*, 18/02/2024.

⁵⁵ Παναγιώτης Ρουγκάλας, "Οικονομία Κύπρου", *Φιλελεύθερος*, 12/04/2024.

Το κόστος αυτής της δυσλειτουργίας επιβαρύνει τους πολίτες. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, οι μισθοί των αντιδημάρχων ανέρχονται σε €2,6 εκατ. ετησίως, ποσό που κατανέμεται σε μηνιαίες αποδοχές που κυμαίνονται από €773 έως €3.223, ανάλογα με τον δήμο και τον αριθμό των εκλογέων. Η αναλογία αυτή δείχνει ότι οι πόροι δεν κατανέμονται αποτελεσματικά, καθώς ο αριθμός των αντιδημάρχων είναι υπερβολικά υψηλός—κάτι που έρχεται σε αντίθεση με τον αρχικό στόχο της μεταρρύθμισης για ορθολογική διαχείριση των οικονομικών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.⁵⁶

Αντί η μεταρρύθμιση να οδηγήσει σε έναν πιο αποτελεσματικό και λιγότερο δαπανηρό διοικητικό μηχανισμό, κατέληξε να δημιουργήσει έναν επιπλέον οικονομικό βραχνά για τους πολίτες, ενώ ταυτόχρονα άνοιξε τον δρόμο για περαιτέρω κομματικές παρεμβάσεις και εξυπηρετήσεις. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα είναι η αύξηση του φόρου ιδιοκτησίας από το Δημαρχείο Λευκωσίας. Για τους δημότες της Έγκωμης η αύξηση (85%) ήταν πολύ υψηλή σε σχέση με το τι ήταν πριν.⁵⁷

⁵⁶ Παναγιώτης Ρουγκάλας, "Οικονομία Κύπρου", *op. cit.*

⁵⁷ Reporter, "Πώς απαντά ο Δήμος Λευκωσίας για τις αυξήσεις στην Έγκωμη - Έγκρίθηκαν συντριπτικά, όχι ελαφρά τη καρδιά", 11/02/2025.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ 2012-2024

ΕΤΟΣ	ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ	ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ (%)	ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑ ΕΛΛΕΙΜΜΑΤΑ/ ΠΛΕΟΝΑΣΜΑΤΑ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ	ΑΝΕΡΓΙΑ	ΔΕΙΚΤΗΣ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑΣ	ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ	ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΧΡΕΟΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ
2012	42.1%	3,1%	-5,8%	11,9%	1,45	79,3%	280%
2013	45,1%	0,4%	-5,6%	16,2%	1,30	102,2%	345%
2014	40,3%	-1,4%	-8,8%	16,1%	1,32	108,0%	290%
2016	38,7%	-1,2%	0,3%	13,0%	1,37	104,0%	270%
2018	36,8%	1,4%	3,0%	8,4%	1,32	100,0%	250%
2020	41,0%	-0,6%	-5,7%	7,6%	1,30	115,0%	240%
2022	39,5%	8,1%	2,3%	5,6%	1,31	90,0%	230%
2024	37,2%	2,5%	1,5%	4,5%	1,33	73,0%	220%

Πηγές Κυπριακή Κυβέρνηση – Οικονομικές Εκθέσεις για στοιχεία Κυβερνητικών Δαπανών, Δημοσιονομικά Ελλείμματα/Πλεονάσματα και Δημόσιου Χρέους για το 2012, 2014, 2016, 2018, 2020, Στατιστική Υπηρεσία Κύπρου (CyStat): για στοιχεία Πληθωρισμού, Ανεργίας και Δείκτη Γονιμότητας για 2012-2022, Διεθνές Νομισματικό Ταμείο για στοιχεία Δημόσιου Χρέους και Δημοσιονομικών Ελλειμμάτων/Πλεονασμάτων για 2020-2024, Ευρωπαϊκή Επιτροπή για στοιχεία Πληθωρισμού, Κυβερνητικών Δαπανών και Δημοσιονομικών Ελλειμμάτων/Πλεονασμάτων για 2022-2024

Η ενίσχυση του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα της οικονομίας είναι αναγκαία για την Κύπρο, ωστόσο η υλοποίηση αυτού του στόχου παραμένει σε σχετικά χαμηλό επίπεδο. Η συρρίκνωση αυτών των τομέων τις τελευταίες δεκαετίες έχει δημιουργήσει μια ευάλωτη οικονομική δομή, εξαρτημένη από τον τομέα των υπηρεσιών, υπονομεύοντας την οικονομική διαφοροποίηση και την ενίσχυση της παραγωγικής βάσης. Η ενίσχυση του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα απαιτεί την εφαρμογή πολιτικών που να στηρίζουν την παραγωγή, την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα, συμπεριλαμβανομένης της παροχής κινήτρων για επενδύσεις, της ανάπτυξης υποδομών και της προώθησης της έρευνας, της τεχνολογίας και της καινοτομίας. Η αναδιάρθρωση της κυπριακής οικονομίας προς την κατεύθυνση αυτή θα συμβάλει στη δημιουργία μιας πιο ανθεκτικής και βιώσιμης οικονομίας, μειώνοντας την εξάρτηση από εξωγενείς παράγοντες και ενισχύοντας την απασχόληση και το εμπορικό ισοζύγιο.

Ο τριτογενής τομέας ως ποσοστό του ΑΕΠ (87% του ΑΕΠ το 2024) παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα στην Κύπρο, υποδεικνύοντας μια οικονομική δομή που βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις υπηρεσίες.⁵⁸ Οι επενδύσεις που πραγματοποιούνται, αν και συμβάλλουν στην οικονομική μεγέθυνση, έχουν οδηγήσει σε μια κατάσταση όπου ξένα συμφέροντα ελέγχουν σημαντικούς τομείς της κυπριακής οικονομίας. Εκτός από τον χρηματοπιστωτικό τομέα, όπου διεθνείς επενδυτές έχουν σημαντικά μερίδια, παρατηρείται επίσης η μαζική εξαγορά γης και ακινήτων, νοσοκομείων, πανεπιστημίων και άλλων σημαντικών υποδομών από ξένα κεφάλαια και συμφέροντα. Αυτή η δυναμική έχει μεταβάλει την οικονομική και κοινωνική δομή της χώρας, δημιουργώντας ανησυχίες σχετικά με την εξάρτησή της. Οι ανησυχίες αυτές αφορούν την πιθανή απώλεια εθνικής οικονομικής αυτονομίας και την αύξηση του κινδύνου να καταστεί η Κύπρος πιο ευάλωτη σε εξωγενείς παράγοντες. Η συγκέντρωση της ιδιοκτησίας σε ξένα χέρια μπορεί να οδηγήσει σε απομάκρυνση κερδών από την τοπική οικονομία, έλλειψη ελέγχου σε στρατηγικούς τομείς, αλλαγές στις κοινωνικές και πολιτιστικές δομές και αύξηση της οικονομικής ανισότητας. Είναι σημαντικό να υπάρξει μια ισορροπημένη προσέγγιση που να προσελκύει ξένες επενδύσεις, διασφαλίζοντας παράλληλα την προστασία των εθνικών συμφερόντων και τη βιωσιμότητα της κυπριακής οικονομίας. Ταυτόχρονα το χάσμα στους όρους απασχόλησης μεταξύ του ευρύτερου δημόσιου τομέα αφ' ενός και του ιδιωτικού τομέα διευρύνεται. Επιπλέον, παρατηρούνται ανισότητες

⁵⁸ United Nations Economic Commission for Europe, "Cyprus Countries in Figures", op. cit.

στις αμοιβές και εντός των δύο τομέων, μεταξύ διαφορετικών κλάδων και ειδικοτήτων. Οι προεκτάσεις της εξέλιξης αυτής είναι πολυδιάστατες.

Η κυπριακή οικονομία λειτουργεί στον αστερισμό του σκληρού Νεοφιλελεύθερου μοντέλου, παρεκκλίνει όμως από αυτή την πολιτική όσον αφορά τον δημόσιο τομέα. Οι πολιτικές που έχουν ακολουθηθεί τα τελευταία χρόνια έχουν οδηγήσει σε πολλαπλά προβλήματα. Η ανισότητα στο σύνολο των εργαζομένων έχει αυξηθεί σε διάφορα επίπεδα, ενώ το μέλλον προδιαγράφεται αβέβαιο. Είναι διάχυτη και εντός του ιδιωτικού τομέα, όπου παρατηρούνται έντονες αποκλίσεις μεταξύ εργαζομένων — με ορισμένους να λαμβάνουν υπέρογκες αμοιβές, όπως συμβαίνει στον τραπεζικό κλάδο.⁵⁹

Οι μισθοί των πλείστων νέων είναι σχετικά χαμηλοί, ενώ τα ενοίκια και οι τιμές των διαμερισμάτων και των οικιών είναι σε πολύ υψηλά επίπεδα. Είναι αδύνατο να αποκτήσουν τη δική τους στέγη οι νέοι χωρίς τη βοήθεια των γονέων τους. Παλαιότερα τα δεδομένα ήταν καλύτερα.

Τα στοιχεία της Eurostat αναδεικνύουν την αδυναμία της Κύπρου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τον κίνδυνο φτώχειας, ειδικά μεταξύ ατόμων που προέρχονται από οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα. Στην Κύπρο, το 2023, το ποσοστό φτώχειας για όσους μεγάλωσαν σε φτωχές οικογένειες άγγιξε το 20,6%, υπερδιπλάσιο σε σύγκριση με όσους μεγάλωσαν σε πιο εύπορες συνθήκες (9,7%).⁶⁰

Η πρόσφατη δημοσίευση της Cystat με τίτλο «Population by Income Classes/Πληθυσμός κατά εισοδηματικές τάξεις»⁶¹ περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, στατιστικά στοιχεία σχετικά με τα οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του κυπριακού πληθυσμού ανά εισοδηματική τάξη (ανώτερη, μεσαία, κατώτερη) με βάση το ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημά τους equivalent disposable income, για το έτος 2022.

Αυτά τα στατιστικά στοιχεία για το εισόδημα δείχνουν ότι η σχετικά ταχεία αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ δεν έχει συνδεθεί επαρκώς με σημαντικές αυξήσεις στα μέσα πραγματικά εισοδήματα. Ενώ το πραγματικό κατά κεφαλήν

⁵⁹ Παρ' όλα αυτά, το παρόν κείμενο δεν εστιάζει σε αυτές τις μορφές ανισότητας, καθώς ο δημόσιος τομέας προσφέρει ένα πιο θεσμικά ρυθμιζόμενο πεδίο.

⁶⁰ Ανδρέας Ριρής, "Σε κίνδυνο φτώχειας 127.236 άτομα στην Κύπρο το 2023 - τι δείχνουν τα στοιχεία", *Sigmalive*, 18/10/2023.

⁶¹ Κυπριακή Δημοκρατία, "Πληθυσμός ανά εισοδηματική τάξη", 28/02/2024.

ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 17,1% μεταξύ 2010 και 2022,⁶² τα πραγματικά εισοδήματα των κατώτερων, μεσαίων και υψηλών εισοδηματικών τάξεων εκτιμάται ότι αυξήθηκαν μόλις κατά 0,1, 0,9 και 2,85%, αντίστοιχα, κατά τη διάρκεια αυτών των 12 ετών.⁶³ Το ιδιωτικό κυπριακό χρέος, το οποίο ήταν 195% του ΑΕΠ το πρώτο τρίμηνο του 2024, είναι μια καλή υπενθύμιση ότι τα νοικοκυριά και οι επιχειρήσεις διαθέτουν περιορισμένο περιθώριο για κατανάλωση και επενδύσεις, καθώς μεγάλο μέρος του εισοδήματός τους κατευθύνεται στην αποπληρωμή χρεών. Αυτό επιβαρύνει την εγχώρια ζήτηση, περιορίζει την αναπτυξιακή δυναμική και καθιστά την οικονομία ευάλωτη σε χρηματοοικονομικούς κραδασμούς ή αυξήσεις επιτοκίων.⁶⁴

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα εν λόγω στατιστικά στοιχεία αποτυπώνουν τη διεύρυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων στην Κύπρο καθώς και την αύξηση του μεριδίου του κέρδους. Συγκεκριμένα, το 2022, το 28% του πληθυσμού ανήκε στην κατώτερη εισοδηματική τάξη, με τα μισά από αυτά τα άτομα να έχουν μηνιαίο εισόδημα κάτω από 1.000 ευρώ (λιγότερα από τον κατώτατο μισθό). Τα δεδομένα αυτά καταδεικνύουν την αυξανόμενη φτωχοποίηση πολλών νοικοκυριών.

Επιπλέον, με τα πραγματικά τους εισοδήματα να βυθίζονται σε χαμηλότερα επίπεδα, πολλά νοικοκυριά δεν μπορούν να αντέξουν οικονομικά να εξυπηρετήσουν τις πληρωμές του ενοικίου ή/και του χρέους τους. Πράγματι, μέχρι το 2022 φαίνεται ότι το 31,6% των ατόμων με χαμηλότερο εισόδημα (€885-€940) καθυστέρουσε να καταβάλει τις πληρωμές αυτές, σε σύγκριση με το 1,2% των ατόμων με υψηλό εισόδημα.⁶⁵ Δυστυχώς, η δημοσίευση της Cystat

⁶² World Bank, "GDP per capita", 18/12/2023.

⁶³ Ανδρέας Ριρής, "Σε κίνδυνο φτώχειας 127.236 άτομα στην Κύπρο το 2023 - τι δείχνουν τα στοιχεία", *op. cit.*

⁶⁴ Η κυπριακή οικονομία έχει παρουσιάσει υψηλό βαθμό χρηματιστικοποίησης, δηλαδή αυξημένη εξάρτηση από τον χρηματοπιστωτικό τομέα και τις πιστωτικές συναλλαγές, αντί για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Το γεγονός ότι το ιδιωτικό χρέος ανέρχεται στο 195% του ΑΕΠ υποδηλώνει ότι μεγάλο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας βασίζεται στον δανεισμό, τόσο σε επίπεδο νοικοκυριών όσο και επιχειρήσεων. Αυτή η τάση καθιστά την οικονομία πιο ευάλωτη σε χρηματοπιστωτικές κρίσεις, καθώς οποιαδήποτε διαταραχή στον τραπεζικό τομέα μπορεί να έχει σοβαρές επιπτώσεις στην οικονομική σταθερότητα. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η τραπεζική κρίση του 2013, όταν η υπερβολική έκθεση των κυπριακών τραπεζών σε μη εξυπηρετούμενα δάνεια και εξωτερικούς κινδύνους οδήγησε στην ανάγκη επιβολής περιορισμών στις καταθέσεις και στην αναδιάρθρωση του τραπεζικού συστήματος βλέπε συναφώς Γιώργος Ψυλλάκης, "Στο 195% του ΑΕΠ ιδιωτικό χρέος πρώτο τρίμηνο του 2024", *Economy Today*, 12/04/2024.

⁶⁵ Κυβέρνηση Κύπρου, "Πληθυσμός ανά εισοδηματική τάξη", 28/02/2024.

δεν περιλαμβάνει ανάλυση εισοδημάτων μεταξύ υπαλλήλων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Τα στοιχεία της έρευνας που αφορούν τα προσωπικά εισοδήματα από το 2010 έως το 2022 επιβεβαιώνουν την τάση αύξησης των εισοδημάτων/εισοδηματικών μεριδίων της μεγαλύτερης γενιάς ατόμων, ιδίως εκείνων της ηλικιακής ομάδας 45 έως 64 ετών, σε σχέση με εκείνα των νεότερων γενεών. Αντίθετα, οι χαμηλόμισθοι συνταξιούχοι και τα νοικοκυριά με τρία ή περισσότερα εξαρτώμενα μέλη συγκεντρώνονται δυσανάλογα στα κατώτερα και κατώτερα μεσαία εισοδήματα.

Η κατανομή των εισοδημάτων είναι ιδιαίτερα διαφοροποιημένη, επηρεάζοντας σημαντικά την κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα της χώρας. Σύμφωνα με στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας, το 64,1% του πληθυσμού ανήκει στη λεγόμενη «μεσαία εισοδηματική τάξη», με ετήσια διαθέσιμα εισοδήματα από €14.156 έως €37.746. Ωστόσο, εντός αυτής της κατηγορίας, περίπου το ένα τρίτο των ατόμων (21,9% του συνολικού πληθυσμού) διαθέτει εισοδήματα που κυμαίνονται μεταξύ €14.156 και €18.873 ετησίως, δηλαδή από €1.180 έως €1.570 μηνιαίως, μικτά.⁶⁶ Αυτή η εσωτερική διαφοροποίηση αναδεικνύει την πολυπλοκότητα και τη σχετικά ευάλωτη θέση ενός σημαντικού μέρους της 'μεσαίας' τάξης, η οποία, παρότι κατατάσσεται στη «μεσαία» κατηγορία, βρίσκεται κοντά στο όριο της οικονομικής επισφάλειας.

Παράλληλα, ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού —περίπου 256.951 άτομα— ζει στο όριο της φτώχειας. Συνυπολογίζοντας τα εισοδήματα εκείνων που βρίσκονται στα κατώτερα όρια της μεσαίας τάξης, προκύπτει ότι σχεδόν το 50% των κατοίκων της χώρας ζει είτε κάτω από τα όρια της φτώχειας είτε πολύ κοντά σε συνθήκες οικονομικής αβεβαιότητας.⁶⁷ Η κατανόηση της πραγματικής κατανομής των εισοδημάτων είναι καθοριστική για τον σχεδιασμό αποτελεσματικών πολιτικών που στοχεύουν στη μείωση των ανισοτήτων και στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Η εισοδηματική ανισότητα έχει διευρυνθεί, ιδιαίτερα για τους εργαζόμενους που εξαρτώνται από εισοδήματα από τον ιδιωτικό τομέα. Οι μισθοί και οι απολαβές

⁶⁶ Φιλελεύθερος, "Μεσαία τάξη στο Excel της κυβέρνησης, φτωχή τάξη στο ταμπλό της Στατιστικής", 12/04/2024.

⁶⁷ Φιλελεύθερος, "Μεσαία τάξη στο Excel της κυβέρνησης, φτωχή τάξη στο ταμπλό της Στατιστικής", *op. cit.*

στην Κύπρο είναι γενικά χαμηλότεροι από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ).

Το 2023, ο μέσος ετήσιος μισθός για πλήρως απασχολούμενους εργαζόμενους στην ΕΕ ανήλθε σε €37.900, σημειώνοντας αύξηση 6,5% από €35.600 το 2022. Αντίθετα, στην Κύπρο, ο μέσος μισθός ήταν €26.400 το 2023, ενώ το 2022 ήταν €25.300.⁶⁸

Επιπλέον, η Κύπρος έχει υψηλότερο ποσοστό εργαζομένων με χαμηλές απολαβές σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ. Το 2022, περίπου 20% των εργαζομένων στην Κύπρο χαρακτηρίζονταν ως χαμηλόμισθοι, σημαντικά υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ, που ήταν 14,7%.⁶⁹

Η Στατιστική Υπηρεσία Κύπρου ανακοίνωσε (20 Μαρτίου 2025) ότι το 2024, το 17,1% του πληθυσμού βρισκόταν σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού.⁷⁰ Αυτός ο αριθμός αντιστοιχεί σε 164.000 άτομα.

Το χρηματικό όριο κινδύνου φτώχειας για το 2024 ορίστηκε στα €12.400. Το ποσό αυτό είναι ιδιαίτερα χαμηλό. Δεν επαρκεί για την κάλυψη βασικών αναγκών. Οι τιμές σε στέγαση, τρόφιμα, ενέργεια και μεταφορές έχουν αυξηθεί σημαντικά.⁷¹ Παρότι το μέσο διαθέσιμο εισόδημα ανά άτομο ανέρχεται στα €24.250, το όριο φτώχειας παραμένει κάτω από το μισό. Αυτό εγείρει σοβαρά ερωτήματα για την ακρίβεια του ορισμού αυτού. Εάν ο ορισμός ήταν στα €15.000, για παράδειγμα, ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού θα βρισκόταν σε κίνδυνο φτώχειας. Η αυθαίρετη επιλογή του ορίου φτώχειας επιτρέπει την παρουσίαση μίας εικόνας η οποία διαφέρει από την πραγματικότητα.

Ο πληθωρισμός αποτελεί έναν κρίσιμο παράγοντα που θα έπρεπε να λαμβάνεται υπόψη στην αξιολόγηση του κινδύνου φτώχειας. Το 2023 ο πληθωρισμός ανήλθε στο 3,9%, ενώ για το 2024 εκτιμάται ότι μειώθηκε στο

⁶⁸ Jonathan Shkurko, "Cyprus average salary in 2023 below EU average", *Cyprus Mail*, 07/11/2024.

⁶⁹ George Psyllides, "Cyprus low wage workers EU comparison inequality", *In-Cyprus Philenews*, 15/03/2024.

⁷⁰ Στατιστική Υπηρεσία Κύπρου, "Δελτίο Τύπου", 15/04/2024.

⁷¹ Μιχάλης Χατζηστυλιανού, "Μ. Δρουσιώτης: Παραμένουν υψηλές οι τιμές τροφίμων παρά τη μείωση πληθωρισμού - αυξήσεις στα καύσιμα", *Διάλογος*, 10/03/2024.

2,2%. ⁷²Παρά την επιβράδυνσή του, οι τιμές βασικών αγαθών και υπηρεσιών παραμένουν υψηλές. Το όριο των €12.400 δεν ανταποκρίνεται επαρκώς στο αυξημένο κόστος διαβίωσης που έχει προκύψει από τον πληθωρισμό των τελευταίων ετών. Υπολείπεται σημαντικά από το απαιτούμενο επίπεδο για αξιοπρεπή διαβίωση.

Επιπλέον, παρατηρείται έμφυλη ανισότητα, καθώς το ποσοστό των γυναικών που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας ή αποκλεισμού ανέρχεται σε 18,5%, έναντι 15,6% για τους άντρες. Η διαφορά αυτή παραμένει σταθερή, χωρίς να καταγράφεται ουσιαστική πρόοδος.

Επιπλέον, τα οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατόμων των χαμηλότερων εισοδηματικών τάξεων δείχνουν ότι η οικονομική μεγέθυνση δεν φαίνεται να συμβαδίζει με την κοινωνική πρόοδο, τουλάχιστον για την Κύπρο τα τελευταία χρόνια. Αυτά τα δεδομένα επισημαίνουν την ανάγκη για πιο στοχευμένες πολιτικές κοινωνικής υποστήριξης, ώστε να σπάσει ο φαύλος κύκλος της φτώχειας και να ενισχυθεί η κοινωνική κινητικότητα, που μέχρι σήμερα είναι ανεπαρκής.

Η απουσία αποτελεσματικών πολιτικών που να λαμβάνουν υπ' όψιν τον αντίκτυπο των συνθηκών διαβίωσης κατά την εφηβεία στα σημερινά επίπεδα εισοδήματος υπογραμμίζει τα κενά στο κυβερνητικό πρόγραμμα και την ανάγκη για βαθιές μεταρρυθμίσεις. Η πολιτεία πρέπει να επενδύσει σε μακροπρόθεσμες κοινωνικοοικονομικές στρατηγικές που θα προσφέρουν ουσιαστική στήριξη στους πολίτες, με στόχο να βελτιώσει το βιοτικό τους επίπεδο και να εξαλείψει την αναπαραγωγή των ανισοτήτων στην ενήλικη ζωή. Η υλοποίηση αυτών των στρατηγικών απαιτεί μια ολιστική προσέγγιση που να αντιμετωπίζει τις βαθύτερες αιτίες των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων. Για παράδειγμα, πρέπει να επενδύσει σε ένα δίκαιο και αποτελεσματικό σύστημα επιδομάτων, που να είναι διαφανές και εύκολα προσβάσιμο, ώστε να καλύπτει τις βασικές ανάγκες των πολιτών. Η ρύθμιση των ενοικίων και η παροχή προσιτής στέγασης είναι κρίσιμα για την αντιμετώπιση του προβλήματος των στεγαστικών αναγκών, διασφαλίζοντας την πρόσβαση σε ασφαλείς και αξιοπρεπείς κατοικίες για όλους.

⁷² Τράπεζα Κύπρου, "Πληθωρισμός, νομισματική σύσφιξη και χρηματοοικονομικός κίνδυνος", 21/02/2024.

Στη σημερινή συγκυρία εκτός από το ξεπούλημα γης σε ξένα συμφέροντα, αρκετοί τομείς της οικονομίας (όπως πανεπιστήμια και νοσοκομεία) έχουν εξαγοραστεί εξ ολοκλήρου ή κατά ένα μεγάλο μέρος από ξένα κεφάλαια. Η κατάσταση αυτή εμπεριέχει αρκετούς κινδύνους. Οι κυβερνήσεις συχνά παρουσιάζουν τις ξένες επενδύσεις ως ένδειξη οικονομικής ανάκαμψης και ανάπτυξης, τονίζοντας τα οφέλη τους, όπως η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και η ενίσχυση των φορολογικών εσόδων. Ωστόσο, αυτή η προσέγγιση παραβλέπει τις πιθανές αρνητικές συνέπειες από την εκτεταμένη εξαγορά σημαντικών τομέων της οικονομίας από ξένα συμφέροντα οι οποίες προαναφέρθηκαν. Η πολιτεία οφείλει να εφαρμόζει διαφανείς μηχανισμούς ελέγχου, διασφαλίζοντας μια στρατηγική που να προσελκύει ξένες επενδύσεις, οι οποίες να συμβάλλουν σε μια ισοζυγισμένη ανάπτυξη.

Η κυβέρνηση επικαλείται, επίσης, τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης (3,7%) που είναι ο δεύτερος υψηλότερος στην ΕΕ, στη θετική αύξηση του ΑΕΠ, στη μείωση του δημοσίου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ, τα δημόσια πλεονάσματα, αλλά και τα επίπεδα ανεργίας τα οποία είναι στο χαμηλότερο επίπεδο εδώ και 15 χρόνια, φτάνοντας σε συνθήκες πλήρους απασχόλησης.⁷³ Οι αριθμοί μπορεί να ευημερούν αλλά ένα μεγάλο μέρος των πολιτών όχι.

Αυτή η φαινομενική αντίφαση μεταξύ θετικών μακροοικονομικών δεικτών και της καθημερινής πραγματικότητας των πολιτών αντανακλά τις δομικές αδυναμίες της κυπριακής οικονομίας, οι οποίες δεν αποτυπώνονται πλήρως στα επίσημα στατιστικά στοιχεία. Η απόκλιση αυτή καθίσταται ακόμη πιο προβληματική όταν συνυπολογιστούν οι υποχρεώσεις του κράτους, οι οποίες δεν περιλαμβάνονται στους συμβατικούς δείκτες οικονομικής ευρωστίας. Για παράδειγμα, η Κυπριακή Δημοκρατία διατηρεί χρέος ύψους περίπου €12 δισεκατομμυρίων ευρώ προς το Ταμείο Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Αυτό επηρεάζει άμεσα τη δημοσιονομική σταθερότητα, περιορίζει σημαντικά τον διαθέσιμο χώρο για αναπτυξιακές πολιτικές και θέτει σε κίνδυνο τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Παρά τον αυξημένο ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης και το αυξανόμενο ΑΕΠ που προβάλλει η κυβέρνηση, καθώς και τις αναβαθμίσεις της κυπριακής

⁷³ Αλέξανδρος Παπαδόπουλος, "Ευημερούν οι αριθμοί αλλά όχι οι πολίτες", *Σημερινή*, 11/03/2024.

οικονομίας από τους οίκους αξιολόγησης το 2024 ⁷⁴ οι συγκεκριμένοι οικονομικοί δείκτες παραγνώνουν κρίσιμες παραμέτρους όπως το βιοτικό επίπεδο, το κόστος στέγασης, τις επιπτώσεις του πληθωρισμού και την αγοραστική δύναμη των μισθών, εστιάζοντας κυρίως στα δημοσιονομικά πλεονάσματα. ⁷⁵ Ωστόσο, είναι αναμφισβήτητο ότι η αύξηση του ΑΕΠ συνέβαλε σημαντικά στη μείωση της ανεργίας.

Αυτό που πρέπει να κατανοηθεί, όμως, είναι ότι αυτές οι συνθήκες 'πλήρους απασχόλησης' χαρακτηρίζονται από την άνοδο της ημιαπασχόλησης αλλά και από νέες θέσεις εργασίας που φέρουν χαμηλά εισοδήματα. Η χαμηλή ανεργία συνοδεύεται από μια πτώση του μεριδίου της εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ. ⁷⁶

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η μείωση του μεριδίου της εργασίας ήταν πρωτίστως αποτέλεσμα των πολιτικών που επιβλήθηκαν από την Τρόικα. Από το 2006 έως το 2011, το μερίδιο της εργασίας ως ποσοστό του ΑΕΠ κυμάνθηκε γύρω στο 56%. Ωστόσο, το 2012, καθώς η ανεργία αυξήθηκε από 8% το 2011 σε 12%, το μερίδιο της εργασίας άρχισε να μειώνεται. Μέχρι το τέλος του 2016, είχε σημειώσει πτώση κατά 5,5 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, εξαιτίας του συνδυασμού των μέτρων λιτότητας της Τρόικας και της υψηλής ανεργίας.

Η ανάκαμψη της οικονομίας, που ξεκίνησε το 2015, οδήγησε σε μείωση της ανεργίας στο 7% του εργατικού δυναμικού και σε μερική μισθολογική ανάκαμψη το 2017. Ως αποτέλεσμα, το μερίδιο της εργασίας αυξήθηκε στο

⁷⁴ Η κυπριακή οικονομία καταγράφει ένα σημαντικό επίτευγμα, καθώς η πιστοληπτική της ικανότητα αξιολογείται πλέον στην κατηγορία "Α" από όλους τους κορυφαίους Οίκους Αξιολόγησης, Moody's, Fitch, και Standard & Poor's, βλέπε συναφώς Παναγιώτης Ρουγκάλας, "Νέα αναβάθμιση για κυπριακή οικονομία από Standard & Poor's", *Καθημερινή*, 22/03/2024.

⁷⁵ Η εμμονή της κυβέρνησης στην παραγωγή σημαντικών πλεονασμάτων, η οποία είναι απότοκο της φιλοσοφίας του Νεοφιλελεύθερου μοντέλου, δεν ωφελεί τους περισσότερους πολίτες της Κύπρου. Οι οίκοι αξιολόγησης αναβαθμίζουν την αξιολόγηση των κυβερνήσεων όχι επειδή οι οικονομίες τους έχουν καλύτερες επιδόσεις, αλλά κυρίως λόγω του ότι υπάρχει μικρότερος κίνδυνος να αθετήσει μια κυβέρνηση την αποπληρωμή του χρέους της

⁷⁶ Το μερίδιο της εργασίας είναι το ποσοστό του συνολικού εισοδήματος μιας οικονομίας που πηγαινει στους εργαζόμενους μέσω μισθών, επιδομάτων και άλλων απολαβών, σε αντίθεση με το ποσοστό που πηγαινει στα κέρδη των επιχειρήσεων και στις αποδόσεις κεφαλαίου (όπως μερίσματα και ενοίκια). Το μερίδιο εργασίας έπεσε στο 50% του ΑΕΠ το 2021 και έφτασε σε ιστορικό χαμηλό 48,5% το δεύτερο τρίμηνο του 2022. Μπορεί φαινομενικά οι συνθήκες πλήρους απασχόλησης και ο υψηλός ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης να είναι θετικά στοιχεία αλλά η πραγματικότητα είναι ότι το ποσοστό των ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας στην Κύπρο είναι 14%, ενώ ο αντίστοιχος μέσος όρος στην Ευρώπη είναι 8,5% βλέπε συναφώς Shkurko Jonathan, "14% of employed households at risk of poverty", *Cyprus Mail*, 26/09/2024 και Adonis Pegasiou, "The Cypriot economic collapse: More than a conventional South European failure", *Mediterranean Politics*, Volume 18, Issue 3, 2013, pp. 333-351.

52% του ΑΕΠ, επίπεδο στο οποίο διατηρήθηκε μέχρι το ξέσπασμα της πανδημίας.

Σημειώνεται επίσης ότι η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας που παρατηρείται στην ΕΕ και στις ΗΠΑ δεν μπορούσε να αφήσει την Κύπρο ανεπηρέαστη. Έτσι παρατηρούνται και στη χώρα μας ανάλογα φαινόμενα. Μόνο οι συντεχνίες του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα παραμένουν αλώβητες.

Η δομή της κυπριακής αγοράς εργασίας, όμως, αντικατοπτρίζει ένα ευρύτερο φαινόμενο που παρατηρείται στις οικονομίες της Νότιας Ευρώπης, χαρακτηριζόμενο από μια έντονη διάκριση μεταξύ «insiders» και «outsiders» ή «προνομιούχων εργαζόμενων» και «εργαζόμενων χωρίς προστασία».⁷⁷ Αυτή η διάκριση είναι σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα κυβερνητικών πολιτικών που έχουν δώσει προτεραιότητα στην προστασία του δημόσιου τομέα, αφήνοντας τον ιδιωτικό τομέα ιδιαίτερα απορρυθμισμένο.

Στην Κύπρο, οι «insiders» απολαμβάνουν εκτεταμένη εργασιακή ασφάλεια, σταθερές συμβάσεις πλήρους απασχόλησης και γενναιόδωρα επιδόματα. Αυτή η ομάδα αποτελείται κυρίως από δημοσίους υπαλλήλους και επαγγελματίες με ισχυρή προστασία εργασίας, για παράδειγμα υψηλά αμειβόμενοι τραπεζίτες.

Οι εργαζόμενοι αυτοί επωφελούνται από υψηλά επίπεδα εργασιακής σταθερότητας και από πολλαπλά επιδόματα, τα οποία τους παρέχουν ένα δίχτυ ασφαλείας, σε αντίθεση με τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα.⁷⁸ Η πολιτική του κράτους απέναντι στη δημόσια απασχόληση—όπου οι μισθοί και τα οφέλη έχουν αυξηθεί χωρίς ανάλογη αναβάθμιση ή βελτίωση της παραγωγικότητας—έχει εδραιώσει περαιτέρω την προνομιούχα θέση αυτής της ομάδας.

Αντίθετα, οι «outsiders» αντιμετωπίζουν μεγαλύτερη οικονομική ανασφάλεια, χαμηλότερους μισθούς και ασθενέστερη εργασιακή προστασία. Στην Κύπρο, αυτή η ομάδα περιλαμβάνει εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα και στον τομέα της ευέλικτης απασχόλησης, δηλαδή όσους απασχολούνται σε προσωρινές,

⁷⁷ Petros Kosmas and Elias Ioakimoglou, "Determinants of Profitability in the Economy of the Republic of Cyprus Based on a Classical Marxist Approach", *International Review of Applied Economics*, Volume 37, Issue 6, 2023, pp. 767–80.

⁷⁸ Thomas Gall, "Matching Markets", in Free, Rhona C., *21st Century Economics: A Reference Handbook* (Ed.) Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2010, pp. 931–940.

μερικές ή άτυπες θέσεις εργασίας, χωρίς να καλύπτονται από συλλογικές συμβάσεις.

Οι συνθήκες εργασίας τους είναι λιγότερο ευνοϊκές, με χαμηλή εργασιακή σταθερότητα, περιορισμένα κοινωνικά δικαιώματα και μειωμένες ευκαιρίες επαγγελματικής ανέλιξης.

Αυτό το δυαδικό μοντέλο αγοράς εργασίας, στο οποίο ο δημόσιος τομέας προστατεύεται ενώ ο ιδιωτικός εκτίθεται πλήρως στις δυνάμεις της αγοράς, οξύνει τις οικονομικές ανισότητες και εντείνει τις κοινωνικές εντάσεις. Η επιλογή του κράτους να διατηρεί τα προνόμια των «insiders» χωρίς να εφαρμόζει συνολικές μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, έχει οδηγήσει σε μια αυξανόμενη επισφάλεια για τους «outsiders», διευρύνοντας τον κατακερματισμό του εργατικού δυναμικού. Χωρίς μια στροφή προς ένα πιο ισορροπημένο οικονομικό μοντέλο που να διασφαλίζει δίκαιη προστασία για όλους τους εργαζομένους, η Κύπρος κινδυνεύει να παγιώσει ένα άκαμπο, βαθιά διηρημένο εργασιακό σύστημα, το οποίο θα λειτουργεί ως τροχοπέδη τόσο για την οικονομική ανάπτυξη όσο και για την κοινωνική συνοχή.

Το χάσμα στους όρους απασχόλησης μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα δεν μπορεί να διαιωνίζεται και να εμβαθύνεται. Η κατάσταση αυτή αναπαράγει τις πελατειακές σχέσεις και υποσκάπτει την κοινωνική συνοχή.

Η κυβέρνηση εστιάζει στα δημοσιονομικά πλεονάσματα (budget surpluses) και παρουσιάζει μια από τις καλύτερες οικονομικές επιδόσεις της Ευρωζώνης ξοδεύοντας λιγότερα για κοινωνική προστασία (social protection). Για παράδειγμα, το 2022 (πιο πρόσφατη στατιστική) η Κυπριακή Δημοκρατία διέθεσε 11,8% του ΑΕΠ σε προγράμματα κοινωνικής προστασίας, ενώ ο μέσος όρος της ΕΕ ήταν 19,5% του ΑΕΠ.⁷⁹ Την ίδια ώρα το 2024 είχαμε 1,5% αύξηση στους μισθούς των υπαλλήλων του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα, καθώς και τη διατήρηση της ΑΤΑ, ενώ το προεκλογικό πρόγραμμα της κυβέρνησης Χριστοδουλίδη προέβλεπε την κατάργησή της.⁸⁰ Επιβαρύνεται το κρατικό μισθολόγιο (χωρίς ανάλογη αύξηση στην παραγωγικότητα του δημοσίου και ευρύτερου δημόσιου τομέα) το οποίο ήδη κυμαίνεται σε υψηλά επίπεδα. Το 2022 ήταν €3,2 δισ. ενώ αναμένεται να φτάσει τα €4,3 δισ. μέχρι

⁷⁹ Eurostat, "Government expenditure on social protection", 15/12/2023.

⁸⁰ Κυπριακή Δημοκρατία, "Πρόγραμμα Διακυβέρνησης", 15/04/2024.

το τέλος του 2025. Επιπρόσθετα, διευρύνεται το χάσμα μεταξύ των μισθών του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα.⁸¹

Σύμφωνα με την έκθεση του ΔΝΤ που δημοσιεύθηκε στις 11 Απριλίου 2025, εκφράζεται ανησυχία για τις απολαβές των δημοσίων υπαλλήλων στην Κύπρο. Συγκεκριμένα, επισημαίνει ότι οι μισθοί στον δημόσιο τομέα είναι κατά μέσο όρο 27% υψηλότεροι από αυτούς του ιδιωτικού τομέα, ακόμη και μετά την προσαρμογή για παράγοντες όπως η ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο. Η διαφορά αυξάνεται στο 32% για πτυχιούχους ανώτατης εκπαίδευσης και φτάνει στο 35% για εργαζόμενους άνω των 50 ετών.⁸² Επιπλέον, το ΔΝΤ σημειώνει, εκτός από το ζήτημα της ποιότητας των υπηρεσιών, το οποίο δεν αξιολογεί ως ψηλό, ότι στην Κύπρο παρατηρούνται συχνές και υψηλές κλιμακωτές αυξήσεις στους μισθούς του δημοσίου, σε σύγκριση με άλλες χώρες. Ως εκ τούτου, εισηγούνται περικοπές στους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων και της ΑΤΑ.⁸³

Αξιίζει επίσης να αναφερθεί ότι στην Κύπρο οι συντάξεις του ιδιωτικού τομέα είναι σχεδόν 2/3 του μέσου όρου της ΕΕ σε σχέση με τον ΑΕΠ.⁸⁴ Πέραν τούτου, ένας επαγγελματίας του ιδιωτικού τομέα με μεγαλύτερες συνεισφορές στις Κοινωνικές Ασφαλίσεις, θα έχει χαμηλότερη σύνταξη από έναν επαγγελματία στο δημόσιο με τον ίδιο μισθό αλλά χαμηλότερες συνεισφορές.

⁸¹ Η κυπριακή κυβέρνηση, από την πλευρά της, κατά την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης του 2013, επικεντρώθηκε κυρίως στη διάσωση του δημόσιου τομέα, ακόμα και εις βάρος του ιδιωτικού τομέα. Για παράδειγμα, η λιτότητα και τα μέτρα εξυγίανσης που επιβλήθηκαν αφορούσαν κυρίως τον ιδιωτικό τομέα, ενώ ο δημόσιος τομέας, αν και επηρεάστηκε, διατηρούσε προνόμια και παροχές. Αυτό φάνηκε ιδιαίτερα από τη διακοπή στις αυξήσεις μισθών και προσαυξήσεων στον δημόσιο τομέα, χωρίς όμως να μειωθούν δραστικά οι απολαβές – επανήλθαν εν μέρει. Παρά τις συστάσεις της Τρόικας για εξορθολογισμό και μείωση των δαπανών στον δημόσιο τομέα, η κυβέρνηση επέλεξε να προστατεύσει τη σταθερότητα και τα δικαιώματα των δημοσίων υπαλλήλων, κάτι που οδήγησε σε διατήρηση της ανισότητας μεταξύ των δύο τομέων. Στην Κύπρο, η απόκλιση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα παραμένει έντονη. Οι δημόσιοι υπάλληλοι εξακολουθούν να απολαμβάνουν καλύτερες αμοιβές, ασφαλιστικές καλύψεις και συνταξιοδοτικά δικαιώματα, σε σύγκριση με τους εργαζομένους στον ιδιωτικό τομέα. Οι διαρθρωτικές αλλαγές που συνιστούσε η Τρόικα, όπως η πλήρης εξυγίανση του συστήματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων και του συνταξιοδοτικού, δεν εφαρμόστηκαν πλήρως, βλέπε συναφώς George Koumoullis, "Cyprus government and banks selfishly hoard wealth", *Cyprus Mail*, 24/11/2024.

⁸² Φιλελεύθερος, "ΔΝΤ: Ψηλές οι αμοιβές των δημοσίων αλλά όχι ψηλή η ποιότητα των υπηρεσιών", 11/04/2025.

⁸³ Φιλελεύθερος, "ΔΝΤ: Ψηλές οι αμοιβές των δημοσίων αλλά όχι ψηλή η ποιότητα των υπηρεσιών", 11/04/2025.

⁸⁴ George Koumoullis, "Cyprus government and banks selfishly hoard wealth", op. cit.

Εν πολλοίς, ο τραπεζικός τομέας ανήκει σήμερα σε ξένους. Τον Φεβρουάριο του 2025 ανακοινώθηκε και η εξαγορά της Astro Bank από την Alpha Bank.⁸⁵ Επιπρόσθετα, οι κυπριακές τράπεζες δεν καλύπτουν τις ανάγκες των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των νοικοκυριών για δάνεια με χαμηλά επιτόκια. Οι κυπριακές τράπεζες έχουν πάει από το ένα άκρο στο άλλο. Ενώ στο παρελθόν η απόκτηση δανείου ήταν εύκολη, σήμερα είναι εξαιρετικά δύσκολη. Αντ' αυτού, εστιάζουν στα κέρδη από την πώληση απομειωμένων δανείων και σχετικών εμπράγματων εξασφαλίσεων, καθώς και από τα υψηλά έσοδα τόκων μέσω της κατάθεσης των τεράστιων χρηματικών τους διαθεσίμων στην ΕΚΤ.⁸⁶

Η κυβέρνηση, με την επιμονή της για δημοσιονομικά πλεονάσματα, "στοιβάζει" καταθέσεις στις τράπεζες που στο τέλος του 2024 έφτασαν σχεδόν τα €6 δισ. - πάνω από το 18% του ΑΕΠ. Αδιαμφισβήτητα, η κυβέρνηση βασίζεται στα δημοσιονομικά πλεονάσματα ως μέσο προστασίας και ικανότητας αντιμετώπισης απρόβλεπτων καταστάσεων. Είναι κατανοητό ότι η δημιουργία και διατήρηση αυτών των πλεονασμάτων αποτελεί συγκεκριμένη επιλογή, επιτρέποντας στην κυβέρνηση να διατηρήσει ένα «μαξιλάρι» ασφαλείας σε περιπτώσεις έκτακτων δαπανών ή απρόβλεπτων αναγκών, οικονομικών κρίσεων, φυσικών καταστροφών ή πανδημιών. Ωστόσο, είναι σημαντικό να επιτευχθεί μια ισορροπία μεταξύ της διατήρησης δημοσιονομικών πλεονασμάτων και της κάλυψης των κοινωνικών αναγκών, καθώς η λιτότητα έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη και στην ευημερία των πολιτών. Μέσω αυτών των πλεονασμάτων, η κυβέρνηση μπορεί να χρηματοδοτήσει μέτρα στήριξης των πολιτών που δεινοπαθούν από τα απανωτά πληθωριστικά κύματα που πλήττουν την οικονομία από τον καιρό του κορωνοϊού, και τα οποία αναμένονται να συνεχίσουν με τη δασμολογική πολιτική του Αμερικανού Προέδρου Τραμπ.

Τέλος του 2024 καταψηφίστηκε πρόταση νόμου για φορολόγηση των τραπεζών για θέσπιση νέου νομοθετικού πλαισίου για επιβολή έκτακτου τέλους αλληλεγγύης πιστωτικών ιδρυμάτων ύψους 5% επί των απροσδόκητων κερδών των πιστωτικών ιδρυμάτων.⁸⁷

⁸⁵ Κωνσταντίνος Ζαχαρίου, "Νέο μεγάλο deal στον κυπριακό τραπεζικό τομέα με εξαγορά Astrobank από την Alpha Bank", *InBusiness News*, 27/02/2025.

⁸⁶ George Koumoullis, "Cyprus government and banks selfishly hoard wealth", *op. cit.*

⁸⁷ Γιώργος Σάββα, "Οριακά απορρίφθηκε η πρόταση νόμου για φορολόγηση υπερκερδών τραπεζών", *Sigmalive*, 22/03/2024.

Το πλαίσιο της φορολογικής μεταρρύθμισης που προτάθηκε από την κυβέρνηση Χριστοδουλίδη στα τέλη Φεβρουαρίου του 2025 αποκλίνει σημαντικά από τις κοινωνικές προσδοκίες. Θα υπάρξουν αλλαγές στον φόρο εισοδήματος και στον εταιρικό φόρο. Η αύξηση του αφορολόγητου ορίου κατά €1.000, από €19.500 το χρόνο σε €20.500 (περίπου €83 μηνιαίως) δεν αντανakλά την έντονη άνοδο του κόστους ζωής λόγω πληθωριστικών πιέσεων, ούτε συνάδει με το ποσό των €24.500 στο προεκλογικό πρόγραμμα της παρούσας κυβέρνησης.⁸⁸ Οι προτεινόμενες αλλαγές στις φορολογικές κλίμακες ευνοούν κυρίως το 20% των εργαζομένων με απολαβές άνω των €40.000 ετησίως. Το 52,6% των εργαζομένων που ήδη βρίσκονται κάτω από το αφορολόγητο όριο δεν αποκομίζουν κανένα όφελος από τη μεταρρύθμιση.⁸⁹

Οι υψηλότερα αμειβόμενες κατηγορίες εργαζομένων θα αποκομίσουν σημαντικά οφέλη. Για παράδειγμα, το 11,2% των εργαζομένων με εισόδημα €3.250-€4.999 μηνιαίως θα επωφεληθεί από την αύξηση του ανώτατου ορίου της αντίστοιχης κλίμακας κατά €20.000 (από €60.000 σε €80.000). Το ίδιο ισχύει και για το 3,1% των εργαζομένων με εισοδήματα €5.000-€5.999, των οποίων μέρος του εισοδήματος φορολογείται με 35%, καθώς το σχετικό όριο αυξάνεται επίσης κατά €20.000.⁹⁰

Το μεγαλύτερο όφελος καταγράφεται στην ομάδα του 4,6% των εργαζομένων με απολαβές άνω των €6.000 μηνιαίως, καθώς το σημείο εκκίνησης της φορολογικής κλίμακας του 35% αυξάνεται από €60.000 σε €80.000. Συνολικά, το 52,6% των εργαζομένων δεν επηρεάζεται από τις αλλαγές, το 28,5% θα παραμείνει στα ίδια επίπεδα, ενώ μόλις το 18,9% των εργαζομένων με απολαβές άνω των €40.000 θα έχει όφελος από το προτεινόμενο πλαίσιο.⁹¹

Σημαντικό οικονομικό όφελος από τη φορολογική μεταρρύθμιση θα έχουν οι μεγαλομέτοχοι εταιρειών, καθώς καταργείται η λογιζόμενη διανομή μερισμάτων, ενώ ο φόρος παρακράτησης στη διανομή πραγματικών μερισμάτων μειώνεται στο 5%. Την ίδια στιγμή, ο εταιρικός φόρος θα αυξηθεί

⁸⁸Κυπριακή Δημοκρατία "Πρόγραμμα Διακυβέρνησης", 15/04/2024.

⁸⁹ Παναγιώτης Ρουγκάλας, "Φορολογική μεταρρύθμιση: οι νέες κλίμακες για φυσικά πρόσωπα και τα κριτήρια", *Φιλελεύθερος*, 10/04/2024.

⁹⁰ Γιώργος Κωνσταντίνου, "Φορολογική μεταρρύθμιση: όπου χαμηλόμισθος και η μοίρα του", *Διάλογος*, 18/03/2024.

⁹¹ Ibid.

από 12,5% σε 15%.⁹² Έχει εκφρασθεί η θέση, από επαγγελματίες, για τη διατήρηση του 12,5% για τις μικρές επιχειρήσεις (που έχουν έσοδα κάτω από ένα ποσό, π.χ. ενός εκατομμυρίου), κάτι που μπορεί να προσελκύσει και ανάλογες ξένες επιχειρήσεις.

IV. ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Η οικονομική στρατηγική της Κύπρου δείχνει συχνά να χαρακτηρίζεται από έλλειψη σαφούς κατεύθυνσης.⁹³ Αυτή η κατάσταση εντείνει την αίσθηση έλλειψης μακροπρόθεσμου οικονομικού σχεδιασμού και δημιουργεί ανασφάλεια, καθώς δεν φαίνεται να υφίσταται μια συνεκτική στρατηγική αντιμετώπισης των κοινωνικοοικονομικών προκλήσεων. Κυβερνητικοί αξιωματούχοι σε διάφορα επίπεδα δηλώνουν ότι κατανοούν και λαμβάνουν μέτρα για την αντιμετώπιση κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων. Στην πράξη όμως, βλέπουμε να μεγαλώνει η απόσταση μεταξύ της εικόνας και της πραγματικότητας για την κυπριακή οικονομία. Μεταξύ άλλων, οι τιμές των ενοικίων παγκυπρίως καταγράφουν κατά μέσο όρο αύξηση της τάξης του 10-20%, οι τιμές των βασικών καταναλωτικών αγαθών έχουν αυξηθεί κατά 10% τον τελευταίο χρόνο. Επιπρόσθετα, η αγοραστική δύναμη των μισθών του 2023 ήταν στο επίπεδο του 2008.⁹⁴

⁹² Λουκάς Παρπάς, "Αποκαλυπτήρια για τον φορολογικό μετασχηματισμό - οι προσδοκίες των επιχειρήσεων και οι στόχοι του έργου", *InBusiness News*, 26/02/2025.

⁹³ Πρόσφατες κυβερνητικές ενέργειες (του 2024), όπως η ανατροπή προηγούμενων αποφάσεων σχετικά με τον μηδενικό ΦΠΑ (σε 15 μόλις μέρες από την εφαρμογή τους) σε συγκεκριμένα προϊόντα, αναδεικνύουν την απουσία σταθερού οικονομικού σχεδιασμού⁹³. Η αρχική κατάργηση του μηδενικού ΦΠΑ είχε αιτιολογηθεί ως αναγκαία λόγω μείωσης του πληθωρισμού και των τιμών ενέργειας. Ωστόσο, λίγες εβδομάδες αργότερα, η κυβέρνηση επανέφερε τον μηδενικό ΦΠΑ σε βασικά προϊόντα, προκαλώντας σύγχυση και έντονες αντιδράσεις. Επιπλέον, η επιδότηση του ηλεκτρικού ρεύματος δεν έχει επανεξεταστεί, παρότι οι τιμές καυσίμων και ενέργειας είναι ευμετάβλητες. Τα λεγόμενα στοχευμένα μέτρα που έχει λάβει η Κυβέρνηση, όπως η επιβολή μηδενικού συντελεστή ΦΠΑ σε βασικά προϊόντα, έχουν επί της ουσίας, αμυδρή επίδραση στους χαμηλόμισθους πολίτες. Όταν δε ανακοινώθηκε η επιβολή μηδενικού ΦΠΑ στον καφέ και τη ζάχαρη, δόθηκε δικαίως, έδαφος για κριτική. Στην τελική, οι τιμές αυτών των προϊόντων όχι μόνο δεν έμειναν στάσιμες, αλλά αυξήθηκαν, ακυρώνοντας ουσιαστικά, το επιβληθέν μέτρο. Επίσης, η συχνή αναπροσαρμογή μέτρων υπονομεύει τη σταθερότητα της κυπριακής οικονομίας, αποδυναμώνοντας τη δημόσια εμπιστοσύνη σε μακροοικονομικό επίπεδο και δυσχεραίνοντας την αναπτυξιακή της πορεία, με την κυβέρνηση να δανείζεται στοιχεία από το «κοινωνικό κράτος» κυρίως για σκοπούς δημοφιλίας, βλέπε συναφώς Άντρη Θεοδώρου, "Σε ισχύ από σήμερα ο μηδενικός συντελεστής ΦΠΑ σε βασικά είδη", *Διάλογος*, 19/02/2024.

⁹⁴ Ανδρέας Ριρής, "Κατά 68% χαμηλότερη η αγοραστική δύναμη των μισθών σε σχέση με το 2006", *Sigmalive*, 22/11/2023.

Στον τομέα της στέγασης, η χώρα καταγράφει το υψηλότερο ποσοστό στην Ευρώπη ατόμων που έχουν αντιμετωπίσει “δυσκολία στέγασης” στη ζωή τους. Σύμφωνα με την Έκθεση της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat) το ποσοστό στην Κύπρο που αντιμετωπίζει δυσκολία στέγασης (ενοικίασης ή/και αγοράς ακινήτων) φτάνει στο 11,2%, ενώ ο μέσος όρος στην Ευρώπη είναι μόλις 4,9%.⁹⁵

Σημειώνεται επίσης ότι με την ανάπτυξη και δημιουργία νέων πανεπιστημίων υπάρχει μεγάλη ζήτηση για φοιτητικές εστίες και διαμερίσματα. Ως αποτέλεσμα, τα διαμερίσματα και οι εστίες δεν είναι αρκετά για όλους. Αναπόφευκτα, τα ενοίκια και οι τιμές των κατοικιών αυξάνονται ακόμη περισσότερο. Ένα φαινόμενο που παρατηρείται ως αποτέλεσμα αυτής της αύξησης, είναι ότι ορισμένοι φοιτητές στη Λευκωσία ενοικιάζουν στα κατεχόμενα όπου οι τιμές και τα ενοίκια είναι σε χαμηλότερο επίπεδο.⁹⁶

Αναφορά στην αύξηση του κόστους ζωής (ιδιαίτερα στις τιμές των ακινήτων) κάνει και η ετήσια έκθεση του ΔΝΤ για την Κύπρο για το 2024.⁹⁷ Ένας από τους λόγους στον οποίο αποδίδει το ΔΝΤ αυτή την αύξηση, είναι η ζήτηση που υπάρχει στην Κύπρο (και ιδιαίτερα στη Λεμεσό) για στέγαση αλλοδαπών εργαζομένων οι οποίοι είναι υψηλά αμειβόμενοι και εργοδοτούνται κυρίως σε πολυεθνικές εταιρίες. Αυτοί οι εργαζόμενοι είναι σε θέση να πληρώνουν αδρά είτε για αγορά, είτε για ενοικίαση ακινήτων, οδηγώντας και αυτοί με τη σειρά τους τις τιμές προς τα πάνω. Σε όλες τις πόλεις της Κύπρου, φαίνεται ότι η ζήτηση υπερβαίνει την προσφορά. Ειδικά στη Λευκωσία και τη Λεμεσό, κάθε νέο οικιστικό έργο πωλείται στα χαρτιά κατά την περίοδο κατασκευής, ενώ τα διαμερίσματα προς ενοικίαση σε τιμή που θα μπορούσε να φιλοξενήσει Κύπριους είναι ελάχιστα.

Αρκετοί Κύπριοι πολίτες οδηγούνται σε οικονομική περιθωριοποίηση, καθώς η ενοικίαση διαμερίσματος ή κατοικίας έχει μετατραπεί σε δυσβάσταχτο οικονομικό πρόβλημα, ιδίως στη Λεμεσό και στην πρωτεύουσα Λευκωσία, όπου τα ακίνητα παρουσιάζουν σημαντική απόκλιση από την πραγματική τους αξία.

⁹⁵ Eurostat, "Household incomes and inequality", 17/10/2023.

⁹⁶ Μιχάλης Χατζηστουλιανού, "Όλο και αυξάνονται οι εργαζόμενοι φτωχοί", *Διάλογος*, 14/01/2024.

⁹⁷ Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, "Cyprus 2024 Article IV Consultation", 28/05/2024.

Το κόστος ενοικίασης ενός διαμερίσματος ενός υπνοδωματίου στη Λεμεσό ανέρχεται κατά μέσο όρο σε €850 μηνιαίως, ενώ για ένα διαμέρισμα δύο υπνοδωματίων απαιτούνται τουλάχιστον €1.300. Η ενοικίαση ενός διαμερίσματος τριών υπνοδωματίων στην περιοχή καθίσταται απαγορευτική για τους εργαζόμενους με κυπριακές αποδοχές, δεδομένου ότι τα ενοίκια κυμαίνονται περίπου στα €1.700 μηνιαίως.⁹⁸

Ένα ακόμα φαινόμενο που θα πρέπει να μας ανησυχεί είναι το γεγονός ότι αυξήθηκαν κατακόρυφα οι πλειστηριασμοί το 2024 - ειδικότερα το δεύτερο τρίμηνο του 2024. Το δεύτερο τρίμηνο του 2024 πωλήθηκαν συνολικά 574 ακίνητα στο ποσό των €70 εκατ. , σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο όπου το ποσό ήταν €45 εκατ. για 417 ακίνητα. Επίσης, την ίδια χρονική περίοδο, σχεδόν διπλασιάστηκαν οι ειδοποιήσεις των τραπεζών και των εταιριών εξαγοράς και διαχείρισης πιστώσεων, προς τους δανειολήπτες για καθυστέρηση στην εξυπηρέτηση των υποχρεώσεών τους και για την έναρξη της διαδικασίας πλειστηριασμού ενυπόθηκων ακινήτων.⁹⁹

Είναι σημαντικό να σημειώσουμε, συναφώς, ότι τα δάνεια σήμερα διαφέρουν από τα δάνεια του 2000 που ήταν κυρίως για επιδεικτική κατανάλωση (conspicuous consumption).

Η ανάγκη για μια σοβαρή και αποτελεσματική στεγαστική πολιτική στην Κύπρο είναι επιτακτική. Η δημιουργία ενός ισχυρού συστήματος κοινωνικής κατοικίας, με βάση τα επιτυχημένα παραδείγματα άλλων χωρών, όπως η Αγγλία, είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση του προβλήματος της προσιτής στέγης. Η συνεργασία μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, καθώς και η υιοθέτηση μέτρων για τον έλεγχο των ενοικίων και την παροχή στεγαστικών επιδομάτων, θα συμβάλει στην επίτευξη αυτού του στόχου και πρέπει να αποτελέσει βασικό πυλώνα της κοινωνικής πολιτικής.

Η Κυπριακή Δημοκρατία αντιμετωπίζει ακόμη ένα σημαντικό ζήτημα το οποίο έχει σοβαρές προεκτάσεις για την οικονομία και την κοινωνία της. Η μεταναστευτική κρίση που βιώνουμε έχει ανατρέψει τις δημογραφικές ισορροπίες. Το 2024 υπήρχαν 150.000 νόμιμοι μετανάστες, ενώ δεν υπάρχει

⁹⁸ Γιώργος Κυριάκου, "Ξέφυγαν τα ενοίκια - οι τιμές ανά επαρχία", *Φιλελεύθερος*, 15/03/2024.

⁹⁹ Μαρία Ηρακλέους, "Πλειστηριασμοί ακινήτων στα 2/3 της αντικειμενικής τους αξίας", *Stockwatch*, 10/02/2024.

πλήρης εικόνα για την παράτυπη μετανάστευση.¹⁰⁰ Υπολογίζεται όμως ότι ανέρχονται τουλάχιστον στους 50.000.¹⁰¹ Το 94% των παράτυπων αυτών μεταναστών εισέρχεται στην Κυπριακή Δημοκρατία από τα κατεχόμενα.¹⁰² Αξίζει επίσης να γίνει αναφορά και στις στατιστικές διεθνούς προστασίας, οι οποίες καταγράφουν ότι η Κύπρος κατά τα τελευταία χρόνια κατέχει την πρώτη θέση στην ΕΕ σε αναλογία αιτήσεων πολιτικού ασύλου προς τον πληθυσμό.¹⁰³

Η παράνομη εργασία μεταναστών και η συνακόλουθη μη καταβολή φόρου εισοδήματος, δεδομένου ότι οι παράτυποι μετανάστες διαφεύγουν από την πληρωμή φόρου εισοδήματος, αποτελούν ζητήματα με σοβαρές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις.¹⁰⁴ Η απώλεια φορολογικών εσόδων για το κράτος, ο αθέμιτος ανταγωνισμός για τις νόμιμες επιχειρήσεις και οι αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη, είναι μερικές από τις οικονομικές προκλήσεις. Επιπλέον, η εκμετάλλευση των εργαζομένων και η κοινωνική αστάθεια, συνιστούν σοβαρές κοινωνικές επιπτώσεις. Για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος, απαιτείται η ενίσχυση των ελέγχων στην αγορά εργασίας, η δημιουργία κινήτρων για τη νόμιμη απασχόληση, και η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού. Είναι σημαντικό να υιοθετηθεί μια ισορροπημένη προσέγγιση που να λαμβάνει υπ' όψιν τόσο τις οικονομικές όσο και τις κοινωνικές διαστάσεις του ζητήματος.

Θα ήταν παράληψη να μην γίνει αναφορά στο γεγονός ότι η αύξηση των μεταναστευτικών ρευμάτων στο νησί επιβαρύνει και το εκπαιδευτικό σύστημα. Σχεδόν 50% των μαθητών στα σχολεία (από νηπιαγωγεία μέχρι και τα λύκεια) της πρωτεύουσας είναι από ξένες οικογένειες, με μη ελληνόφωνους γονείς.¹⁰⁵ Η γλωσσική διαφορά μεταξύ γονέων και παιδιών, όπου οι γονείς δεν μιλούν την ελληνική γλώσσα, δημιουργεί σημαντικά εμπόδια στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η αδυναμία επικοινωνίας στην ελληνική γλώσσα πιθανότατα περιορίζει την ικανότητα των γονέων να βοηθήσουν τα παιδιά τους με τα

¹⁰⁰ Κώστας Νάνος, "150.000 η νόμιμη μετανάστευση, άγνωστο η παράνομη", *Φιλελεύθερος*, 22/03/2024.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Γιάννης Αντωνίου, "Μεταναστευτικό και δημογραφικό", *Φιλελεύθερος*, 05/02/2024.

¹⁰³ European Union Agency for Asylum, "Asylum Report 2024", 19/03/2024.

¹⁰⁴ Βεβαίως, το πρόβλημα δεν περιορίζεται στους μετανάστες, καθώς αφορά όλους όσοι εργοδοτούνται παράνομα. Υπό αυτό το πρίσμα, καθίσταται επιτακτική η ανάγκη ενίσχυσης και βελτίωσης της αποτελεσματικότητας των ελέγχων στην αγορά εργασίας, ώστε να διασφαλίζεται ότι όλοι οι εργαζόμενοι είναι καταγεγραμμένοι και εργοδοτούνται νόμιμα.

¹⁰⁵ Elias Hazou, "Nearly 50% of Nicosia pupils from migrant background", *Cyprus Mail*, 21/01/2024.

σχολικά μαθήματα και να τα κατευθύνουν σε θέματα εκπαίδευσης. Επιπλέον, αυτό επηρεάζει αρνητικά την κοινωνική ένταξη των παιδιών. Το αποτέλεσμα είναι τα παιδιά αυτά να έχουν ένα χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και άθελά τους να δημιουργούν μια επιβράδυνση στους ρυθμούς εκπαίδευσης των ελληνόφωνων μαθητών. Είναι σημαντικό η πολιτεία και τα σχολεία να παρέχουν επιπλέον υποστήριξη σε αυτά τα παιδιά, ώστε να διασφαλιστεί η ισότητα στις εκπαιδευτικές ευκαιρίες και να μην επηρεάζονται αρνητικά οι ελληνόφωνοι μαθητές.

Αυτό που εμβαθύνει το πρόβλημα είναι τα πολύ χαμηλά ποσοστά γεννητικότητας στην ελεύθερη Κύπρο. Το 2024 το ποσοστό γεννητικότητας ήταν αρκετά χαμηλό, 1,48%.¹⁰⁶ Σημειώνεται επίσης ότι το ποσοστό αυτό είναι ακόμα χαμηλότερο μεταξύ των Ελληνοκυπρίων. Το συνολικό ποσοστό γεονιμότητας παραμένει πιο χαμηλό από το 2,1, ποσοστό που χρειάζεται για να εξασφαλιστεί η αναπλήρωση του πληθυσμού.¹⁰⁷ Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι οι γεννήσεις από Κύπριους γονείς μειώθηκαν σημαντικά τα τελευταία χρόνια.¹⁰⁸ Κατά το 2022 περισσότερο από το 1/3 των γεννήσεων αντιστοιχούσε σε μητέρες με μη κυπριακή υπηκοότητα, παρουσιάζοντας σημαντική αύξηση σε σχέση με το 2007, όπου οι γεννήσεις από μητέρες με μη κυπριακή υπηκοότητα αντιστοιχούσε στο 1/4 των γεννήσεων.¹⁰⁹ Το 2023 καταγράφηκαν 9.241 γεννήσεις στην Κύπρο. Την ίδια χρονιά, η χώρα υποδέχτηκε 40.761 μετανάστες, ενώ 26.979 άτομα εγκατέλειψαν την Κύπρο για να εγκατασταθούν στο εξωτερικό.

Επιπρόσθετα, ο πληθυσμός της Κύπρου παρουσιάζει χαρακτηριστικά πληθυσμού που γερνά. Σήμερα αντιστοιχούν σχεδόν 3 άτομα σε ηλικία εργασίας, για κάθε άτομο ηλικίας 65+, δείκτης ο οποίος προσεγγίζει τον μέσο όρο της ΕΕ.¹¹⁰ Αυτοί αριθμοί πρέπει να θορυβήσουν άμεσα το κράτος. Η δημογραφική γήρανση και η μείωση του εργατικού δυναμικού δημιουργούν σοβαρά προβλήματα για τη βιωσιμότητα του Ταμείου Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Η αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων σε σχέση με τον αριθμό των εργαζομένων, σε συνδυασμό με τη μείωση των εισφορών, δημιουργεί πίεση

¹⁰⁶ Κυβέρνηση Κυπριακής Δημοκρατίας, "Δημογραφικές Στατιστικές 2023", 15/03/2024.

¹⁰⁷ Eurostat, "Γεννήσεις ζώντων κατά χώρα γέννησης της μητέρας", 22/01/2023.

¹⁰⁸ Μιχάλης Χατζημιχαήλ, "Μείωση κατέγραψαν οι γεννήσεις από Κύπριους γονείς το 2023", *Alpha News*, 14/02/2024.

¹⁰⁹ Eurostat, "Γεννήσεις ζώντων κατά χώρα γέννησης της μητέρας", 22/01/2023.

¹¹⁰ Σταύρος Χριστοδούλου, "Γερνά ο πληθυσμός της Κύπρου - περισσότεροι οι ηλικιωμένοι από τους ανήλικους", *Σημερινή*, 18/01/2025.

στο ταμείο και θέτει σε κίνδυνο την ικανότητά του να καταβάλλει τις συντάξεις. Η οικονομικά ενεργή βάση θα καλείται να συντηρεί τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες ενώ η ίδια θα μειώνεται. Την κατάσταση αυτή δυσχεραίνει το γεγονός ότι δεν υπάρχει κεντρικό ταμείο κοινωνικών ασφαλίσεων σε επίπεδο ΕΕ. Η λήψη μέτρων για την αύξηση του εργατικού δυναμικού και τη μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού συστήματος είναι απαραίτητη για τη διασφάλιση της βιωσιμότητας του ταμείου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6 – ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΗΛΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ 2000-2022

ΕΤΟΣ	ΗΛΙΚΙΕΣ 0-18	ΗΛΙΚΙΕΣ 19-30	ΗΛΙΚΙΕΣ 31-65	ΗΛΙΚΙΕΣ 66+
2000	27,3%	15,2%	43,8%	13,7%
2011	22,3%	14,1%	47,5%	16,1%
2021	20,0%	13,5%	48,0%	18,5%

Πηγή microtrends

Πέραν των επιπτώσεων της μη νόμιμης μετανάστευσης στην κοινωνική συνοχή και τους δημόσιους πόρους, ιδιαίτερη σημασία αποκτά και η κατάσταση του συστήματος υγείας, το οποίο καλείται να ανταποκριθεί σε αυξανόμενες ανάγκες με περιορισμένους πόρους. Η παροχή ισότιμων και ποιοτικών υπηρεσιών υγείας προς όλους τους κατοίκους της χώρας, ανεξαρτήτως καθεστώτος, συνιστά έναν από τους πλέον κρίσιμους κοινωνικούς τομείς που δοκιμάζονται σήμερα. Στο πλαίσιο αυτό, το Γενικό Σύστημα Υγείας (ΓεΣΥ) αναδεικνύεται ως βασικός πυλώνας κοινωνικής πολιτικής, αλλά και ως ένα πεδίο όπου οι κοινωνικές προκλήσεις συναντούν τις οικονομικές και θεσμικές αδυναμίες.

Το ΓεΣΥ, το οποίο εφαρμόστηκε το 2019, αποτελεί σημαντική μεταρρύθμιση για την Κύπρο, με στόχο την ισότιμη πρόσβαση όλων των πολιτών σε ποιοτικές υπηρεσίες υγείας. Η χρηματοδότησή του βασίζεται σε εισφορές: 2,65% από τους εργαζόμενους, 2,9% από τους εργοδότες και 4,7% από το κράτος για κάθε δικαιούχο.¹¹¹ Το 2023 οι δαπάνες για υπηρεσίες υγείας έφτασαν τα €1,44 δισεκατομμύρια και το έλλειμμα του συστήματος εκτιμήθηκε στα €300 εκατομμύρια, ποσό που αντιστοιχεί στο 1,2% του ΑΕΠ.¹¹² Επιπλέον, το 20% των προσωπικών ιατρών έχει εισοδήματα άνω των €200.000 ετησίως, ενώ

¹¹¹ Health Insurance Organization (HIO). "GESY Contributions", 2024.

¹¹² Cyprus Fiscal Council, *Annual Report 2023*, Nicosia, Cyprus Fiscal Council, 2023.

έχουν καταγραφεί περιπτώσεις ιατρών με έσοδα που ξεπερνούν τις €600.000.¹¹³ Αυτό υπογραμμίζει την ανάγκη για ενίσχυση των μηχανισμών ελέγχου και διαφάνειας στο σύστημα. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Κύπρος κατέχει το υψηλότερο ποσοστό ιδιωτικών δαπανών για την υγεία στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Συγκεκριμένα, σχεδόν το 45% των συνολικών δαπανών υγείας στη χώρα γίνονται στον ιδιωτικό τομέα.¹¹⁴ Ο κύριος λόγος που οι πολίτες στρέφονται στην ιδιωτική υγειονομική περίθαλψη είναι επειδή η δημόσια περίθαλψη συνεπάγεται με μεγάλους χρόνους αναμονής και σε κάποιες περιπτώσεις ελλείψεις στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Πρέπει όμως να λεχθεί ότι σε αρκετά ζητήματα η ποιότητα των υπηρεσιών του δημόσιου τομέα υπερτερεί. Για τη βιωσιμότητα και την αποτελεσματικότητα του ΓεΣΥ, είναι απαραίτητη η βελτίωση της διαχείρισης πόρων, η αντιμετώπιση των περιττών εξετάσεων και η εξασφάλιση δίκαιων αμοιβών για τους παροχούς υγείας. Επιπλέον, η προσέλκυση Κύπριων ιατρών που εργάζονται στο εξωτερικό μπορεί να ενισχύσει το σύστημα, εφόσον συνοδευτεί από κατάλληλες υποδομές και συνθήκες εργασίας

V. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΕ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Η Γερμανία είναι η ηγέτιδα δύναμη στην Ευρωζώνη, επηρεάζοντας καθοριστικά τις πολιτικές και τις προοπτικές της ΕΕ. Η φιλοσοφία της στηρίχθηκε σε μια αυστηρή δημοσιονομική και νομισματική πολιτική καθώς και στη συγκράτηση μισθών. Η πολιτική αυτή διατήρησε τον πληθωρισμό χαμηλό, προσδίδοντας έτσι σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στις γερμανικές εξαγωγές εντός και εκτός της ΟΝΕ. Κατά τη δεκαετία του 2000, υπήρχαν μεγάλα πλεονάσματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της Γερμανίας, ενώ άλλες χώρες, κυρίως στην περιφέρεια της Ευρωζώνης, βρέθηκαν με μεγάλα ελλείμματα.

Η αντιμετώπιση της κρίσης της Ευρωζώνης από την ΕΕ χαρακτηρίστηκε από την εφαρμογή αυστηρών πολιτικών λιτότητας, απορρύθμισης των αγορών και ιδιωτικοποιήσεων, με περιορισμένες θεσμικές αλλαγές που θα βελτίωναν εσωτερικές αδυναμίες. Συγκεκριμένα, η απόρριψη της επιλογής διαγραφής μέρους του χρέους (με εξαίρεση την Ελλάδα το 2011) και η δημιουργία του

¹¹³ Sigmalive, "Υπ. Υγείας: Πάνω από €200 εκ. οι δαπάνες αντιμετώπισης της πανδημίας", 2023.

¹¹⁴ OECD and European Observatory on Health Systems and Policies, "Cyprus: Country Health Profile", 2023.

Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας αποτέλεσαν σημαντικές πτυχές αυτής της προσέγγισης. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση της κρίσης, μέσω προγραμμάτων αγοράς ομολόγων και μείωσης των επιτοκίων. Η κρίση δημιούργησε ένα διάλογο για την αναγκαιότητα περαιτέρω θεσμικών αλλαγών στην Ευρωζώνη, όπως η δημιουργία ενός κοινού δημοσιονομικού μηχανισμού.

Οι οφειλέτριες χώρες υποχρεώθηκαν να εξασφαλίσουν δημοσιονομική σταθερότητα μέσω λιτότητας, δηλαδή μείωσης δημόσιων δαπανών και αύξηση των φορολογικών εσόδων. Έτσι, το κόστος της κρίσης μετατοπίστηκε σε μεγάλο βαθμό προς τις χώρες οφειλέτες, ενώ η απώλεια ανταγωνιστικότητας αποδόθηκε στην έλλειψη εγχώριων «μεταρρυθμίσεων». Οι θεσμικές αλλαγές που ακολούθησαν την κρίση ενίσχυσαν το δυσλειτουργικό πλαίσιο της Ευρωζώνης: Η δημοσιονομική πειθαρχία ενισχύθηκε, καθιστώντας τη λιτότητα κεντρικό πυλώνα της φιλοσοφίας της Ευρωζώνης, με αυστηρότερη εφαρμογή του Συμφώνου Σταθερότητας. Η αύξηση της ανταγωνιστικότητας επιδιώχθηκε κυρίως μέσω συμπίεσης μισθών, ιδιωτικοποίησης δημόσιας περιουσίας και απορρύθμισης των αγορών, στα πλαίσια της Νεοφιλελεύθερης αναπτυξιακής ατζέντας.

Η δημιουργία της ΟΝΕ αποτέλεσε πρόταση για ένα μοντέλο όπου η συνεργασία και η ισότητα θα επέτρεπαν τη συλλογική λήψη αποφάσεων. Αντί των στόχων αυτών, η ΟΝΕ στην πράξη έδωσε στη Γερμανία μεγάλα περιθώρια εξυπηρέτησης των εθνικών και επιχειρηματικών της συμφερόντων, εδραιώνοντας την κυριαρχία της στον οικονομικό και πολιτικό τομέα της Ευρώπης. Σε σημαντικό βαθμό, αυτό έχει γίνει εις βάρος των εργαζομένων και των χαμηλόμισθων κοινωνικών στρωμάτων. Η Ευρωζώνη, αντιμετωπίζει προκλήσεις, σχετικά με τη δημοκρατική λογοδοσία, και τη διαφάνεια των διαδικασιών λήψης αποφάσεων, ενώ ο διάλογος σχετικά με την αναγκαιότητα μεταρρυθμίσεων στην Ευρωζώνη, παραμένει ανοιχτός.

Η αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης αποδεικνύεται ανεπαρκής και οι οικονομολόγοι εδώ και καιρό επισημαίνουν την ανάγκη για δομές όπως μηχανισμό δημοσιονομικών μεταβιβάσεων και τραπεζική ένωση. Ο θεμελιώδης θεσμικός μηχανισμός της ήταν η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, που λειτούργησε ανεξάρτητα χωρίς να κατέχει κρατικό χρέος.

Αντίστοιχα, το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης αποσκοπούσε στον περιορισμό του δημοσιονομικού ελλείμματος, ενώ η επιβολή του τελικά ανατέθηκε στα κράτη. Στην κρίση, εξελίχθηκε στο πιο αυστηρό Δημοσιονομικό Σύμφωνο, εισάγοντας κυρώσεις για μη συμμόρφωση των κρατών-μελών.¹¹⁵

Ωστόσο, οι θεσμικές προκλήσεις δεν εξηγούν πλήρως τις τρέχουσες δυσκολίες της Ευρωζώνης και της ΕΕ. Η αδυναμία φορολογικής αλληλεγγύης και η υποχρέωση κάθε χώρας να διαχειρίζεται το δικό της χρέος είναι εγγενή χαρακτηριστικά της Ευρωζώνης ως συμμαχία κυρίαρχων κρατών. Σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, όπου υπάρχει ενιαία ομοσπονδιακή κυβέρνηση και μηχανισμός φορολογικής αλληλεγγύης, η Ευρωζώνη δεν διαθέτει κεντρικό δημοσιονομικό μηχανισμό, γεγονός που δυσχεραίνει τη διαχείριση κρίσεων και την αποφυγή ακραίων ανισορροπιών μεταξύ των κρατών μελών. Αυτή η διαφορά έχει δημιουργήσει δυσκολίες στην εφαρμογή μιας κοινής οικονομικής πολιτικής, που θα βοηθούσε στη σταθερότητα της Ευρωζώνης, και έχει οδηγήσει σε πολιτικές λιτότητας με αρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις.

Η προστασία του περιβάλλοντος και η μετάβαση σε ένα πιο βιώσιμο οικονομικό μοντέλο αποτελούν βασικούς στόχους της ΕΕ. Ωστόσο, η εφαρμογή των πολιτικών της πράσινης ανάπτυξης δεν είναι ουδέτερη, καθώς επιφέρει σημαντικές οικονομικές επιπτώσεις, στην περίπτωση που εφαρμοσθεί ως έχει. Οι οικονομικές επιπτώσεις είναι ιδιαίτερα δυσμενείς για τις μικρότερες και πιο ευάλωτες οικονομίες, όπως αυτή της Κύπρου.

Πρώτον, συνεπάγεται υψηλό αρχικό κόστος επένδυσης σε νέες τεχνολογίες και υποδομές. Η μετάβαση σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης και η ανάπτυξη βιώσιμων συστημάτων μεταφορών απαιτούν σημαντικά κεφάλαια. Για μια μικρή οικονομία με περιορισμένους δημόσιους και ιδιωτικούς πόρους, η εξεύρεση αυτών των κεφαλαίων μπορεί να είναι ιδιαίτερα δύσκολη, οδηγώντας ενδεχομένως σε αύξηση του δημόσιου χρέους ή σε επιβράδυνση άλλων σημαντικών αναπτυξιακών έργων.

Δεύτερον, αυξάνει το λειτουργικό κόστος για τις επιχειρήσεις και τους καταναλωτές. Η μετάβαση σε πιο πράσινες πρακτικές μπορεί να οδηγήσει σε υψηλότερες τιμές ενέργειας, τουλάχιστον αρχικά, καθώς οι νέες τεχνολογίες ωριμάζουν και αποκτούν οικονομίες κλίμακας. Αυτό μπορεί να επηρεάσει την

¹¹⁵ Θάνος Τσίρος, "Τελικό πράσινο φως των υπουργών Οικονομικών της ΕΕ στο Σύμφωνο Σταθερότητας", *Ναυτεμπορική*, 12/04/2024.

ανταγωνιστικότητα των τοπικών επιχειρήσεων, ιδιαίτερα αυτών που δραστηριοποιούνται σε διεθνώς ανταγωνιστικούς τομείς.

Τρίτον, η έλλειψη εγχώριας τεχνογνωσίας και εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού καθιστά την εφαρμογή πιο δύσκολη και δαπανηρή. Η πράσινη μετάβαση απαιτεί νέες δεξιότητες και γνώσεις. Οι μικρότερες οικονομίες συχνά αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην ανάπτυξη και την προσέλκυση αυτού του εξειδικευμένου προσωπικού, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη εξάρτηση από ξένους εμπειρογνώμονες και σε αύξηση του κόστους των έργων.

Τέταρτον, η δομή της οικονομίας μπορεί να είναι πιο ευάλωτη στις αλλαγές που επιφέρει η πράσινη μετάβαση. Για παράδειγμα, μια οικονομία που εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τουρισμό, όπως η κυπριακή, μπορεί να επηρεαστεί από νέους περιβαλλοντικούς κανονισμούς στις μεταφορές ή στην κατασκευή ξενοδοχειακών μονάδων. Η έλλειψη διαφοροποίησης της οικονομίας καθιστά πιο δύσκολη την απορρόφηση των οικονομικών κλυδωνισμών από την πράσινη μετάβαση.

Πέμπτον, η άνιση κατανομή των ευρωπαϊκών κονδυλίων και η γραφειοκρατία μπορεί να εμποδίσουν την αποτελεσματική αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων. Παρόλο που υπάρχουν ευρωπαϊκά προγράμματα για την πράσινη μετάβαση, η πρόσβαση σε αυτά μπορεί να είναι πιο δύσκολη για τις μικρότερες διοικήσεις λόγω περιορισμένων διοικητικών ικανοτήτων και γραφειοκρατικών εμποδίων.

Τέλος, η επιβολή ενιαίων ευρωπαϊκών πολιτικών χωρίς να λαμβάνονται υπ' όψιν οι ιδιαιτερότητες των μικρότερων οικονομιών μπορεί να οδηγήσει σε δυσανάλογες επιβαρύνσεις. Οι ανάγκες και οι δυνατότητες μιας μεγάλης βιομηχανικής οικονομίας διαφέρουν σημαντικά από αυτές μιας μικρής, νησιωτικής οικονομίας όπως η Κύπρος. Η έλλειψη ευελιξίας στις πολιτικές μπορεί να θέσει σε μειονεκτική θέση τις μικρότερες χώρες.

Συνεπώς, είναι ζωτικής σημασίας οι πολιτικές για την πράσινη μετάβαση να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν με τρόπο που να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες προκλήσεις και ευαισθησίες των μικρότερων οικονομιών, διασφαλίζοντας μια δίκαιη και βιώσιμη μετάβαση για όλες τις χώρες-μέλη της ΕΕ.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η πολιτική της ΕΕ που απαγορεύει τη διάθεση ανταλλακτικών για παλαιότερα αυτοκίνητα, με στόχο τη μείωση των ρύπων

μέσω της αντικατάστασης αυτών των οχημάτων με ηλεκτρικά. Αν και η λογική αυτής της πολιτικής βασίζεται στην προώθηση καθαρότερων τεχνολογιών, στην πράξη λειτουργεί ως ένα επιπλέον οικονομικό βάρος για τα νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος. Σημειώνεται ότι το κόστος αγοράς ηλεκτρικών αυτοκινήτων, ακόμη και με κυβερνητική χορηγία, παραμένει απαγορευτικό για πλείστα νοικοκυριά.

Στην Κύπρο, όπου το σύστημα δημόσιων συγκοινωνιών είναι ανεπαρκές, η έλλειψη οικονομικά προσιτών μεταφορικών λύσεων μεταφράζεται σε δυσκολίες μετακίνησης για μεγάλα τμήματα του πληθυσμού. Παράλληλα, η προώθηση της ηλεκτροκίνησης παρουσιάζεται ως η κύρια λύση για την προστασία του περιβάλλοντος, όταν είναι γνωστό ότι οι μπαταρίες λιθίου των ηλεκτρικών αυτοκινήτων έχουν σοβαρές περιβαλλοντικές επιπτώσεις, τόσο κατά την εξόρυξη των υλικών τους όσο και κατά την απόρριψή τους.

Η προτεινόμενη επιβολή των νέων "πράσινων" φορολογιών από τον Μάιο του 2025 αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της αναντιστοιχίας μεταξύ των ευρωπαϊκών πολιτικών και της κυπριακής οικονομικής πραγματικότητας. Αντί να προωθούν μια σταδιακή και ισορροπημένη μετάβαση προς πιο βιώσιμες πρακτικές, οι νέες φορολογικές επιβαρύνσεις πλήττουν δυσανάλογα τους πολίτες και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, ιδιαίτερα σε μια περίοδο όπου η ακρίβεια και το αυξημένο κόστος ζωής έχουν ήδη μειώσει σημαντικά την αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών.

Οι πέντε νέες φορολογίες που θα εφαρμοστούν μεταγενέστερα περιλαμβάνουν:¹¹⁶

1. Φόρο άνθρακα στα καύσιμα κίνησης, με αρχική αύξηση 5,95 σεντ ανά λίτρο (5 σεντ πλέον ΦΠΑ), που θα φτάσει τα 10 σεντ έως το 2026. Ο φόρος προβλέπεται να αυξηθεί σταδιακά στα 25 σεντ ανά λίτρο έως το 2033, οδηγώντας σε συνολική αύξηση τιμών κατά 29,8 σεντ ανά λίτρο.
2. Φόρο άνθρακα στα καύσιμα παραγωγής, με αρχική αύξηση 8,33 σεντ ανά λίτρο, που θα ανέλθει στα 14 σεντ μέχρι το 2026.
3. Ειδικό τέλος ύδατος.
4. Τέλος για τα απόβλητα.
5. Τέλος ανά διανυκτέρευση στον τουριστικό κλάδο, ύψους €2,5 ανά διανυκτέρευση.

¹¹⁶ Κατερίνα Ηλιάδη, "Οι πέντε νέες φορολογίες που θα επιβαρύνουν τους πολίτες από τον Μάιο", *Διάλογος*, 09/04/2024.

Η επιβάρυνση των νοικοκυριών από αυτές τις φορολογικές αλλαγές θα είναι αισθητή. Ενδεικτικά, για ένα μέσο νοικοκυριό που ξοδεύει €300 μηνιαίως σε καύσιμα και €1.000 ετησίως σε πετρέλαιο θέρμανσης, η ετήσια επιβάρυνση από τον φόρο άνθρακα εκτιμάται σε περίπου €210. Επιπλέον, η εισαγωγή του νέου Συστήματος Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπής έως το 2030 αναμένεται να επιφέρει περαιτέρω αύξηση στις λιανικές τιμές των καυσίμων κατά 15%.¹¹⁷

Ένα κρίσιμο ζήτημα που δεν έχει ληφθεί υπ' όψιν είναι ότι η αύξηση των φόρων στα καύσιμα δεν σημαίνει απαραίτητα αύξηση των κρατικών εσόδων. Στην κυπριακή πραγματικότητα, όπου οι πολίτες μπορούν εύκολα να προμηθευτούν φθηνότερα καύσιμα από τις κατεχόμενες περιοχές, το μόνο που επιτυγχάνεται είναι η αύξηση των εσόδων στα κατεχόμενα. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, το κράτος χάνει €80 με €85 εκατ. ετησίως από ανείσπρακτους φόρους λόγω αυτής της πρακτικής.¹¹⁸ Αντί να αυξήσει τη φορολογική επιβάρυνση στα καύσιμα, η κυπριακή κυβέρνηση θα μπορούσε να ενισχύσει εναλλακτικές πολιτικές, όπως κίνητρα για εγκατάσταση ηλιακών πάνελ στα οχήματα ή επιδοτήσεις για αναβάθμιση των καυσίμων σε λιγότερο ρυπογόνες μορφές.

Επιπλέον, οι συγκεκριμένες φορολογίες δεν επιβάλλονται από την ΕΕ αλλά ενσωματώθηκαν στο Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας από την προηγούμενη κυβέρνηση και διατηρήθηκαν από τη σημερινή χωρίς καμία επαναδιαπραγμάτευση. Αυτό καταρρίπτει το επιχείρημα ότι οι συγκεκριμένες φορολογίες είναι ευρωπαϊκή υποχρέωση.

Η πράσινη μετάβαση δεν μπορεί να υλοποιηθεί με τιμωρητικές πολιτικές που επιβαρύνουν τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα. Αντιθέτως, η Κύπρος θα έπρεπε να επικεντρωθεί σε ένα μακροπρόθεσμο σχέδιο σταδιακής μετάβασης, με προτεραιότητα στην αξιοποίηση των πλούσιων φυσικών της πόρων, όπως η ηλιακή ενέργεια.

Δεν είναι δυνατόν η Κύπρος να εφαρμόσει τις ίδιες πολιτικές με τη Σουηδία ή τη Γερμανία, χώρες με διαφορετικές οικονομικές δυνατότητες και καλύτερες πρόνοιες για περιβαλλοντική προστασία.

¹¹⁷ Γιώργος Κωνσταντίνου, "Φορολογική μεταρρύθμιση: όπου χαμηλόμισθος και η μοίρα του", *op. cit.*

¹¹⁸ Μιχάλης Περισιάνης, "Καύσιμα: €180 εκ. στα πρατήρια των κατεχομένων από Ε/Κ", *Economy Today*, 12/04/2022.

Η ΕΕ, αναγνωρίζοντας τις αυξανόμενες προκλήσεις ασφαλείας, προχώρησε στην εισαγωγή του προγράμματος «Rearm Europe». Αυτό το φιλόδοξο σχέδιο προβλέπει την κινητοποίηση έως και 800 δισ. ευρώ για την ενίσχυση της ευρωπαϊκής άμυνας τα επόμενα χρόνια. Μέσω ενός νέου χρηματοδοτικού εργαλείου, θα συγκεντρωθούν €150 δισ. από τις αγορές, τα οποία θα διατεθούν ως δάνεια στα κράτη-μέλη για επενδύσεις σε τομείς όπως η πυραυλική άμυνα, τα συστήματα πυροβολικού, πυραύλους, τα πυρομαχικά και τα drones.¹¹⁹

Ένα κρίσιμο στοιχείο του προγράμματος είναι η ενεργοποίηση της «ρήτρας εξαίρεσης», η οποία επιτρέπει στα κράτη-μέλη να αυξήσουν τις αμυντικές τους δαπάνες χωρίς να παραβιάζουν το Σύμφωνο Σταθερότητας. Συγκεκριμένα, τα ελλείμματα των κρατών-μελών μπορούν να αυξηθούν κατά 1,5 ποσοστιαία μονάδα πάνω από το τρέχον όριο του 3% του ΑΕΠ, υπό την προϋπόθεση ότι οι επιπλέον δαπάνες αφορούν αποκλειστικά την άμυνα. Αυτό δημιουργεί δημοσιονομικό χώρο για επιπλέον €257 δισ. σε ετήσιες δαπάνες για τα επόμενα τέσσερα χρόνια, με συνολικό μέγιστο δυνατό ποσό €650 δισ., εάν οι επιπλέον δαπάνες πραγματοποιηθούν το πρώτο έτος εφαρμογής των αποφάσεων.¹²⁰

Αξιζει να σημειωθεί ότι η ΕΕ, η οποία στο παρελθόν επέβαλε αυστηρά μέτρα λιτότητας σε χώρες που υπερέβαιναν το όριο του 3% του ελλείμματος, όπως η Ελλάδα και η Κύπρος, τώρα επιτρέπει την υπέρβαση αυτού του ορίου για αμυντικές δαπάνες. Αντίθετα, εξακολουθεί να διατηρεί αυστηρή στάση απέναντι σε πρόσθετες δαπάνες για την κοινωνική πρόνοια, υπογραμμίζοντας μια διαφοροποιημένη προσέγγιση στη δημοσιονομική πολιτική, αλλά και τη Νεοφιλελεύθερη αντίληψη και προσανατολισμό που διέπει τις αποφάσεις της ΕΕ.¹²¹

Η αντίφαση αυτή καθίσταται ακόμη πιο έντονη αν αναλογιστεί κανείς ότι η ΕΕ εξακολουθεί να απορρίπτει κάθε αίτημα για χαλάρωση των δημοσιονομικών περιορισμών όταν πρόκειται για δαπάνες κοινωνικού χαρακτήρα, όπως η υγεία, η παιδεία και η στήριξη των πιο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Αντιθέτως, η δημοσιονομική χαλάρωση φαίνεται να είναι αποδεκτή μόνο όταν εξυπηρετεί στρατιωτικές δαπάνες.¹²²

¹¹⁹ Βασίλης Νέδος, "Κινητοποίηση 800 δισ. ευρώ για την άμυνα - τι σημαίνει για την Ελλάδα η ρήτρα εξαίρεσης", *Καθημερινή*, 28/03/2024.

¹²⁰ European Commission, "Statement", 25/06/2024.

¹²¹ Yanis Varoufakis, "EU Summit Fuels War Over Peace: Our Demand for a Diplomatic Solution for Ukraine", *DiEM25*, 19/03/2024.

¹²² Συχνά για την αγορά αμερικανικών και γερμανικών όπλων βλέπε συναφώς *ibid*.

Η απόφαση της ΕΕ να ενισχύσει τη στρατιωτικοποίηση της Ευρώπης και να εμπλακεί, έστω και έμμεσα, σε έναν πόλεμο εκτός των συνόρων της, εγείρει σοβαρά ερωτήματα σχετικά με τον προσανατολισμό της. Αντί να επενδύει ενεργά στην ειρήνη και στη σταθερότητα, η ΕΕ ενισχύει τη στρατιωτική της παρουσία και εμπλέκεται σε μια σύγκρουση με έντονο ιδεολογικό υπόβαθρο και ιστορικές αγκυλώσεις, οι οποίες δεν συνάδουν με τις προκλήσεις της σύγχρονης εποχής, υπονομεύοντας παράλληλα την ευημερία των Ευρωπαίων πολιτών. Ταυτόχρονα παραγνωρίζει την κατοχή μέρους της Κυπριακής Δημοκρατίας από την Τουρκία.

Η ΕΕ οφείλει να διασφαλίζει την ενότητα και την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών, προκειμένου να ανταποκριθεί στις πραγματικές οικονομικές και εμπορικές προκλήσεις του σήμερα. Παράλληλα, ο διάλογος για τον ρόλο της ΕΕ στην παγκόσμια γεωπολιτική σκακιέρα πρέπει να καθοδηγείται από τα γνήσια συμφέροντα των Ευρωπαίων πολιτών, διασφαλίζοντας ότι οι αποφάσεις της υπηρετούν τη συλλογική ευημερία και όχι τα στενά γεωπολιτικά ή στρατιωτικά συμφέροντα ορισμένων κρατών-μελών της. Ο επανεξοπλισμός της Ευρώπης, σε μια περίοδο που οι ευρωπαϊκές κοινωνίες αντιμετωπίζουν σοβαρές προκλήσεις όπως η ενεργειακή κρίση, ο πληθωρισμός η φτώχεια και η κοινωνική ανισότητα, δείχνει ότι η πολιτική βούληση για δημοσιονομική ευελιξία υπάρχει—αλλά μόνο όταν εξυπηρετεί συγκεκριμένα γεωπολιτικά συμφέροντα. Το «Rearm Europe», λοιπόν, δεν αποτελεί απλώς μια απάντηση στις σημερινές γεωπολιτικές απειλές, αλλά μια σαφή ένδειξη της μετατόπισης της ΕΕ προς μια πιο στρατιωτικοποιημένη και οικονομικά άνιση ένωση.

Ο πόλεμος στην Ουκρανία έχει αναδείξει τις αδυναμίες της ενεργειακής στρατηγικής της ΕΕ, με τις υψηλές τιμές ενέργειας να αποτελούν πλέον διαρθρωτικό πρόβλημα για την ευρωπαϊκή οικονομία. Η απόφαση της ΕΕ να περιορίσει δραματικά τις εισαγωγές ρωσικού φυσικού αερίου μέσω αγωγών, σε συνδυασμό με τις κυρώσεις που επιβλήθηκαν στη Ρωσία, είχε ως αποτέλεσμα την αναζήτηση εναλλακτικών πηγών ενέργειας. Η εναλλακτική ενεργειακή πηγή που υιοθέτησε η ΕΕ είναι το υγροποιημένο φυσικό αέριο (LNG), το οποίο ωστόσο παρουσιάζει σημαντικά υψηλότερο κόστος. Αυτή η στροφή προκάλεσε απότομη αύξηση των τιμών ενέργειας, με την Ευρώπη να αντιμετωπίζει κόστος υπερδιπλάσιο σε σύγκριση με τις ΗΠΑ και την Κίνα, υπονομεύοντας την ανταγωνιστικότητα της ΕΕ.¹²³

¹²³ Γιάννης Κιμπούροπουλος, "Η ανεπάρκεια της ΕΕ και στην αντιμετώπιση της ενεργειακής ακρίβειας", *Εφημερίδα των Συντακτών*, 15/10/2023.

Η ΕΕ επιχείρησε να αντιμετωπίσει την κρίση μέσω ενός σχεδίου δράσης που επικεντρώνεται σε οκτώ βασικά σημεία. Η στρατηγική στροφή προς την προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας θεωρείται θετική, ωστόσο απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή στη διαχείριση των πιεστικών χρονοδιαγραμμάτων που έχουν τεθεί. Πρόσθετα, υπάρχουν ανησυχίες ότι τα προτεινόμενα μέτρα δεν αντιμετωπίζουν ριζικά το πρόβλημα των υψηλών τιμών ενέργειας. Η αγορά αντέδρασε με σκεπτικισμό στις προτάσεις της ΕΕ, αφού φαίνεται ότι αυτές διασφαλίζουν περισσότερο τα συμφέροντα των μεγάλων ενεργειακών ομίλων. Αντίθετα, δεν περιλαμβάνουν ουσιαστικές παρεμβάσεις για τη μείωση των κερδοσκοπικών φαινομένων.¹²⁴

Για την Κύπρο, η αύξηση του ενεργειακού κόστους είχε σημαντικές επιπτώσεις τόσο για τα νοικοκυριά όσο και για τις επιχειρήσεις. Η χώρα, όντας απομονωμένη ενεργειακά, αντιμετωπίζει υψηλότερο κόστος ηλεκτρικής ενέργειας λόγω της εξάρτησής της από εισαγόμενα καύσιμα. Επιπλέον, η αβεβαιότητα σχετικά με τις προοπτικές εκμετάλλευσης των εγχώριων κοιτασμάτων φυσικού αερίου και η αργή μετάβαση προς τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας καθιστούν την κατάσταση ακόμα πιο δύσκολη.¹²⁵

Η Κύπρος είναι το μοναδικό κράτος-μέλος που παραμένει σε ενεργειακή απομόνωση, καθώς είναι αποκομμένη από όλα τα ενεργειακά δίκτυα της ΕΕ και δεν μπορεί να υλοποιήσει τους στόχους για πράσινη μετάβαση. Ως αποτέλεσμα, οι τιμές της ηλεκτρικής ενέργειας στην Κύπρο είναι σχετικά ψηλές και η ενεργειακή φτώχεια απασχολεί ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας, η Κύπρος κατατάσσεται ως η δεύτερη ακριβότερη χώρα στην ΕΕ ως προς το κόστος της ηλεκτρικής ενέργειας για τους καταναλωτές.¹²⁶

Περισσότεροι από 34 εκατομμύρια πολίτες στην ΕΕ αντιμετωπίζουν το φαινόμενο της ενεργειακής φτώχειας, με τις ευπαθείς ομάδες να υφίστανται τις μεγαλύτερες επιπτώσεις. Η Κύπρος καταλαμβάνει τη 2η θέση στην Ευρώπη με ποσοστό 19,3%, γεγονός που υποδηλώνει ότι 1 στα 5 νοικοκυριά δυσκολεύεται να καλύψει τις ενεργειακές του ανάγκες. Η κατάσταση αυτή έχει σοβαρές

¹²⁴ Γιάννης Κιμπουρόπουλος, "Η ανεπάρκεια της ΕΕ και στην αντιμετώπιση της ενεργειακής ακρίβειας", *op. cit.*

¹²⁵ Χρίστος Χριστοφίδης, "Ενεργειακή ασφάλεια: Στις ευάλωτες χώρες η Κύπρος", *Πολίτης*, 20/03/2024.

¹²⁶ Terra Cyprica, "Στη δεύτερη θέση η Κύπρος σε ποσοστό ενεργειακής φτώχειας", 08/12/2023.

κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις, οδηγώντας πολλά νοικοκυριά σε επισφαλείς συνθήκες διαβίωσης.¹²⁷

Τα υψηλά ενεργειακά κόστη δεν επηρεάζουν μόνο το βιοτικό επίπεδο, αλλά έχουν και τραγικές συνέπειες. Πρόσφατα στη Λεμεσό, δύο άνδρες από την Αίγυπτο, ηλικίας 28 και 42 ετών, έχασαν τη ζωή τους από αναθυμιάσεις μονοξειδίου του άνθρακα στην προσπάθειά τους να ζεσταθούν, ενώ προηγουμένως πενταμελής οικογένεια κάηκε ζωντανή μετά από φωτιά σε οροφωδιαμέρισμα στον Άγιο Νικόλαο Λεμεσού.¹²⁸

Το 35% των ατόμων που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού στην ΕΕ ανέφεραν ότι ζουν σε κατοικία που δεν είναι αρκετά ζεστή, ώστε να νιώθουν άνετα κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Αυτή η πραγματικότητα επιβεβαιώνει το μέγεθος της ενεργειακής κρίσης και την ανάγκη για άμεση δράση τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο.¹²⁹

VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΗ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗΣ ΝΕΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Η επιβίωση της Κυπριακής Δημοκρατίας μετά την τουρκική εισβολή του 1974 ήταν πραγματικά ένα θαύμα. Ο ρόλος της οικονομίας ήταν καθοριστικής σημασίας. Η εντυπωσιακή οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη που παρατηρήθηκε στην πορεία του χρόνου επέτρεψε στη χώρα να ακολουθήσει μεταγενέστερα με επιτυχία την ενταξιακή της πορεία στην ΕΕ. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι στην πορεία του χρόνου υπήρξαν στρεβλώσεις οι οποίες δεν αντιμετωπίστηκαν επαρκώς, όπως η υπερεξέλιξη του χρηματοπιστωτικού τομέα και των συναφών υπηρεσιών, η φούσκα στην αγορά ακινήτων και το σκάνδαλο του χρηματιστηρίου. Επιπρόσθετα, οι ψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης δημιούργησαν μια τάση επανάπαυσης.

Με την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ, και ιδίως μετά την υιοθέτηση του ευρώ την 1^η Ιανουαρίου 2008, σημαντικές κρατικές αρμοδιότητες μεταφέρθηκαν σε ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα. Παράλληλα, από την κυπριακή πλευρά επικράτησε μια αίσθηση εφησυχασμού, συνοδευόμενη από υψηλές προσδοκίες σχετικά με

¹²⁷ Μαρία Ηρακλέους, "Εφιάλτης η ενεργειακή φτώχεια σε Κύπρο και Ευρώπη", *Φιλελεύθερος*, 11/11/2023.

¹²⁸ Σταύρος Μαλάς, "Η ενεργειακή φτώχεια κοστίζει ζωές", *Διάλογος*, 23/01/2024.

¹²⁹ Σταύρος Μαλάς, "Στην Κύπρο η ενεργειακή φτώχεια μαστίζει μεγάλο μέρος του πληθυσμού", *Διάλογος*, 18/12/2023.

τα οφέλη της ευρωπαϊκής ένταξης και της νέας νομισματικής πραγματικότητας. Ωστόσο, αυτή η προσέγγιση οδήγησε στην υποτίμηση και παραμέληση του πολυδιάστατου ρόλου του κράτους στη διαμόρφωση και εφαρμογή οικονομικών και θεσμικών πολιτικών.

Δύο δεκαετίες μετά την ένταξή της στην ΕΕ, η Κύπρος δεν έχει αποκομίσει τα αναμενόμενα οικονομικά οφέλη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι η αγοραστική δύναμη των Κυπρίων το 2023 παρέμεινε στο ίδιο επίπεδο με εκείνη του 2008, παρά την αύξηση του ΑΕΠ. Αυτό υποδηλώνει ότι η πραγματική ευημερία των πολιτών όχι μόνο δεν βελτιώθηκε αλλά έχει παραμείνει στάσιμη για 15 ολόκληρα χρόνια. Αναπόφευκτα έχει επέλθει αύξηση της ανισότητας, συρρίκνωση της μεσαίας τάξης και αύξηση των ποσοστών του πληθυσμού που είναι κάτω από το όριο της φτώχειας.

Διάφορες σχολές σκέψης υποστηρίζουν ότι ο ρόλος του κράτους είναι απαραίτητος. Δεν είναι δυνατό να αφήνονται όλα τα ζητήματα στην ελεύθερη αγορά. Ένα σοβαρό πρόβλημα είναι ότι πλέον δεν εξασκείται στον βαθμό που θα έπρεπε ο στρατηγικός, κοινωνικός και επιδιαιτητικός ρόλος του κράτους. Πέραν τούτου, υπήρξε μια επικέντρωση στο θέμα των δημοσιονομικών ελλειμάτων ή/και πλεονασμάτων ως αποτέλεσμα του συγκεκριμένου υποδείγματος καθώς και των προτεραιοτήτων της ΕΕ. Και ενώ η διάσταση αυτή είναι σημαντική, η δημοσιονομική πολιτική δεν εξαντλείται στα ελλείματα ή στα πλεονάσματα.

Το Νεοφιλελεύθερο μοντέλο, το οποίο εστιάζει στη μεγιστοποίηση του κέρδους, είναι κυρίαρχο τις τελευταίες δεκαετίες στην ΕΕ και επηρεάζει όλες τις εκφάνσεις του δημόσιου βίου. Το μοντέλο αυτό θα πρέπει να αντικατασταθεί από ένα υπόδειγμα το οποίο λαμβάνει υπ' όψιν και άλλους κοινωνικούς στόχους. Και ενώ η ιδιωτική πρωτοβουλία σε τομείς όπως η υγεία και η εκπαίδευση είναι θεμιτή, επιβάλλεται όπως υπάρχουν πλαίσια τα οποία διασφαλίζουν την ποιότητα των υπηρεσιών.

Η Κύπρος φαίνεται να ακολουθεί ένα αντιφατικό μοντέλο, το οποίο στηρίζεται στις πελατειακές σχέσεις και στην αύξηση των μισθών του δημόσιου τομέα χωρίς να συνοδεύεται από αντίστοιχη αύξηση της παραγωγικότητας, ενώ στους υπόλοιπους τομείς υφίσταται και εφαρμόζεται μια Νεοφιλελεύθερη προσέγγιση. Παρότι η κυπριακή κυβέρνηση συμμορφώνεται με τις απαιτήσεις των οίκων αξιολόγησης για δημοσιονομική πειθαρχία και «εκσυγχρονισμό» της αγοράς

εργασίας, στην πράξη διατηρεί έναν υπερδιογκωμένο και ευνοημένο δημόσιο τομέα. Το φαινόμενο αυτό αναδεικνύει μια βαθειά αντίφαση: ενώ προωθούνται πολιτικές λιτότητας και ευελιξίας στην ιδιωτική οικονομία, ο δημόσιος τομέας παραμένει σχετικά άθικτος, με υψηλούς μισθούς, εργασιακή ασφάλεια και προνόμια που δεν συνάδουν με τις αρχές του Νεοφιλελευθερισμού. Η επιλεκτική εφαρμογή αυτών των πολιτικών αποκαλύπτει ότι ο Νεοφιλελευθερισμός στην Κύπρο δεν λειτουργεί ως συνεκτικό οικονομικό δόγμα, αλλά ως εργαλείο αναδιάρθρωσης με ταξικές και πολιτικές προτεραιότητες. Αξίζει να σημειωθεί ότι η παρούσα ανάλυση δεν προϋποθέτει πως η συμμόρφωση με το Νεοφιλελεύθερο μοντέλο αποτελεί επιθυμητό στόχο. Αντίθετα, επισημαίνει ότι η επιλεκτική και αντιφατική εφαρμογή του στην Κύπρο οξύνει τις κοινωνικές ανισότητες και δημιουργεί σοβαρές στρεβλώσεις στη λειτουργία της οικονομίας.

Η οικονομική κρίση στην Κύπρο είχε τόσο ενδογενείς όσο και εξωγενείς αιτίες. Το κράτος και τα περισσότερα νοικοκυριά ξόδευαν πέραν των δυνατοτήτων τους. Πέραν τούτου, δεν κατανοήθηκε επαρκώς ότι με τη συμμετοχή στην Ευρωζώνη «οι όροι του παιχνιδιού» διαφοροποιήθηκαν δραστικά. Πάνω απ' όλα όμως ο τραπεζικός τομέας και οι αρμόδιες αρχές φέρουν τη μεγαλύτερη ευθύνη για την οικονομική κρίση. Εντούτοις, ούτε η κυβέρνηση αλλά ούτε και το μεγαλύτερο μέρος του πολιτικού συστήματος κατανόησαν τα τεκταινόμενα. Και όλα αυτά λάμβαναν χώρα ενώ η αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης ήταν προβληματική και η Ελλάδα στην οποία η Κύπρος ήταν εκτεθειμένη είχε μεγαλύτερα και σοβαρότερα προβλήματα. Επίσης, το Μνημόνιο που δόθηκε από την Τρόικα στην Κύπρο ήταν τιμωρητικό και μη ορθολογιστικό.

Επιπρόσθετα, παρατηρήθηκε μια ανησυχητική άνοδος των δεικτών διαφθοράς τα τελευταία χρόνια, με εκτεταμένα φαινόμενα νεποτισμού, αθέμιτων συναλλαγών, έλλειψης διαφάνειας στις δημόσιες συμβάσεις και κατάχρησης εξουσίας να υπονομεύουν τη διαφάνεια και τη λογοδοσία, διαβρώνοντας την εμπιστοσύνη των πολιτών στους θεσμούς.

Παράλληλα, η κοινωνική πόλωση εντείνεται, με τις εντάσεις να επιδεινώνονται, μεταξύ άλλων, από την αυξημένη μεταναστευτική πίεση. Διαφαίνεται ότι στην Κύπρο έχει ξεπεραστεί το όριο μετανάστευσης που μπορεί να απορροφήσει η χώρα, γεγονός που ενισχύει τις προκλήσεις στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και στη λειτουργία των δημόσιων υπηρεσιών.

Πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρξε μια σοβαρή υποτίμηση των προκλήσεων που συνεπαγόταν η ένταξη σε ένα εξαιρετικά ανταγωνιστικό οικονομικό περιβάλλον. Η προετοιμασία για τις δυσκολίες που η Κύπρος θα αντιμετώπιζε ως μέλος της ΕΕ και, ειδικότερα, της Ευρωζώνης, αποδείχθηκε ανεπαρκής. Επιπλέον, δεν πραγματοποιήθηκε η αναγκαία διερεύνηση σχετικά με το κατά πόσον η χώρα διέθετε τα απαιτούμενα εφόδια για να ανταποκριθεί επιτυχώς στις συνθήκες αυτού του ενισχυμένου ανταγωνισμού.

Υπογραμμίζεται ότι σημαντικοί τομείς της οικονομίας εξαγοράζονται από ξένα κεφάλαια. Ενδεικτικό της όλης κατάστασης είναι ότι ο τραπεζικός τομέας σήμερα εν πολλοίς ανήκει σε ξένα συμφέροντα. Μετά το κλείσιμο των Κυπριακών Αερογραμμών η συναφής αγορά καλύπτεται εξ ολοκλήρου από ξένες αεροπορικές εταιρίες.

Ξένα κεφάλαια έχουν επίσης διεισδύσει στους τομείς της υγείας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ξένες εταιρίες αγοράζουν ακόμα και υπεραγορές. Ταυτόχρονα στον τομέα των ακινήτων παρατηρούνται αρκετές εξαγορές ακινήτων από ξένους. Η όλη εικόνα εμπεριέχει σοβαρούς κινδύνους. Το κράτος απέτυχε να εξασκήσει αποτελεσματικά τον στρατηγικό, κοινωνικό και επιδιαιτητικό του ρόλο.

Δεν πρέπει επίσης να μας διαφεύγει το γεγονός ότι ενώ ήδη η Κύπρος αντιμετωπίζει δημογραφικό πρόβλημα, όχι μόνο το ποσοστό γονιμότητας σήμερα (1,3) είναι κάτω από το απαιτούμενο όριο ανανέωσης του πληθυσμού (2,1) αλλά, επιπρόσθετα, πολλοί νέοι αναζητούν ευκαιρίες σε άλλες χώρες.¹³⁰ Αυτό είναι αποτέλεσμα δυο παραγόντων: αφ' ενός η επιλογή καλύτερων ευκαιριών στο εξωτερικό και αφ' ετέρου η ανάγκη για αναζήτηση θέσεων εργασίας στο εξωτερικό αφού στην Κύπρο θα είναι άνεργοι. Η κατάσταση αυτή δεν μπορεί να συνεχισθεί.

Η διάκριση μεταξύ των εργαζομένων στον δημόσιο τομέα και αυτών στον ιδιωτικό τομέα είναι έντονα εμφανής. Οι εργαζόμενοι στο δημόσιο τομέα απολαμβάνουν σταθερές συμβάσεις και γενναιόδωρα επιδόματα, ενώ οι εργαζόμενοι στον ιδιωτικό τομέα δεν απολαμβάνουν ανάλογα προτερήματα και λαμβάνουν συγκριτικά χαμηλότερες συντάξεις. Το κράτος δίνει προτεραιότητα στην προστασία του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα, χωρίς να εφαρμόζονται αντίστοιχα μέτρα στον ιδιωτικό τομέα. Αυτή η πολιτική ενισχύει

¹³⁰ Κυπριακή Δημοκρατία, "Δημογραφικές Στατιστικές 2023".

τις ανισότητες, δημιουργώντας ένα διχοτομημένο εργασιακό σύστημα. Η έλλειψη συνολικών μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας έχει οδηγήσει σε αυξανόμενη επισφάλεια για τους εργαζομένους στον ιδιωτικό τομέα και στον τομέα της ευέλικτης εργασίας, διευρύνοντας τις κοινωνικές ανισότητες. Παρατηρείται επίσης αξιοσημείωτη ανισότητα στις απολαβές τόσο εντός του δημόσιου όσο και εντός του ιδιωτικού τομέα. Είναι επιτακτική η ανάγκη για μια πιο ισορροπημένη προσέγγιση στην αγορά εργασίας, η οποία θα διασφαλίσει δίκαιη προστασία και κοινωνική συνοχή για όλους τους εργαζομένους.

Ουσιαστικό βήμα προς την ορθή κατεύθυνση θα είναι η επαναξιολόγηση του συνταξιοδοτικού συστήματος στη βάση συγκεκριμένων κριτηρίων. Μεταξύ άλλων, θα πρέπει να υπάρχει ανώτατη και κατώτατη σύνταξη. Πέραν τούτου, το επίπεδο της κάθε σύνταξης πρέπει να συνδέεται με τις συνεισφορές του κάθε εργαζόμενου και επαγγελματία.

Μετά από την Τελωνειακή Ένωση Κύπρου – ΕΟΚ το 1988 υπήρξε μια σταδιακή μείωση του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα ως ποσοστό του ΑΕΠ και μια αντίστοιχη αύξηση του τριτογενούς τομέα. Δεν δόθηκε επίσης σημασία στις προεκτάσεις αυτής της εξέλιξης.

Η Κύπρος δεν μπορεί να αντέξει σε ένα άκρως ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό και διεθνές οικονομικό περιβάλλον. Τονίζεται ότι υπήρξε σημαντική υποτίμηση των συνεπειών που θα επέφερε η ένταξη της Κύπρου, αρχικά στην ΕΕ και στη συνέχεια στην Ευρωζώνη. Παράλληλα, δεν υπήρξε ουσιαστικός προβληματισμός σχετικά με το ενδεχόμενο οι αποφάσεις που λαμβάνονταν σε διάφορα επίπεδα να μην ανταποκρίνονταν στα συμφέροντα της χώρας. Αντίθετα, επικράτησε μια αφελής και ιδεολογικά προσδιορισμένη προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία οποιαδήποτε κατεύθυνση ή πολιτική προερχόταν από την ΕΕ θεωρείτο σε μεγάλο βαθμό θετική και αναπόφευκτα επιβεβλημένη.

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι απαιτείται ένας βαθύς αναστοχασμός σχετικά με τον ρόλο του κράτους, το περιεχόμενο των ξένων επενδύσεων που πρέπει να προωθούνται, καθώς και τις στρατηγικές επίτευξης μιας ισορροπημένης και βιώσιμης ανάπτυξης. Η Κύπρος οφείλει να διαμορφώσει ένα ανανεωμένο οικονομικό υπόδειγμα, συνοδευόμενο από ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο που θα ανταποκρίνεται στις σύγχρονες προκλήσεις και θα βελτιώνει την κοινωνική ευημερία. Είναι σημαντικό να τεθούν προτεραιότητες και στόχοι. Η

ισοζυγισμένη ανάπτυξη, η κοινωνική συνοχή, η μείωση των ανισοτήτων, η προώθηση της αξιοκρατίας, η αποφασιστική αντιμετώπιση της διαφθοράς προβάλλονται ως επιτακτικοί στόχοι. Για την υλοποίηση των εν λόγω στόχων απαιτούνται πολλές δράσεις. Το κράτος πρέπει να εξασκεί τον στρατηγικό, κοινωνικό και επιδιαιτητικό του ρόλο.

Προς αυτή την κατεύθυνση, η Κύπρος χρειάζεται ένα ριζικό αναπροσδιορισμό της οικονομικής της πολιτικής. Το υφιστάμενο μοντέλο, το οποίο συνδυάζει το χειρότερο πρόσωπο του πελατειακού κράτους με μια επιλεκτική εφαρμογή Νεοφιλελεύθερων πολιτικών, είναι καταδικασμένο να αποτύχει. Η διαιώνιση του υφιστάμενου οικονομικού υποδείγματος συνεπάγεται την εμβάθυνση των προβλημάτων. Αντί για κοντόφθαλμες λύσεις που επιβαρύνουν τους πολίτες, απαιτείται ένα νέο οικονομικό υπόδειγμα που θα στοχεύει στην ισορροπημένη ανάπτυξη, στη βιωσιμότητα και στη διασφάλιση μεγαλύτερης κοινωνικής ισότητας.

Η κυπριακή οικονομία αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις που απαιτούν άμεση και αποφασιστική δράση. Ο αναπροσανατολισμός του οικονομικού υποδείγματος είναι απαραίτητος για την εξασφάλιση αειφόρου ανάπτυξης και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών. Ορισμένοι τομείς που χρήζουν άμεσης προσοχής είναι: η διαφοροποίηση της οικονομίας, η αξιοποίηση των ενεργειακών πόρων της χώρας, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, η κοινωνική δικαιοσύνη και η πράσινη ανάπτυξη με στοχευμένα χρονοδιαγράμματα. Για τον ανασχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής της Κύπρου, είναι απαραίτητο να υπάρξει ένας ανοικτός και ειλικρινής διάλογος μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων μερών, συμπεριλαμβανομένων της κυβέρνησης, των επιχειρήσεων, των εργαζομένων και της κοινωνίας των πολιτών.

Η ενίσχυση της κυπριακής οικονομίας μπορεί να στηριχθεί σε νέους μοχλούς οικονομικής μεγέθυνσης. Η γεωγραφική θέση της Κύπρου, καθώς και η πολιτική σταθερότητα που προσφέρει, μπορούν να την καταστήσουν σημαντικό περιφερειακό κέντρο για την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας. Παρόμοιο ρόλο έχουν αναπτύξει χώρες όπως η Ιορδανία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, προσφέροντας χώρους και υποδομές για οργανισμούς που δραστηριοποιούνται σε περιοχές κρίσης. Ένα τέτοιο βήμα θα είχε θετικά οικονομικά και πολιτικά αποτελέσματα για την Κύπρο.

Ακόμα, η ανάπτυξη ενός ιατρικού κέντρου με σύγχρονες υπηρεσίες μπορεί να προσελκύσει ασθενείς από άλλες χώρες και να ενισχύσει τον ιατρικό τουρισμό. Μικρές χώρες όπως η Μάλτα και η Κροατία έχουν ήδη επενδύσει σε αυτόν τον τομέα, αυξάνοντας τα έσοδά τους και δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας. Η Κύπρος μπορεί να ακολουθήσει αντίστοιχα βήματα.

Η μετατροπή της Κύπρου σε ακαδημαϊκό κέντρο με διεθνή φήμη μπορεί επίσης να λειτουργήσει θετικά για την οικονομία. Η στήριξη των πανεπιστημίων, η ενίσχυση της συνεργασίας τους με οργανισμούς και επιχειρήσεις, και η προσέλκυση φοιτητών από το εξωτερικό μπορούν να φέρουν εισόδημα και να δημιουργήσουν νέο επιστημονικό δυναμικό. Παράδειγμα αποτελούν χώρες όπως η Ολλανδία και η Ιρλανδία, που επένδυσαν στην εκπαίδευση και πέτυχαν θετικά αποτελέσματα.

Επιπλέον, η στήριξη του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα της οικονομίας, δηλαδή της γεωργίας, της αλιείας και της μεταποίησης, είναι κρίσιμη για τη μείωση της εξάρτησης από τον τουρισμό και τις υπηρεσίες. Η ενίσχυση της τοπικής παραγωγής και η δημιουργία μικρών βιοτεχνιών θα μπορούσαν να προσφέρουν νέες δουλειές και σταθερό εισόδημα. Παρόμοια μέτρα έχουν εφαρμοστεί στην Πορτογαλία και στη Λιθουανία με επιτυχία.

Τέλος, η νέα πρωτοβουλία της Κυπριακής Δημοκρατίας για επαναπατρισμό του ανθρώπινου κεφαλαίου («brain gain»), η οποία στοχεύει στην παροχή κινήτρων προς τους νέους επιστήμονες που παραμένουν στο εξωτερικό λόγω των περιορισμένων επαγγελματικών ευκαιριών εντός Κύπρου, αποτελεί μια στρατηγική κίνηση με σημαντικές προοπτικές. Ωστόσο, για να αποδώσει αυτή η προσπάθεια, απαιτείται πραγματική πρόοδος στον τομέα της έρευνας και της καινοτομίας. Το υπάρχον σύστημα χρηματοδότησης, οι περιορισμένες υποδομές και η αδύναμη θεσμική στήριξη αποτελούν σοβαρά εμπόδια που πρέπει να ξεπεραστούν. Η παροχή επαρκών πόρων και η ενίσχυση των δεσμών με τη διεθνή επιστημονική κοινότητα είναι βασικές προϋποθέσεις για την επιτυχημένη επανένταξη των Κυπρίων επιστημόνων στην εγχώρια αγορά εργασίας και, κατ' επέκταση, για τη μακροπρόθεσμη οικονομική και κοινωνική ευημερία του νησιού.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Christodoulou Demetrios, *Inside the Cyprus miracle: the labours of an embattled mini-economy*, Volume 2, University of Minnesota, 1992.

Council of Europe, "Fifth Evaluation Round: Preventing Corruption and Promoting Integrity", 29/09/2013.

Country Studies, "Cyprus - Economic Development", 12/04/2020.

Cyprus Fiscal Council, *Annual Report 2023*, Cyprus Fiscal Council, Nicosia 2023.

Cyprus Statistical Service (CYSTAT).

Deutsche Welle, "SZ: Ανησυχία στην Κύπρο για τον πόλεμο στη Γάζα", 08/03/2024.

Dharmapala Dhammika and Hines Jr. James R., "Which countries become tax havens?", *Journal of Public Economics*, Volume 93, Issue 9-10, 2009, pp. 1058-1068.

Drevet Jean-François and Theophanous Andreas, "Cyprus and the EU: Appraisal and Challenges", *Notre Europe*, 17/05/2013.

European Commission, "Country Health Profile - Cyprus", 13/12/2021.

European Commission, "Statement", 25/06/2024.

European Commission, "Economic Forecasts: Cyprus, 2022–2024".

European Union Agency for Asylum, "Asylum Report 2024", 19/03/2024.

Eurostat, "Government expenditure on social protection", 15/12/2023.

Eurostat, "Household incomes and inequality", 17/10/2023

Eurostat, "Γεννήσεις ζώντων κατά χώρα γέννησης της μητέρας", 22/01/2023.

Eurostat, "Government Debt Statistics".

Gall Thomas, "Matching Markets", in Free, Rhona C., *21st Century Economics: A Reference Handbook* (Ed.), Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2010, pp. 931-940.

Government of Cyprus, "Economic Reports and Budgetary Documents", Ministry of Finance, 2024.

Harvey David, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

Hazou Elias, "Nearly 50% of Nicosia pupils from migrant background", *Cyprus Mail*, 21/01/2024.

Health Insurance Organization (HIO), "GESY Contributions", 2024.

ICIJ, "Cyprus Confidential", 15/10/2023.

InBusiness News, "To 0,2% του ΑΕΠ της ΕΕ έχει η Κύπρος", 08/05/2020.

Index.cy, "Δίκη διαφθοράς ξεκινά για το πρόγραμμα επενδύσεων για πολιτογράφηση στην Κύπρο", 14/02/2024.

IndexMundi, "Cyprus Unemployment Rate".

International Monetary Fund (IMF), "Fiscal Monitor Reports: Cyprus", 2024.

Jamet Jean-François, "The Euro Zone as Revealed in Cyprus", Robert Schuman Foundation, 15/04/2013.

Kosmas Petros and Ioakimoglou Elias, "Determinants of Profitability in the Economy of the Republic of Cyprus Based on a Classical Marxist Approach", *International Review of Applied Economics*, Volume 37, Issue 6, 2023, pp. 767–780.

Koumoullis George, "Cyprus government and banks selfishly hoard wealth", *Cyprus Mail*, 24/11/2024.

Lapavitsas Costas, *Against the Troika: Crisis and Austerity in the Eurozone*, Verso Books, New York, 2015.

Macrotrends, "Cyprus Economic Growth Rate 1960–2024".

Macrotrends, "Cyprus Population 1960–2024".

OECD and European Observatory on Health Systems and Policies, "Cyprus: Country Health Profile 2023", 2023.

Pegasiou Adonis, "The Cypriot economic collapse: More than a conventional South European failure", *Mediterranean Politics*, Volume 18, Issue 3, 2013, pp. 333-351.

Pegasiou Adonis, "The Cypriot Economic Collapse: More than a Conventional South European Failure", EPISA 2013 Annual General Conference, Paper 334.

Psyllides George, "Cyprus low wage workers EU comparison inequality", *In-Cyprus Philenews*, 15/03/2024

Reporter, "Πώς απαντά ο Δήμος Λευκωσίας για τις αυξήσεις στην Έγκωμη - Έγκρίθηκαν συντριπτικά, όχι ελαφρά τη καρδιά", 11/02/2025.

Shkurko Jonathan, "14% of employed households at risk of poverty", *Cyprus Mail*, 26/09/2024.

Shkurko Jonathan, "Cyprus average salary in 2023 below EU average", *Cyprus Mail*, 07/11/2024.

Sigmalive, "Αρχειο Ειδήσεων", 22/12/2012.

Sigmalive, "Υπ. Υγείας: Πάνω από €200 εκ. οι δαπάνες αντιμετώπισης της πανδημίας", 2/12/2023.

Taxheaven, "Συμφωνία για κούρεμα του ελληνικού χρέους κατά 50% - μόνιμη η εποπτεία στην Ελλάδα", 27/10/2011.

Terra Cypria, "Στη δεύτερη θέση η Κύπρος σε ποσοστό ενεργειακής φτώχειας", 08/12/2023.

Theophanous Andreas, "Anatomy of the Economic Miracle 1974-1994" (in Greek), in N. Peristianis and G. Tsangaras (Eds.), *Anatomy of a Metamorphosis: Cyprus After 1974*, Intercollege Press, Nicosia, 1995, pp. 13-33.

Theophanous Andreas, "Economic Growth and Development in Cyprus 1960-1984", *Modern Greek Studies Yearbook*, Volume 7, 1991, pp. 105-132.

Theophanous Andreas, "The Way Out of the Cyprus Economic Crisis", Jacques Delors Institute (blog), 14/3/2014.

Trading Economics, "Cyprus Private Debt", 2025.

United Nations Economic Commission for Europe, "Cyprus Countries in Figures", 14/02/2024.

Varoufakis Yanis, "EU Summit Fuels War Over Peace: Our Demand for a Diplomatic Solution for Ukraine", DiEM25, 19/03/2024.

Voria, "Κύπρος: Υπεγράφη το δάνειο από Ρωσία", 23/12/2011.

World Bank, "GDP per capita", 18/12/2023.

Ανδρέας Θεοφάνους, *Η Δεκαετία των Κρίσεων και το Αύριο: οι προκλήσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας και η αναζήτηση προοπτικής*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2021.

Αντωνίου Αντώνης, "154δισ τα μη εξυπηρετούμενα στο τέλος 2012", *Sigmalive InBusiness*, 15/01/2013.

Αντωνίου Γιάννης, "Μεταναστευτικό και δημογραφικό", *Φιλελεύθερος*, 05/02/2024.

Γεωργακόπουλος Θοδωρής, "Ευθύνεται η Κοινή Αγροτική Πολιτική για τις κινητοποιήσεις των αγροτών", *Διανέοσις*, 19/03/2024.

Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, "Έκθεση Ερευνητικής Επιτροπής για Συνεργατισμό", 31/03/2019.

Δημοσιονομικό Συμβούλιο Κύπρου, "Ισοζύγιο Πληρωμών Κύπρου", 2024.

Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, "Cyprus 2024 Article IV Consultation", 2024.

Δικαιοσύνη, "Αναδιάρθρωση του ελληνικού δημοσίου χρέους 2012 - απορρίφθηκε η αγωγή κατόχων ελληνικών χρεογράφων από το ΓΔΕΕ", 18/09/2020.

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, "Οικονομικός αντίκτυπος του πολέμου στην Ουκρανία", 24/05/2022.

Ζαχαρίου Κωνσταντίνος, "Νέο μεγάλο deal στον κυπριακό τραπεζικό τομέα με εξαγορά Astrobank από την Alpha Bank", *InBusiness News*, 27/02/2025.

Ηλιάδη Κατερίνα, "Οι πέντε νέες φορολογίες που θα επιβαρύνουν τους πολίτες από τον Μάιο", *Διάλογος*, 09/04/2024.

Ηρακλέους Μαρία, "Εφιάλτης η ενεργειακή φτώχεια σε Κύπρο και Ευρώπη", *Φιλελεύθερος*, 11/11/2023.

Ηρακλέους Μαρία, "Πλειστηριασμοί ακινήτων στα 2/3 της αντικειμενικής τους αξίας", *Stockwatch*, 10/02/2024.

Θεοδώρου Άντρη, "Σε ισχύ από σήμερα ο μηδενικός συντελεστής ΦΠΑ σε βασικά είδη", *Διάλογος*, 19/02/2024.

Θεοφάνους Ανδρέας, "Η σημασία της γνώσης, των δεξαμενών σκέψης και η περίπτωση της Κύπρου", *eKypros News*, 18/11/2023.

Ιγνατίου Μιχάλης, "Το παλιό ποτέ μονοπώλιο των Κυπριακών και των Ολυμπιακών Αερογραμμών - τα πολλά χρέη έκλεισαν τους εθνικούς αερομεταφορείς", *Hellas Journal*, 22/06/2023.

Καθαρίου Κώστας, "Θέσεις μάχης για την τοπική αυτοδιοίκηση - πού επενδύουν κόμματα και υποψήφιοι", *Φιλελεύθερος*, 18/02/2024.

Κεντρική Τράπεζα Κύπρου, "Ανακοίνωση", 14/12/2012.

Κιμπουρόπουλος Γιάννης, "Η ανεπάρκεια της ΕΕ και στην αντιμετώπιση της ενεργειακής ακρίβειας", *Εφημερίδα των Συντακτών*, 15/10/2023.

Κονιώτου Μαρία, "COVID19: Όσα έφερε το 2022 και πώς εξελίχθηκε η πανδημία στην Κύπρο", *Cyprus Times*, 27/12/2022.

Κυβέρνηση Κυπριακής Δημοκρατίας, "Δημογραφικές Στατιστικές 2023", 15/03/2024.

Κυβέρνηση Κύπρου, "Πληθυσμός ανά εισοδηματική τάξη", 28/02/2024.

Κυπριακή Δημοκρατία, "Δημογραφικές Στατιστικές 2023", 15/03/2024.

Κυπριακή Δημοκρατία, "Πρόγραμμα Διακυβέρνησης", 15/04/2024.

Κυριάκου Γιώργος, "Ξέφυγαν τα ενοίκια - οι τιμές ανά επαρχία", *Φιλελεύθερος*, 15/03/2024.

Κωνσταντίνου Γιώργος, "Φορολογική μεταρρύθμιση: όπου χαμηλόμισθος και η μοίρα του", *Διάλογος*, 18/03/2024.

Λαπαβίτσας Κώστας, "Αναρτήσεις Απριλίου 2024", *Costas Lapavitsas blog*, 25/04/2024.

Μαλάς Σταύρος, "Η ενεργειακή φτώχεια κοστίζει ζωές", *Διάλογος*, 23/01/2024.

Μαλάς Σταύρος, "Στην Κύπρο η ενεργειακή φτώχεια μαστίζει μεγάλο μέρος του πληθυσμού", *Διάλογος*, 18/12/2023.

Νάνος Κώστας, "150.000 η νόμιμη μετανάστευση, άγνωστο η παράνομη", *Φιλελεύθερος*, 22/03/2024.

Νέδος Βασίλης, "Κινητοποίηση 800 δισ. ευρώ για την άμυνα - τι σημαίνει για την Ελλάδα η ρήτρα εξαιρέσεως", *Καθημερινή*, 28/03/2024.

Ξυπνητού Μαρίνα, "Κλείνει η ρωσική τράπεζα της Κύπρου", *Πρώτο Θέμα*, 28/02/2022.

Παπαδόπουλος Αλέξανδρος, "Ευημερούν οι αριθμοί αλλά όχι οι πολίτες", *Σημερινή*, 11/03/2024.

Παρπάς Λουκάς, "Αποκαλυπτήρια για τον φορολογικό μετασχηματισμό - οι προσδοκίες των επιχειρήσεων και οι στόχοι του έργου", *InBusiness News*, 26/02/2025.

Περσιάνης Μιχάλης, "Καύσιμα: €180 εκ. στα πρατήρια των κατεχομένων από Ε/Κ", *Economy Today*, 12/04/2022.

Περσιάνης Μιχάλης, "Οι οικονομικές κρίσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας", *Economy Today*, 22/05/2020.

Πολυκάρκου Χάρης, "Στα €27 δισ. το ΑΕΠ για το 2022, στο 5,6% ο ρυθμός ανάπτυξης", *Sigmalive InBusiness*, 1/3/2023.

Πιρής Ανδρέας, "Κατά 68% χαμηλότερη η αγοραστική δύναμη των μισθών σε σχέση με το 2006", *Sigmalive*, 22/11/2023.

Πιρής Ανδρέας, "Σε κίνδυνο φτώχειας 127.236 άτομα στην Κύπρο το 2023 - τι δείχνουν τα στοιχεία", *Sigmalive*, 18/10/2023.

Ρουγκάλας Παναγιώτης, "Εξαγορά Ελληνικής Τράπεζας από Eurobank - συνδικαλιστικές ανησυχίες για επόμενη μέρα", *Φιλελεύθερος*, 15/03/2024.

Ρουγκάλας Παναγιώτης, "Νέα αναβάθμιση για κυπριακή οικονομία από Standard & Poor's", *Καθημερινή*, 22/03/2024.

Ρουγκάλας Παναγιώτης, "Οικονομία Κύπρου", *Φιλελεύθερος*, 12/04/2024.

Ρουγκάλας Παναγιώτης, "Φορολογική μεταρρύθμιση: οι νέες κλίμακες για φυσικά πρόσωπα και τα κριτήρια", *Φιλελεύθερος*, 10/04/2024.

Σάββα Γιώργος, "Οριακά απορρίφθηκε η πρόταση νόμου για φορολόγηση υπερκερδών τραπεζών", *Sigmalive*, 22/03/2024.

Σκουρής Βασίλης, "Κούρεμα καταθέσεων στην Κύπρο: Οι στιγμές ενός χάους", *In.gr*, 10/04/2019.

Στατιστική Υπηρεσία Κύπρου, "Δελτίο Τύπου", 15/04/2024.

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, "Πανδημία COVID-19: αντίκτυπος στην οικονομία", 12/09/2022.

Τράπεζα Κύπρου, "Πληθωρισμός, νομισματική σύσφιξη και χρηματοοικονομικός κίνδυνος", 21/02/2024.

Τσιμπουράκης Νικόλας, "Οι επιπτώσεις στις χρηματαγορές από πανδημία και ρωσική εισβολή", *Alpha News*, 22/07/2022.

Τσίρος Θάνος, "Τελικό πράσινο φως των υπουργών Οικονομικών της ΕΕ στο Σύμφωνο Σταθερότητας", *Ναυτεμπορική*, 12/04/2024.

Υπουργείο Οικονομικών, "Ετήσια Έκθεση 2012", 30/03/2013.

Φιλελεύθερος, "ΔΝΤ: Ψηλές οι αμοιβές των δημοσίων αλλά όχι ψηλή η ποιότητα των υπηρεσιών", 11/04/2025.

Φιλελεύθερος, "Μεσαία τάξη στο Excel της κυβέρνησης, φτωχή τάξη στο ταμπλό της Στατιστικής", 12/04/2024.

Χατζημιχαήλ Μιχάλης, "Μείωση κατέγραψαν οι γεννήσεις από Κύπριους γονείς το 2023", *Alpha News*, 14/02/2024.

Χατζηστυλιανού Μιχάλης, "Μ. Δρουσιώτης: Παραμένουν υψηλές οι τιμές τροφίμων παρά τη μείωση πληθωρισμού - αυξήσεις στα καύσιμα", *Διάλογος*, 10/03/2024.

Χατζηστυλιανού Μιχάλης, "Όλο και αυξάνονται οι εργαζόμενοι φτωχοί", *Διάλογος*, 14/01/2024.

Χριστοδούλου Σταύρος, "Γερνά ο πληθυσμός της Κύπρου - περισσότεροι οι ηλικιωμένοι από τους ανήλικους", *Σημερινή*, 18/01/2025.

Χριστοφίδης Χρίστος, "Ενεργειακή ασφάλεια: Στις ευάλωτες χώρες η Κύπρος",
Πολίτης, 20/03/2024.

Ψυλλάκης Γιώργος, "Στο 195% του ΑΕΠ ιδιωτικό χρέος πρώτο τρίμηνο του
2024", *Economy Today*, 12/04/2024.

Ψυλλάκης Γιώργος, "Πώς και πότε έγινε το κούρεμα καταθέσεων στη Λαϊκή",
InBusiness News, 26/07/2016.

**ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

UNIVERSITY *of* NICOSIA

1993-2025 ΤΡΙΑΝΤΑ ΔΥΟ ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ